

МІХАСЬ МІХАЛЕВІЧ

ПРА ВЯЛЛЮ

рыбу і рыбалку

Нататкі вандроўніка
з Вілейкі

Шляхам экспедыцыі
графы Тышкевіча
1857 года

МІХАСЬ МІХАЛЕВІЧ

ПРА ВЯЛЛЮ,
рыбу і рыбалку

Нататкі вандроўніка
з Вілейкі

МІНСК, «КНІГАЗБОР», 2017

УДК 821.161.3-3

ББК 84(4Бел)

М69

Міхалевіч, М.

М69 Пра Вяллю, рыбу і рыбалку : нататкі вандроўніка з Вілейкі / Міхась Міхалевіч. — Мінск : Кнігазбор, 2017. — 188 с.
ISBN 978-985-7180-09-7.

Гэта кніга паўстала ад вялікага жадання аўтара распавесці пра раку Вілію — тое, што атрымалася запісаць за часы сплаваў і пешых вандровак, прыгадаць з дзяцінства і юнацтва, з размоў са знаёмымі і незнаёмымі жыхарамі паселішчаў на берагах ракі.

Прызначаецца аматарам рыбалкі, вандровак і гісторыі роднага краю.

УДК 821.161.3-3
ББК 84(4Бел)

ISBN 978-985-7180-09-7

© Міхалевіч М., 2017

© Афармленне. ПУП «Кнігазбор», 2017

*Памяці сябра, Віталія Кастэнкі,
арганізатара і каардынатара
экспедыцыі 2007 г. «Вілія–Нярыс»*

АД АЎТАРА

Кожныя звесткі аб рацэ Віліі (па-мясцоваму, вышэй, да г. Вілейкі — Віллі, ніжэй па цячэнні — Вяллі, а пасля Быстрыцы, пасля мяжы з Літвой — Neris) лепш узбагачаюць адчуванні не толькі вандроўніка, які сплаўляецца па гэтай рацэ, альбо рыбака, які адпачывае на золку з вудай, але і іншых жыхароў Віленскага краю (беларускага Павілля). І думаю, астатніх жыхароў Беларусі і нават Літвы, запаўняючы падзеямі, байкамі, міфамі нішы акаляючай прасторы, цяперашняга і мінулага часоў. Чым глыбейшыя веды пра насельнікаў ракі, аб прыродных і культурных помніках, аб гісторыі ўзбярэжных паселішчаў, аб традыцыях і лёсах мясцовых жыхароў — тым наш час пры сплаве па рацэ, наша існаванне ў цэлым становіцца багацейшым, любячым ўчынкі, рашэнні і проста сяброўскія размовы на беразе Вяллі, нашы спевы і тосты за юшкай пад кілішак жытнёвачкі робяцца больш асэнсаванымі.

Менавіта любоўю да прыроды, да Вяллі дыктуецца жаданне распавесці пра тое нешматлікае, што атрымалася запісаць за часы сплаваў і пешых вандровак, прыгадаць з дзяцінства і юнацтва, з размоў са знаёмымі і незнаёмымі жыхарамі паселішчаў на берагах ракі, пакуль яшчэ жыла вёска, што цяпер засталася малапрыкметнымі слядамі альбо зусім знікла ў багне заплываючых балотам старарэччаў, а некалі яе прыгожых і чыстых берагоў з залатога пяску.

Вяллі былі прысвечаны кнігі нашых славетых землякоў. У XIX стагоддзі — графа Канстанціна Тышкевіча, Ігнація Ходзькі. У XX стагоддзі былі надрукаваны кнігі пра Вяллю, пачынаючы з вытоку нашых суседзяў — урадженца Мядзельшчыны (з Кабыльніка), знакамітага прафесара з Вільні Чэслава Францавіча Кудавы і манаграфія прафесара з Клайпеды Вікінтаса Вайткевічуса. Да знаёмства з літоўскім кінарэжысёрам Вітаўтасам Дамашавічусам мне ніколі не прыходзіла ў галаву думка напісаць кнігу пра Вяллю, пра рыбалку — але Вітаўтас прапанаваў, а Віталь Кастэнка настойваў, падбіўшы мяне, дылетанта, да

кразнаўчай працы, публікацый у газетах пра Вяллю, да ўдзелу і напісання навуковых дакладаў да канферэнцыі ў Вільні, і да Тышкевіцкіх чытанняў у Лагойску, Вілейцы, Валожыне. Не мне судзіць, што з гэтага атрымалася, а чытачу і прыдзірлівым прафесійным крытыкам. У гэтай кнізе сабраны меркаванні — пра верхнюю і сярэдняю часткі ракі, пра экалогію — самых простых людзей: рыбакоў, старых і браканьераў, якія пражылі ўсё жыццё на яе берагах. Успаміны пра градыцы і неверагодныя па трагічнасці лёсы, пра плятагонаў, пра векавыя дрэвы — помнікі на ўзбярэжжы, не ўвайшлі ў гэту працу, дасць бог, яшчэ калі-небудзь апрацуюцца і надрукуюцца.

Назва і прадмова да кнігі дадзены на роднай мове, бо на большае, прабачце, у мяне не хапіла ні ведаў, ні часу; астатні тэкст на рускай мове і трасянцы — менавіта так, як мне казалі тутэйшыя людзі. Да матэрыялаў кнігі, што запісаны ад рэспандэнтаў і апрацаваны мной, прашу адносіцца суб'ектыўна, гэта не ісціна у апошняй інстанцыі: у адной вёсачцы кожны мае свой погляд на тую ці іншую з'яву і па-рознаму ўспамінае і распавядае пра адно і тое ж здарэнне нават на працягу дня — ці калі не ў гуморы, галодны; ці закурыўшы папяросу пасля сытнага абеду, а сама лепш пасля кілішка-другога.

Кніга прызначаецца невялікаму колу чытачоў — ну колькі ў нас аматараў рыбалкі, вандровак і гісторыі роднага краю? — пераважна юнакам і мужчынам, хаця, спадзяюся, можа, і знойдзецца якая жанчына, што здолее яе дачытаць да апошняй старонкі, бо недзе ёсць у ёй з пяць кулінарных рэцэптаў, як гагаваць юшку.

З павагай да майго высокашаноўнага чытача,

Міхась Міхалевіч

УНИКАЛЬНОСТЬ ВИЛИИ

Сырть и жерех, лосось и минога

... Литовская вода изобилует огромным разнообразием больших и малых рыб...

Константин Тьпкевич.

«Вилия и её берега», 1871 год

Река Вилия вытекает из бегомльских болот и несёт свои воды к Балтике, сливаясь с Нёманом в г. Каунасе. Протяжённость реки 510 км: по Беларуси 282 км, по Литве 228 км. Реку можно условно (по Чеславу Кудабе) разделить на три характерных участка — верхнее, среднее и нижнее течение. Верхнее течение носит неторопливый характер, река извилиста, ширина русла от 1–2 метров в верховьях и до 60, а местами до 100 метров в месте слияния с р. Нарочь. В среднем течении (около д. Данюшево) берега начинают возвышаться, река бежит, как в каньоне, встречаются камни, пороги, перекаты, мели, острова. В нижнем течении, после Вильнюса река уже имеет значительную ширину, берега часто высокие, точно на уральских предгорьях. Основные притоки Вилии — реки Двиноса, Сервечь, Илия, Уша, Нарочь, Ошмянка, Страча, Жеймяна, Вилейка.

Уникальность Вилии для Республики Беларусь определяется, во-первых, пространственной связующей ролью с прошлым и будущим нашего края: на этой реке, бывшей дороге жизни, расположена Вильня, наша общая древняя столица Великого Княжества Литовского, а также первые столицы летувисов — Кернава и Ковно. Во-вторых, это только одна из трёх рек, протекающих в Республике Беларусь, напрямую общающаяся с Балтийским морем, в которой ещё обитают проходные и полупроходные рыбы, так как остальные зарегулированы, перекрыты плотинами без устройства рыбоходов. В-третьих, природные особенности: наличие 12 «сябрынных» порогов, что придаёт реке особую сакральность; большое количество легенд, курганов и ещё сохранившихся

в настоящее время памятников природы и истории нашего края; хутора, застенки, деревни и местечки, в которых ещё можно встретить старушек и даже старичков — последних коренных жителей, не пожелавших сменить прописку в поисках лучшей жизни, уходящих родовыми корнями в глубь времён и берегов, по меньшей мере, на десять-двадцать поколений, являющихся носителями регионального языка, традиций, устоев и местных обычаев славных кривичей и литвинов; а также наличие Вилейского водохранилища — самого большого (на сегодня) по площади искусственного водоёма в Республике Беларусь, канала Вилейско-Минской водной системы (далее — ВМВС), по которому часть водостока перебрасывается через водораздел в бассейн Днепра и далее в Чёрное море.

Таким образом из Вилейки водным путём после 1976 г. можно попасть не только в Вильнюс, Каунас, Клайпеду и почти Калининград к Канту, но и в Минск, Бобруйск, Светлогорск, Речицу, Киев, Канев, Черкассы, Кременчуг, Днепропетровск, Запорожье, Каховку, Херсон и чуть ли не в Одессу (по такому маршруту, цель которого была за пять лет достичь два моря, тратя по 30 дней ежегодно (целый отпуск) на определённый участок реки, начал сплавляться под парусом, на собственном швертботе «Мева», начиная уже с 1974 г. коренной вилейчанин, мой однофамилец, Эдуард Михалевич, но это совсем другая история).

Лучше наших классиков — Константина Тышкевича и Игнатия Ходько¹ — нельзя описать реку Вилию: *«... каждая река имеет своё прошлое, свою историю, свой авторитет, приобретённый благодаря пользе, приносимой стране; имеет свой характер и только ей присущие черты. Каждая река течёт подобно человеческой жизни: в младенчестве выплывает из источника сначала незначительная, затем пополняемая маленькими реками; она будто бы учится и приобретает опыт, вырастает, набирает силы, становится зрелой и начинает приносить пользу, когда мельницы или иные механизмы вращает, когда на своём хребте*

---

¹ Игнатий Ходько — литвинский писатель, родился 29 сентября 1795 г. в селе Заблощина Вилейского района и 60 лет прожил на Вилейщине. Первая повесть — «Подданный». В рассказе «Боруны» описывается старейшее учебное заведение Беларуси, где он учился. Создал цикл «Литвинские образы». Рассказ «Записки квестора» определил появление нового жанра — гавенд в литературной обработке. «Записки» — это стилизованные под XVIII век мемуары бывшего маршалка полоцкого воеводы. Принял участие в создании верноподданнического «Альбома», подаренного русскому царю Александру II во время его визита в Вильню в 1858 г. Писатель умер в 1861 г., похоронен в фамильном склепе на кладбище у деревни Войстом.

тяжёлые гружёные суда с места на место или из страны в страну перевозит. То бурная и пенная, словно в гнев, то снова течёт тихо и спокойно; дальше — глубокая и серьёзная, как глубоко задумчивый человек, то опять неглубокая и шурищная, весело катится по камушкам. Много раз в своём течении кокетливо заигрывает и ласкается со своим очаровательным берегом, беря его в свои объятия, как мужчина обнимает свою любимую женщину и в пленительных объятиях и сладостных поцелуях ищет любви и счастья. И в конце своего пути становится широкой, серьёзной и рассудительной; и, подобно старости, впадает в большие воды, которые её поглощают, напрасно пытаюсь сохранить хоть какие-то знаки активной жизни и следы своего существования; и, наконец, увлекаемая великой силой, пропадает в морских глубинах, как исчезают следы человеческой жизни в вечном пространстве. Человек возрождается в последующих поколениях, река же обновляется из своего источника и плывёт по своему руслу в течение многих тысяч лет...» (граф Константин Тышкевич¹. «Вилия и её берега»).

В книге «Вилия и её берега» графом Константином Тышкевичем из Логойска, учёным и писателем, которым гордится у нас пока только белорусская «свядомая» интеллигенция, рыболовству на р. Вилии посвящена целая глава (IV).

Книга нашего выдающегося земляка издана на польском языке в 1871 г. в Дрездене по материалам экспедиции, совершенной графом Константином Тышкевичем в 1857 г. по Вилии. Была также составлена карта реки с подробно описанными перекатами, порогами, камнями. До этого были известны миру описания всего трёх рек: Дуная, Рейна и Темзы. Вилия на почётном четвёртом месте. Из всего разнообразия ихтиофауны Вилии удостоились внимания графа Константина Тышкевича

---

¹ Константин Пиевич Тышкевич (5 [17] февраля 1806, Логойск — 1 [13] июля 1868, Минск) — археолог, историк, этнограф, фольклорист из рода Тышкевичей. В 1842 г. совместно с братом Евстафием основал в Логойске первый в Беларуси домашний музей. Константин Тышкевич также был одним из основателей Виленского музея древностей, членом Виленской археологической комиссии. Активно занимался раскопками курганов на Логойщине, раскопал около 200 курганов. Составил топографические карты замчиц и городищ. Предложил классификацию находок по материалу и способу производства. В 1857 г. организовал экспедицию по реке Вилии, на основе чего написал монографию «Вилия и её берега», опубликованную в Дрездене в 1871 г. Отчёты о своих археологических находках публиковал в газете «Новое время», издаваемой Адамом Киркором в Петербурге в 1868–1871 гг.

только 15 основных рыб, которые в то время «обыкновенно ловились»: щука, окунь, линь, лещ, плотвичка, налим, сом, белуга, язь, угорь, голавль, вырезуб, лосось, цирта, гонец, балень и жересень — рыбы, называемые на простонародном языке «неизвестными» и не включённые до сих пор в научную систему.

Справочно. Ихтиофауна Вилии сейчас представлена 49 видами рыб, 11 видов заселены в водоёмы с целью разведения. В Вилии обитает 3 представителя круглоротых: миноги украинская, ручьевая и речная. Современная ихтиофауна рек и озёр Беларуси шире, чем в Вилии, — представлена 69 видами рыб, из них 3 миноги; более 40 видов рыб являются аборигенными. Однако единственными крупными реками в сухопутной Беларуси, связанной напрямую с морем, куда идёт на нерест рыба, остались Вилия (так как впадает в Нёман ниже Каунасского водохранилища) и Западный Буг, Нарев, впадающие в Вислу. Но водотоки бассейна Вислы (реки Западный Буг, Нарев) на территории Беларуси едва ли когда-то имели нерестовое значение для лососей и цирты, поскольку не отвечают необходимым требованиям ни по гидрологическим, ни по гранулометрическим параметрам.

По прошествии почти 160 лет из описанного графом Константином Тышкевичем многообразия три вида рыб исчезли полностью: два проходных вида, заходивших из моря на нерест: балтийский сиг и белуга (атлантический осётр, или немецкий осётр), и один аборигенный вид — вырезуб.

Остальные виды рыб сократились до критических отметок, практически исчезли (со слов местных жителей) вскоре после строительства плотины Вилейского водохранилища в 1974 г. В то же время общее количество видов рыб в Вилии за 160 лет увеличилось на 11 видов за счёт интродуцированных для промышленного разведения и «пришлых» инвазивных сорных малоценных пород (см. диаграмму).

Про исчезнувшего **вырезуба** (местн. *віразуба*) никто из старожилов вообще не помнит, не знает, когда он исчез из Вилии.

Про **сига** старые рыбаки увлечённо рассказывают и нынче, как его добывали в 70-х в устье Нарочанки и озере Нарочь, и даже в 80-х, и в начале XXI века около д. Трепалово, на водосбросе затвора Вилейско-Минской водной системы. Но это был не тот, не балтийский сиг, описанный К. Тышкевичем, а сиг чудской, успешно интродуцированный

вид, который с 1928 г. разводят в оз. Нарочь. Сиг балтийский в Вилии не встречается с конца XIX в.

Описывая белугу, К. Тышкевич классифицировал рыбу (*acipenser huso*), принадлежащую к семейству осетровых.

Справочно. *Осетровые* — *acipenseridae* (латинский); *белуга* — *huso* (древнегерманский). Семейство осетровых включает 4 рода: белуги, осетры, стерляди и близкие виды.

Вероятнее всего, описанная К. Тышкевичем «белуга» всё же не была классической, самой большой пресноводной рыбой из рода белуг (*huso huso*), а был это немецкий (атлантический или балтийский) осётр (*acipenser sturio*), самый большой из рода осетров. Мифы-воспоминания про белугу (балтийского осетра, «огромную рыбу з моря», «беларыбицу») на Вилии до сих пор ещё сохранились в народной памяти. Из поколения в поколение передаётся миф, как была добыта белуга в 1927 г. в д. Костыки. Жители д. Глинное и сейчас вспоминают миф про то, как пытались добыть белугу («рыбу з моря») в 1926 г., аналогичный случай произошёл в 1947 г. на Вилии в устье р. Илия и был рассказан жителем отселённой при строительстве Вилейского водохранилища старинной д. Рыбчино. Также жители Нистанишек вспоминают добычу (в пятидесятые годы?) около Рымшыненцов «рыбы з моря» весом 7 пудов, вероятнее всего, балтийского осетра.

Справочно. *Через сто лет после экспедиции гродненская рыболовная артель поймала последнего осетра в Нёмане в 1957 г. (Вилия — основной приток Нёмана, и видовой состав ихтофауны был до 1974 г. идентичен). (Последний известный случай вылова балтийского осетра (*acipenser sturio*) на территории Польши зафиксирован в сентябре 1965 г. в Висле недалеко от г. Хелмно (Gosp. Ryb, 1965). Это была самка весом 136 кг и длиной 281 см. Непосредственно в Балтийском море *acipenser sturio* был выловлен эстонскими рыбаками в рижской бухте в 1996 г. Это была зрелая самка, которая весила 135 кг, а длина её тела составляла 290 см.)*

Во время сплава по Вилии в 2009 г. была получена информация от местных жителей о том, что весной в сеть в районе Белой Горы (той, что ниже Жодишек, так как на белорусской части Вилии имеется четыре урочища Белая Гора) попался экземпляр на 5 кг из семейства осетровых, возможно, стерляди или балтийского осетра. Об аналогичном трофее из семейства осетровых, добытом в 1992 г. в районе водосброса Вилейского

водохранилища, мне под большим секретом поведали знакомые рыбаки. Опытнейший турист из Вилейки Михаил Петух в 2005 г. в районе Мели наблюдал, как параллельно байдарке шла рыба размером 0,5 м с характерными признаками осетровых, вероятно стерлядь. Возможно, это «рыбацкие байки», а возможно — сенсация: похоже, осетровые вновь вернулись в Вилию. Во всяком случае, местные браконьеры и рыбаки, к сожалению, крайне осторожны, не делают даже фотографий добытых редких трофеев, не говоря о чучелах, боясь оставлять какие-либо улики, за которые они могут быть привлечены к административной и даже (при повторных случаях) уголовной ответственности. Хотя б могли рискнуть ради науки и по прошествии срока давности (3 года) «рассекретить» информацию. Прошу только превратно не истолковывать мою мысль: я призываю всех рыбаков и браконьеров вначале фотографировать случайно выловленные охраняемые особо ценные для ихтиофауны трофеи и сразу отпускать редкую охраняемую рыбу обратно.

Уникальность Вилии и рек её бассейна в масштабах республики ныне определяет наличием трёх видов проходных рыб: кумжи, сёмги (лосося), речной миноги (семидырка, вугрыца) и одного вида полупроходных рыб: цирты (рыбец), которые уже полвека как в иных реках Беларуси просто не встречаются (сырть аборигенная пресноводная встречается в Припяти и Днепре, но она мельче, чем морская полупроходная). К. Тышкевичем описаны в монографии лосось и цирта, границы их миграции (захода в верховья) во время нереста.

Согласно наблюдениям, проведённым графом Константином Тышкевичем, «в верхней “болотной” части Вилии, до Данюшево чаще ловят леща, окуня, плотву, остальные виды рыб в нижней “каменной” части, хотя отмечался заход из ям и лов в верхней части вырезуба, гонца и порой даже цирты, которая ловится во время метания икры около деревни Сосенка. Лосось, который держится около устья Вилии между Яновом и Ковно, совершает иногда путешествия до Вильни, весной даже до Ошмянки, где и ловится в то время...

... Гонца вылавливают близ Жодишек, угорь в окрестностях Вильни чаще всего встречается. Цирта в июне обильно вокруг Янова ловится. Рассказывали мне, что в окрестностях Верек [пригород Вильни, Вержай, бел. Вержки] иногда карпы ловятся; казалось бы, что рыба эта заплутала где-то из местных карповых прудов, так как не принадлежат (они) во-

все к числу рыб, заполняющих постоянно реку Вилию. Только одна щука свободно прогуливается от истока до устья, справляя охоту и наводя страхи на меньшую рыбёшку, которую по пути преследует, догоняет и проглатывает. Везде преследование и гонение; в целом в природе, как мы видим, у права более сильного есть перевес над более слабым. В воздухе, на земле и в воде — везде такие же обычаи. Как щука будет охотиться на малую рыбку в реке и её угнетать и обижать; как совы, орлы, ястреба грозят меньшим, чем они, птицам, так и человек угнетает человека на земле... »

Во время сплавов по Вилии в 1977–2015 гг., со слов рыбаков и прибрежных жителей, были установлены новые факты о миграции в верховья Вилии лосося, цирты, жереха, сома, угря, отличающиеся от классического исследования графа Тышкевича.

Про лосося. На нерест в Вилию заходили и ныне заходят два вида лосося: сёмга и кумжа.

Сёмга (*Salmo salar*). Оказывается, лосось атлантический заходил на нерест по Вилии гораздо выше устья Ошмянки: в 1910 г. большого лосося выловили в Костыках; в Жодишках лосось был выловлен в 1937 г. рыбаками Дудинским, Кудиным, Антоном Мизулой; выше устья р. Уша — Ясем Сапачом был выловлен лосось у урочища Топчак в 1938 г.; около устья р. Нарочанки рыбаками из д. Шведы был выловлен лосось у урочища Котра (Котла?) в 1946 г.; в районе д. Трепалово Вилейского района в 1952 г. была добыта сёмга (лосось) на 32 кг, Иваном Николаевичем Мамаём, 1900 г. р. Данный лосось был продан за зерно, почти один к одному, почти за мешок ржи, так как в тот год весной был голод. Последнее упоминание про сёмгу около р. Тартак относится к 1999 г.

Кумжа (*Salmo trutta*) также ловилась выше устья Ошмянки: в 1957 г. во время лущения были добыты остройгой три кумжи у камня «Петушок», у д. Шведы, по 5 кг. Имеется одно свидетельство о поимке осенью 1962 г. «большой стронги» весом 3 кг на перекате р. Двиносы, выше д. Стахи. Биолог В. Лешкевич из Вилейки вспоминает, как после войны в Сосенке во время подрыва взрывчаткой ледяных заторов перед мостом был оглушён и добыт лосось. Даже жители д. Костыки вспоминают, что до 1965 г. ловили большую стронгу в Вилии. После строительства плотины про кумжу, пойманную на водосбросе, упоминали рыбаки в 1977 г. В связи

с резким ухудшением качества воды после образования Вилейского водохранилища (недостаток растворённого кислорода, цветение сине-зелёных водорослей) кумжа в течение более двух десятилетий почти не встречалась в традиционных местах добычи и заходила только до ручья Тартак, рек Газовка и Дуда около д. М. Свиранки. Но наиболее сильные особи всё же подымались в верховья Вилии. В 90-х гг. в р. Узлянка, притоке р. Нарочанка, А. Паукшта добыл подводным пистолетом кумжу на 4,5 кг в районе д. Талудь. Перестройка, распад СССР привёл к экономическому кризису, резкому спаду экономики, но был в этом негативе один плюс — в реку и водохранилище значительно уменьшился сброс минеральных фосфорных, азотных, калийных удобрений, сброс органических удобрений и навозной жижи, так как резко уменьшилось поголовье скота; уменьшился сброс токсичных веществ с гальванических цехов промышленных предприятий; качество воды в реке значительно улучшилось, что можно увидеть на диаграмме динамики ИЗВ качества воды в Вилии за 1986–2006 гг. (приложение). В настоящий момент сине-зелёные водоросли размножаются, но не в таких количествах, как ранее, в доперестроечные годы, всё же при благоприятных условиях достигая критической массы, вызывающей мор рыбы. В зимний период также наблюдается резкое снижение содержания кислорода в воде, повышенное содержание фосфора. Более десяти лет после того, как качество воды немного улучшилось, потребовалось, чтобы в начале XXI в. кумжа стала вновь подыматься в верховья Вилии. В 2002 г., по свидетельству рыбаков, добыли кумжу чуть ниже Белой Горы в урочище Ясьбище близ д. Осиповичи, в 2006 г. на водосбросе ВМВС, в 2008 около Белой Горы (Жодишки), 2012 г. около д. Дубок.

Цирта (*рыбец, Vimba vimba*) — третий вид уникальных полупроходных рыб из описанных К. Тышкевичем, который едва сохранился в Вилии, занесён в Красную книгу Беларуси. Следует отметить, что до строительства плотины Вилейского водохранилища в 1974 г. цирта была многочисленна в верховьях Вилии и являлась излюбленным объектом добычи из-за отменного нежного вкуса и большого количества рыбы, добываемой во время хода на нерест даже в пределах городской черты г. Вилейки в 60-е годы (сушили мешками, ставили бочками). У Вилейских рыболовов-мальчишек даже имелся своеобразный рейтинг:

если ты на удочку не поймал цирту, которая очень осторожна летом, то не хвались, что являешься рыбаком.

Цирта — самая цветистая и нарядная из всех рыб Вилии. Лучше её описать, чем это сделали Л.П. Сабанев и П. Терлецкий в конце XIX в., не представляется возможным: *«Цвет сырты значительно изменяется по временам года. Весной, перед метанием икры, цирта становится самой красивой рыбой наших рек: вся спина делается чёрной, середина брюха и нижние плавники — красными, а у самцов в это время на голове, жаберных крышках и по краям чешуи развиваются маленькие зерновидные бородавочки. Осенью и зимой спина у сырты голубовато-серая, брюхо серебристо-белое и плавники бледно-желтоватые»* (Сабанев).

«Сырь бросает икру в конце июня или в начале июля месяца. Ни одна рыба пресных вод не готовится к этому торжеству так, как щука или подуст (сырь). Ещё недели за две до течи подуст начинает окрашиваться и становится пестрее, блестящее и красивее. Обыкновенно бело-серебристый цвет его чешуи принимает оттенок нежно-палевого и бледно-розового цвета с золотистыми оливками около краёв жабр и при соединении плавников» (Терлецкий).

Могу только добавить собственные впечатления от картинке начала 70-х, от трофея, выловленного удочкой прямо в черте г. Вилейки, на урочище Динамка (ранее «9 тополей»), где до 1939 г. был ипподром для тренировок в джигитовке польской кавалерии, ныне — Нижний парк). Особенно богатой палитрой у только что выловленной сырты выделялись участки влажной нежной кожи, не покрытые чешуёй. Голова, рот, большие глаза и в первую очередь раскрашенные жаберные крышки, которые, если чуть-чуть пошевелить, вертя тело вокруг оси вправо-влево, блестели и переливались всеми оттенками цветов радуги от чёрно-фиолетового, голубого, изумрудного, зелёного до красного и оранжевого, причём на воздухе, по мере высыхания, менялись, угасали и темнели прямо на глазах; в первую очередь исчезали тёплые цвета этих оттенков, некоторые становились белёсо-серыми и пропадали вовсе. Через час большинство оттенков на голове и жаберных крышках исчезли, золотые ободки глаз потеряли блеск. Тушка потемнела. Настолько стало жаль утраченной красоты, что впервые в жизни мне, крайне азартному рыболову-мальчишке, захотелось опустить эту рыбу обратно в воду, но было поздно: не сделал этого своевременно.

Ниже Михалишек, в деревне Малые Свираны (Фэрме), эту рыбу то ли за красоту, то ли за цвет брюшка и плавников, частично жаберных крышек жители называют красной рыбой.

И рыбец (цирта), и подуст (свинка) занесены в Красную книгу Беларуси, а подуст также в Красную книгу Литвы; цирта (рыбец) также занесена в Красную книгу Польши.

Цирта, согласно рассказам местных жителей, поднималась по Вилии выше Сосенки (*К. Тышкевич*), до д. Каменно, вплоть до 1965 г.

Излюбленные нерестилища цирты — перекаты (заборы) с твёрдым (жвир) или каменистым дном на Вилии чуть ниже устья р. Нарочанки (Тапчак), на перекате р. Нарочанки «Скок», «У млына» в д. Ганута, в Шведах, в Трепалово, на углу на глиняном заборе чуть выше д. Раздоры, у железнодорожного моста около д. Красный Бережок, около «Перевалки» в Вилейке, у д. Сосенка и «сутоках» Вилии с Сервечью. Также ловилась у «млына» д. Людвиново в р. Сервечь, в д. Камено. В 80-е гг. цирта из-за ухудшения качества воды, вызванного последствиями цветения сине-зелёных водорослей в водохранилище, практически на два десятилетия исчезла из Вилии, о ней вспоминали лишь жители м. Свиранки. Ныне цирта, по свидетельству рыболовов, встречается в районе д. Мель, аг. Михалишки, а в последние годы начала возвращаться: нерестилась на «заборе» (перекате) у д. Раздоры (2011 г., «аж вада кіпела») и перекате у д. Елажичи (2016 г.) Следует отметить, что в левые притоки — Илию и Ушу белюга (цирта) не заходила (согласно воспоминаниям местных жителей).

Гонец (*жерех*). Жереха ловили гораздо выше Жодишек, как указано в монографии — вплоть до Вилейки и выше Сосенки у устья Сервичи. В 80-е гг. имелся участок водохранилища и Вилии ниже водосброса до Михалишек, где жерех перестал встречаться. Затем, когда вода стала в Вилии чище, жерех вновь встречается как в Вилии ниже Вилейкого водохранилища (д. Доманово, ур. Ясьбище, водосброс ВМВС), так и выше (Сутоки, Костыки), но наибольшее его количество ныне встречается не в Жодишках (согласно монографии Тышкевича), а около Михалишек.

В список редких, занесённых в Красную книгу Беларуси, проходных рыб, обитающих ныне только в реке Вилии, занесена **речная минога** (местн. *сямідырка, вугрыца*). Внешне речная минога похожа на более многочисленных и повсеместно распространённых в Вилии и её при-

токах своих собратьев — украинскую и ручьевую миног (кровж, громж, веретеница), отличается от них крупными размерами (взрослые особи речной миноги достигают длины 40–50 см) и чётко разделёнными спинными плавниками. Семидырка и ранее достаточно редко встречалась в Вилии, нынче численность неизвестна, достоверно только то, что её количество повсеместно резко снизилась из-за загрязнений воды, но всё же ещё недавно встречалась у Михалишек, в устье р. Страчи, в 1970 г. в Вилейке.

В настоящее время утверждение К. Тышкевича, что *«угорь наичаще в околицах Вильно пребывает»*, также не совсем верно: начиная с 20-х гг. ещё «за Польшчай» началось зарыбление озёр Нарочанского и Браславского края личинками угря, приобретаемыми во Франции и Англии. При советской власти с учётом имевшихся традиций «пастбищное угреводство» продолжилось. Вплоть до 2005 г. озёра Нарочь и Свирь зарыблялись стекловидной личинкой этого вида, а в 2015 г. молодняком угря зарыблено оз. Свирь. Одно можно утверждать без сомнения, что в Вилии угорь действительно в последние полстолетия гораздо чаще встречался ниже устья р. Нарочанки, а также в больших количествах ловился в первые десять лет ниже затвора головного гидроузла Вилейского водохранилища.

Сом ныне хоть редко, но всё же ловился в Вилии: после 1857 г. попадался рыбакам даже в верхней «болотной части», гораздо выше Дянюшева. Места добычи сома в верхней части Вилии: 1928 г. — Сосенка; 1937 г. — устье Илии д. Рыбчино; 1955 г. — Мель; 1964 г. — Глинное; 1965 г. — ур. Б. Гора (д. Осиповичи), 1969 г. — Оленец; 1970 г. — Михалишки; 1972 г. — Залесье; 1992 г. Плёсы, 2006 г. — Дубок; 2008 г. — ур. Ясьбище (д. Осиповичи), 2010 г. — д. Рыбаки и др.

А про раков Константином Тышкевичем в монографии написано так: *«... Раки находятся везде по реке, кроме Михалишек; в этой части Вилии, близ местечка, ни один из жителей не помнит, как меня там заверяли, чтобы рака кто-то в этом месте поймал, и никто не до сих пор не обосновал предположение, чем можно объяснить естественную причину такого явления»*.

Местные жители Михалишек, по прошествии более 150 лет, уточняют исследование Константина Тышкевича на сегодняшний день: раки успешно здесь ловились чуть ниже моста, вплоть до 90-х гг. XX ст., в

настоящий момент не попадают, и виной тому, по мнению местных жителей, «электроудочки».

Следует отметить, что в течение XX ст. в верховьях Вилии дважды раки практически исчезали из реки. Первый раз (после 1939 г.) раки практически исчезли на два десятилетия из верховья Вилии после того, как стали сплавливать неошкуренный лес не плотами, а «быдлом», или, говоря по-русски, «молью». Второй раз, когда «сотворили» Вилейское водохранилище. Но что удивительно, раки всё же выжили, приспособились и стали изредка попадаться вновь как выше, так и ниже Вилейского водохранилища.

До строительства Вилейского водохранилища, по рассказам местных жителей, раков ловили повсюду, но наибольшее их количество добывалось на Вилии у д. Белая и местечке Быстрица, где существовал рачий промысел. Жители д. Белая, в основном дети, специально налавливали их рачовницами на лягушку — за неделю несколько десятков корзин; хранили в холодных подвалах, специально прикрыв мокрым мхом, чтобы раки не стали «снулыми», а на выходные, погрузив коши на телегу, везли на рынок в расположенную рядом Сморгонь и даже в Вильню. Интересна народная традиция в прибрежных деревнях р. Нарочанки. Существует поверье, что употребление раков очень положительно влияет на половую сферу, стимулируя и увеличивая половое влечение как женщин, так и мужчин. Поэтому юноша, любящий девушку, не уверенный, что она сможет ответить ему взаимностью, старается для возбуждения либидо пригласить её на ловлю раков. На месте свидания в прибрежном лесу заранее прячутся котелок, соль, спички для костра. Если девушка соглашается снять пробу деликатеса, то ни пива, ни вина не надо: далее гарантировано романтическое развитие событий. При этом мужская половина свято верит, что именно раки помогли им соблазнить своих будущих жён, а женская половина лукаво отказывается дать честные разъяснения, впрочем, не опровергая мужскую версию, отделяваясь стандартными джокондовскими улыбками. Свидетелем такой традиции мне довелось быть у д. Слобода в 2005 г. В ряде деревень на свадьбу перед молодыми ставят миску с варёными раками. Имелось поверье, что дети, зачатые после употребления в пищу раков, рождаются здоровыми, они не подвержены аллергическим заболеваниям. Раки как ритуальное блюдо на свадьбу также сохранились в кулинарных традициях местных жителей бассейна рек Припять и Западная Двина.

**Унікальнась Вялікі вызначае
наяўнась трох відаў прахадных рыб:
кумжа, сёмга, рачной міногі і паўпрахадной
цырты (рыбец прахадны)**

Кумжа (Salmo trutta (лац.)); мясцовыя назвы: ласось, стронга, фарэль марская

*Сёмга (Salmo salar (лац.)); мясцовыя назвы: атлантычны ласось, ласось
высакародны, рыба з мора*

Рачная мінога (Lampetra fluviatilis (лац.)); мясцовыя назвы: вугрыца, сямідырка

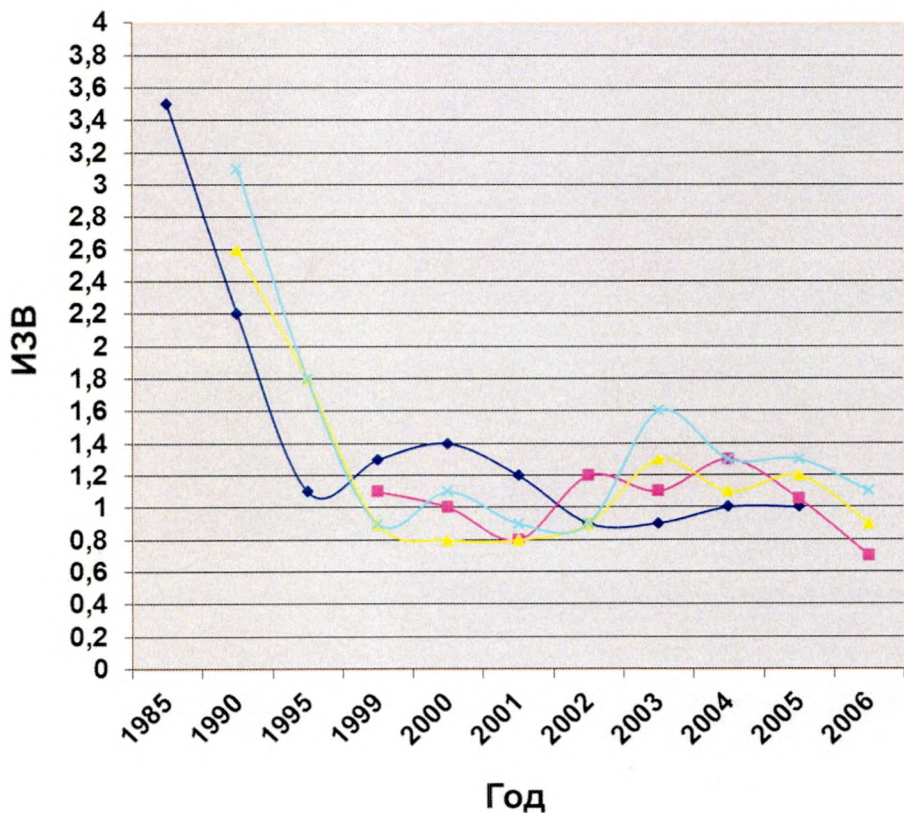

Рыбец паўпрахадны (Vimba vimba (лац.)); мясцовая назва: цырта

Динамика индекса загрязнённости воды (ИЗВ)

р. Вилии и вдхр. Вилейского в районе г. Вилейки из Сморгони,
р. Нёмана в районе г. Мосты, 1985–2006 гг.

◆ Неман Мосты   ■ ВДХР
▲ Вилия Вилейка   ◆ Вилия Сморгонь

Величина ИЗВ

менее 0,3 — чистая, I класс

От 0,3 до 1,0 — относительно чистая, II класс

От 1 до 2,5 — умеренно грязная, III класс

От 2,5 до 4,0 — загрязнённая, IV класс

Відавы склад іхтыяфаўны рэк Беларусі

<i>Назва ракі</i>	<i>Агульная даўжыня (км)</i>	<i>Беларуская частка (км)</i>	<i>Відавы склад рыб у 2001 г.</i>
Нёман	937	459	38
Вялля	510	280	43
Заходняя Дзвіна	1020	328	41
Днепр	2145	690	42
Сож	648	493	40
Прыпяць	761	495	46
Заходні Буг	831	169	39

паводле даных ДНПА «НПЦ НАН Беларусі па біярэсурсах» лабараторыі іхтыялогіі.
д.б.н. Петухоў В. Б., 2001 г.

Цяперашні кіраўнік лабараторыі (з 2006 г.) дацэнт Віктар Казіміравіч Рызеўскі мяркуе, што з улікам самарассялення відавы склад рыб у Беларусі пашырыўся да 68 відаў, падвідаў і формаў, напрыклад, на Дняпры відавы склад на 2014 г. пашырыўся на 5 відаў.

«Пашырэнне спісу чужародных відаў ідзе за кошт самарассялення (пашырэння арэала) пераважна дробных понтэ-каспійскіх саланаватаводных відаў, якія трапляюць на тэрыторыю Беларусі з басейна ракі Днепр, а таксама з-за завозу новых, гаспадарча значных відаў, якія выкарыстоўваюцца ў аквакультурных гаспадарках, адкуль апошнія могуць трапляць у натуральнае асяроддзе».

*Уладзімір Каставусаў,
намеснік дырэктара па навуковай рабоце
РУП «Інстытут рыбнай гаспадаркі» НПЦ НАН Беларусі
па жывёлагадоўлі*

ВОСПОМИНАНИЯ ЖИТЕЛЕЙ О ВИЛИИ, О РЫБЕ, О РЫБАЛКЕ

Звероловство и рыболовство были любимыми занятиями древнего литвина.

Константин Тышкевич.

«Вилия и её берега», 1871 год

Очень красочны рыбацкие рассказы, байки местных жителей, проживающих на берегах Вилии. Сюжет практически всех услышанных мной в путешествиях и сплавах-экспедициях «Вилия–Нерис» в 2007 г. и «Шляхам Тышкевича» в 2008–2015 гг. рассказов схож с тем, что доводилось услышать в 1857 г. Константину Тышкевичу. Время течёт, но рассказчики такие же, сетующие на то, что «вот раньше рыбы в реке было больше...».

Константин Тышкевич в своей монографии пишет об этом так: *«Количество рыбы в реке Вилии уменьшилось значительно по той причине, как мне это рассказали, что плотогоны, сплавающие лес, и команды судов, сплавающие товары, бросают отраву и погубили этим реку значительно».*

Конечно, судоходство и торговля по Вилии шли бойко до XVI в., в XVIII в. процесс начал значительно падать. В 1813 г. в Вилейке грузилось всего 16 коробок и 14 плотов пенькой, льняным семенем, строительным лесом, зерном, луком, шукурами. Но перед самой экспедицией графа Тышкевича вновь была «вспышка торговли» по Вилии. Это было связано с тем, что в период Крымской войны 1854–1855 гг. южные порты России были блокированы. Только в Вилейке в 1854–1855 гг. были загружены и сплавились до 1000 и более плотов. На Вилии стали действовать новые пристани в Сосенке, Малмыгах. После Крымской войны торговля пошла вновь на убыль и завершилась окончательно ровно через 100 лет: в 1957 г. в последний раз по Вилии сплавили плоты.

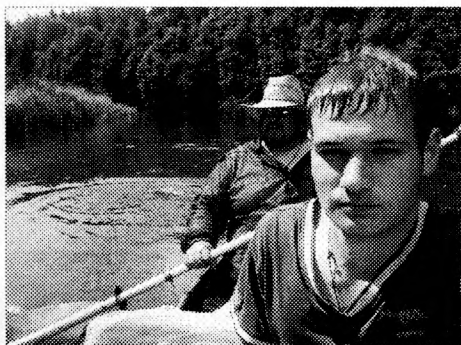
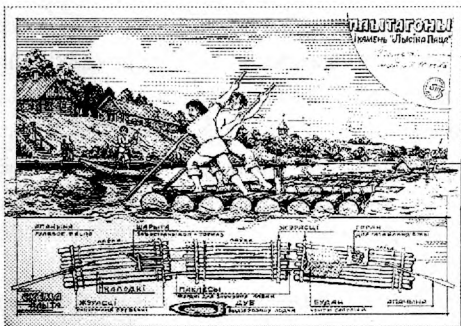
Плотогонов по разным причинам не очень любили жители берегов Вилии, как в XIX, так и в XX в., дразня и называя их не только «штырниками», но и «засёрами», по свидетельству Мамаёв Фомича 1924 г. р., д. Трепалово (зап. 2010 г.), который до войны 1941–1945 гг. сам был плотогоном. В Пильцах, со слов Ядвиги Антоновны Дзябрэ́й (Пилць), 1924 г. р., плотогонов дразнили шуточной припевкой: «Плытнічкі з вадою, з вадою, а за вамі чорт з дудою, дудою». Один из вариантов происхождения слова «штырник» от слова «стырить», «тырить».

Во время походов, а потом сплавов-экспедиций мне по причине

природной любознательности доводилось общаться со многими местными жителями. Первый раз на простых резиновых лодках с друзьями-студентами (В. Крушевским, С. Сербенковым, Ю. Конколовичем и др.) сплавился до Михалишек в 1977 г. Темы были разные, но каждому встречному местному жителю из деревень и местечек, расположенных на берегах Вилии,

задавались вопросы на темы: «Какая же самая вкусная рыба?», «Какую же ты самую большую рыбу поймал? или сорвалась? или видел?», «Какие используете снасти для лова?», «Как здесь праздновали Купалье?». Ниже будут приведены ответы, касаемые только рыболовства.

О вкусах не спорят, в настоящее время рыба из Вилии крайне редко встречается в рационе обитателей прибрежных деревень, но всё же память ещё хранит её вкус. Так, жители самого верховья Вилии, около истоков, считали самыми вкусными налима, келбу, щуку, линя, ельца, леща и даже селявку (уклейку ручьевую).

У впадения в Вилию Сервачи жители прибрежных к Вилии деревень считают самыми вкусными судака, окуня, большого леща, жереха, щуку, келбу (пескаря). В Вилейке — судака, налима, леща. Также старожилы отмечают нежный вкус цирты, усача, келбы, ельца. Ниже Вилейки, вплоть до р. Нарочанки, жители самыми вкусными называли усача, угря, налима, сома, цирту и уже упоминается лосось.

В районе Сморгони, Данюшева предпочтение отдавалось усачу, угрю, налиму, сому, цирте, лосою.

В населённых пунктах Островецкого района (Дубке, Рымштынентах, Михалишках, Свиранах, Быстрице), как и ниже, в Литве, женщины больше вспоминали про вкус лосося, угря, цирты, сома.

Но повсеместно жители как «каменной» части Вилии, так и «болотной» отмечали отменный вкус пескаря (местн. *курмеля*, келбы, калбуна, келбуна), водившегося ранее в изобилии.

Рассказы и воспоминания жителей Повилья о рыбалке и рыбе, о Вилии и её берегах, об обычаях привожу на региональном языке, или «трасянке», так, как их записал. Примером для меня в этом служит книга литовского профессора Викинтаса Вайткевичуса, с которым довелось сплавляться и общаться во время международной экспедиции «Вилия–Neris» в 2007 г. (*Vykintas Vaitkevičius — Neris: 2007 metų ekspedicija — Vilnius: Mintis, 2010*). Причём нельзя не заметить параллель: чем старше человек, тем чище его родная речь, как чище когда-то была вода в Вилии.

• Вилия починаецца тут

*Вёска Вялікае Поле Бярозкаўскага с/с
Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці*

Марыя Казіміраўна Гінтаўт (дз. в. Воўк-
Ланеўская), 1935 г. н., родам з в. Дзяружкі:

...Вілля пачынаецца тут. Сёлета Вілля перасохла зусім. Яна пачынаецца, гэта Вілля, во туды, прайсці ў тую сторону. Там будзе горка. Горка. І туды, там быў некалі мосцік, усё. Там была, некалі грэбля, там пачынаецца Вілля. Там на гарэжыў нейкі пан багаты, унізу было балота, з якога пачыналася рака. Пан Харастовіч. Мельніца тут на Віллі была у Шыленцах. У Віллі мы некалі купаліся, глыбокая была. А даўней такая глыбокая была, што караблі па ёй хадзілі. Нават пры маея памяці яшчэ рака была, цяпер жа нічога не стала.

... Тут у Віллі найбольш была шчука, рыба харошая. Там вірок быў адразу за Вялікім Полем, у канцу. Там быў вір, і там вадзіліся шчукі. Вот сыноч у мяне, як быў падросшы, з 55-га года, дык нейкімі асцямі лавіў такіх шчупакоў і такіх прыносіў. А тады нейкі чудацк нашоўся на нейкай лодцы праехаў, нейкая там электра, нейкае там нешта, і прапала шчука. Была яшчэ нейкая рыбка, звалі мянькі. Галава ў іх была таўстая, а хвост вузкі. В'юн нейкая была рыбка. І былі тут у нас ракі.

... Я знаю, як папасці да сасны Куліны, але цяпер да яе дарогі няма, дайсці можна толькі пешшу. Тут было турыстаў, во нядаўна, гэткія маленькія, усякія, Божа, Божа. Дык сын быў дома, дык ён знаець гэты лес, усе хады, так сказаў, была дарога на Куліну, на Доўгае, там пераезд, там капцы, там і Куліна недалёка. Адсюль кілометраў васьмянаццаць. І да Сцепкамяня таксама, ён там блізка, радам. Яно там на адным поле. Яна, ну не знаю, нейкая была. Панясла жонка мужыку есці. А ён араў, тый Сцяпан, ну, на валах. Ну і нешта там яна залавала і кажа: каб ты каменем стаў. А ён на яе: каб ты сасной. Яна недалёка адышлася, і гэта. Ну тая сасна была дзіўная некалі, дык рукі — веткі. Веткі былі якраз як рукі, і сама такая страшная, тоўстая тая сасна. Куліна стаяла пры дарозе на Доўгае, капцы і паварот на Баяры. Ну, а Сцёп-камень на полі, ну як раньшэ, дык казалі,

былі камяні, пахожыя на валы. А цяпер яны, мусіць, ураслі, застаўся адін Сцеп-камень, як чалавек, хто яго ведаець.

Тут карэнныя былі па фаміліі Дабышы. Прусаўныя. Я сама з Дзяржак, там за Шыленцамі. За гэтага Гінтаўта пайшла. Ну, фамілія нейкая вродзе як фрыцкая, нямецкая, але бацька быў католікам. І мой бацька быў католікам. Мае бацькі некалі яшчэ былі дваране. Мелі футар Загіссе. Яны былі дваране і дзве фаміліі насілі: Воўк і Ланеўскі. Але ж тады прадзеда выслалі і дзеда майго выслалі, а бацьку майго забралі. Хараніліся мае ў Мнішаве, пры касцёле.

Ля мастка на тым баку Віллі, дзе Шыленцы, стаяла каплічка. За мастом, справа як ісці з Вялікага поля. У якім гаду ўжо не помню, прыехалі сюды студзенты. З Віцебскага інсцітута. На трэцім курсе яны былі. І вот яны разламалі гэту каплічку. Гэта каплічка, абразы такія, і іконы харошыя, і ўзялі пакідалі па дарозе і па полі. Былі два студзенцікі ну такія харошыя, на кварцры. Яны нікуды не хадзілі. А тут у саседняй хаце былі нейкія пяць хлопцаў. І адзін быў фамілія Барада. Бараду во гэткую насіў. І ён дзе-та быў. Ну, памагалі саўхозу, ну і разламалі каплічку і нашлі там вялікі клад. І тут яны разламалі капліцу, і тут яны шукалі клад. І там вось, як ехаць гэтай дарогай на Шклянцы, кладбішча было якое, яго ніхто не помніць. І там яны раскопвалі, каменні падымалі. Цяпер такіх завуць чорныя капацелі. І там былі захаронены людзі седзючы, косці стаялі. Нічога там яны не знайшлі. І пры гэтай капліцы была бабка, Анеля, і нічога і ў яе не знайшлі. Жыла яна тут за рэчкай, на пагурачку стаяў дом. Раскулачылі яе бацькоў. Потым вайна была — ніхто не ведае, дзе яна тады была, і усё. После вайны яна явілася. Хаты яе не было, там ужо цяляты стаялі, там авечкі і ягняткі, калхоз ужо там быў. Ну яна, гэта Анеля, далася ў веру, у касцёл, каталічка была. У чым хадзіла, у тым і ляжа, што на ёй было. Такое пальцішка чорненькае было. Начавала па хатах. Дужа малілася Богу. Іконы прадавала. І яна нідзе нічога, і някага ў яе багацця не было. А ў гэту каплічку яна малілася, там абразы былі, дык людзі прыносілі капейкі калі. Кінулі там каля дваццаці капеек. Капеек трыццаць ахвяроўваліся. Вот. І яна

была настолькі набожная, некалі знайшла святы камень, а я ішла замуж. Тут, за рэчкай, быў першы дом на перакростку, ну, яго ўжо няма, на тую сторону. Свякроў жа была, мужык быў, і вот Анеля як мяне палюбіла ну і прышла да мяне, каб я ёй нейкія бліны спякла. Ну, я буду пячы тыя бліны, а для чаго яны, ужо за нейкі камень. Найшла нейкі камень у Віллі — след анёла. Сабралася мужчын, выкапала гэты камень, выцягнула з ракі, і мужчыны ўкацілі ў гэту каплічку. На камяні быў нейкі слядочак, нешто было. Яна так яго засцілала, так прыкланялася яму, малілася і ўсё, гэта Анеля. А мне тыя гэтыя бліны даліся, гэта ж не цяпер, а тады! Я тут нейкіх яблыкаў нарзала нескалька штукак, нейкага цеста развяла, ды развяла рэдзінька, ну што — у печы. Божа, — кажу, мама, на свякроў, — дзе ж гэтыя бліны зраблю? Во якая работа. І ніхто не знае, дзе пасля разгрому капліцы дзелася Анеля, дзе яна пахаронена. Перастала хадзіць па хатах.

Вёска Шыленцы Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці

Зінаіда Разумеёўна Мікульская,
1934 г. н., родам з в. Бярозкі:

... Вілля во якая стала: я падыду — і ўжо транту якую не папаласкаю. Дзе мосцік роўна берагоў, вады было. І рыба была ўсякая. А цяпер не падысці, усё заплыло, зялёнае. Палавінкі няма. І бабры тут былі, закапалі ўсё. Пачыналася во з гэтага балота.

У Віллі лавілі шчуку, ведаю такую рыбу. Каплічка стаяла, тут, ля дарогі, пасля як разбурылі і каменне цяпер пасцягвалі трактарамі, места гэта парасло травой. Я праваслаўная, каплічка была каталічная.

Вёска Кромавічы (2 км/508) Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці

Мікалай Іванавіч Лынько, 1921 г. н. (зап. 2006 г., В.В., Г.З. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/350а):

... 3-пад зямлі б'ець ключ, а ўсюды ўжо большая рэчка. Кілометр сюды ці паўтара. Усякая рыба была.

Алена Анатольеўна Усціновіч, 1961 г. н., мясцовая (зап. 2015 г., М.М.):

...Мая і дзевіч'я фамілія Усціновіч. У маёй мамы была фамілія Чарныш. У Кромавічах цяпер нікога нет, а было хат сорак. Карэнныя фаміліі Батура, Чарныш, Скаромік, Сіняўскія. Вёска праваслаўная. Да вайны хараніліся ў Вілейцы (*дзевяць за 3 км*), а пасля ў шасцідзясятых гадах зрабілі сваё кладбішча ў Кромавічах. Купалле спраўлялі, палілі вогнішча пад лесам. Там такая паляна была. Цяпер ужо нідзе не паляць. На Троіцу пад бэлькі падтыкалі бярозкі-май. Можна, на Купалле і палілі май на вогнішчы — не памятаю. Да Вялікага Поля ад нас кіламетр. Там, дзе пачынаецца Вілія, чатыры вёскі: Шыленцы, Вялікае Поле, Дзяружкі і Кромавічы; з двух старон рэчкі — адна школа, магазін. Ля Шыленцаў, ля Віліі была каплічка. Яе студэнты разграмілі, пакралі там іконы. Гэта як бульбу капалі, разграмілі гэту каплічку. Я яшчэ малая была вельмі. Гэта было можна які семсят шосты год, не помню. Анэля была, каплічку даглядала, начавала па людзям. Дажа і месца таго, дзе каплічка была, і няма ўжо, я не магу сказаць, дзе яно. Цяпер і да рэчкі не дойдзеш, бо там бабры і там балота. Еслі мы там дзевіцьмі купаліся ў той Віліі, там усё ў нас было чыста, то цяпер там не падысці да рэчкі нідзе. Там была глыбіна і па тры, і па чатыры мэтры, было дзе купацца. Там такія віркі былі, што, ф'юць — «з ручкамі», врослыя хаваліся. Рыбы было ўсякай. У асноўным гэта былі галаўні, шчупакі, келбы і сяляўкі. Келбы былі невялікія, але смачныя. Цяпер ніякай, мусіць, рыбы няма, толькі колюшка. Мы больш шчуку лавілі, асцямі, у нас з вудачкамі ніхто не сядзеў. Усе толькі асцямі лавілі. А рукамі лавілі галаўнёў. Там цяпер адны бабры і бабровыя хаткі. Бабры — гэта злодзеі, яны забалочваюць берагі. Цяпер нічога няма. Цяпер ужо чаплі завяліся, раньшэ ў нас ніколі чапель не было. А два года назад пайшла да рэчкі — о-о-о-о — там дзве чаплі стаяць. Цяпер і людзей няма, адны звяры. Сядзіш на лаўцы — заяц пабег, ёжык пайшоў.

Вольга Макараўна Лях, 1924 г. н., мясцовая:

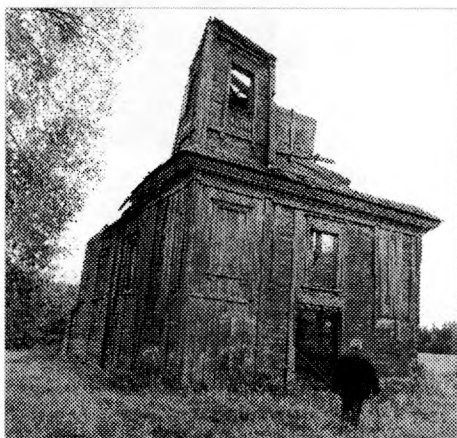
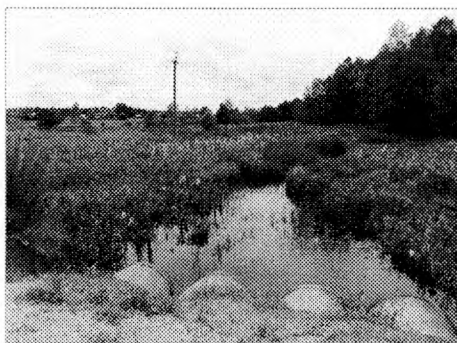
...Усе завуць мяне Волька. У Вілейцы было 73 хаты. Нарадзілася я ў 1924 г. на футары Мядзель за 3 кілометры адсюль, у старану Хачені. У Вілейцы пашла ў першы клас у школу. Было тут многа Шынкевічаў, Ляхі былі. Дзяцей было ва ўсіх памногу — па шэсць, па сем. Раку звалі Вілля. Даўней у Віллі лавілі ракаў. Я сама баялася, а лавіла сястрычка мая. Яны, гэтыя ракі, абычна жылі там нейдзе пад берагам. Дык яны рукамі іх даставалі. Рыбу лавілі на вудачку. Усякія былі — платва была. Вілля і тады не такая ж вялікая была, але чыстая. А цяпер жа гэтая бабры заглушылі яе і ўсё. І канчаецца наша рака. А такая рэчка была. А так нічога не рабілі тут нашай рацэ — ні міліарацыі, не спрамлялі...

...А яшчэ мой папа сплаўляў платы ў Вешках. Дык рэчка ж тады была шырокая. Тут у нас у Вілейцы не такая шырокая, як была ў Вешках, цяпер зарасла саўсем. Ён сплаўляў лес сколькі там паложана кілометраў, а потым далей другія людзі гналі...

...Нашай царкве лет чатырыста. Паначалу яна была касцёл, а патом ужо перастроілі на цэркву. У Вілейке цяпер адны праваслаўныя, католікаў ураждэнных няма, ёсць адна прышлая. Пры Саветах царкву закрылі, прыйшлі немцы — і зноў адкрылі.. Бацюшка прыежджаў з Мільчы сюды, кілометраў за дзесяць, к нам служыў, і на прастольныя святы. Ад нашай Вілейкі ў пяці кілометрах была граніца польская, а мы былі бальшавікамі, калхознікамі, звалі гэдак. Як пры немцах адкрылася граніца, нашы людзі туды хадзілі, каб купіць што, прыабрэсці з яды. Зярно якое, голад жэ быў. Там жа аднаасобнікі былі, за Польшчай жылі, былі багацей. Ездзілі да радні і мы аж у Мядзельскі раён, там былі мамыны дваюрадныя. Нашы прадзеды былі з Мядзельшчыны, купілі тут зямлю, таму футары пасёлак такі і называлі то Мядзельшчына, то Мядзель...

...Спачатку мы жылі аднаасобна, а потым сталі ўсё абагуліваць у калхоз. Мне было пяць годзікаў, а запомніўся мне наш конь. Жарабок быў

чорны, добра помню, а тут лысы, дык уцёк з гэнага калхозу. А мама абняла яго галаву, гэдак цалавала і плакала. А папа ўжо ўсё абагуліў: і каня, і ўсю скаціну, і прылады здаў, усё ж трэба было здаваць. Ну і папа быў такі рабацяшчы, хоць няграматны быў, звалі яго Макар Фёдаравіч Кулеш. І не змог ён быць пасля таго, не змог ён жыць у калхозе. Дык ён выйшаў, а тады ж многа раскулачывалі, хто быў багацейшы, убіралі. Заставаліся такія, такія-сякія. Але ж вось як-та не раскулачылі, і цяпер мне часта прыходзіць у галаву, як-то нас не высалілі. Ен апяць купіў коніка, апяць купіў усё, што нада ў хазяйстве. Апяць. І далі зямлю самую блакую, пясчаністую...

...Спаліў Вілейку ў вайну карцельны атрад. Вродзе і чулі, што ёсць такія атрад, не знаю, дзе стаяў. Ну і ішоў да нас, мы пачулі стрэлы ля кладбішча. Мы

тады сталі ўсе ўцякаць, маладзёж. Нашы радзіцелі — папа з мамай, брацік, чатыры годзікі, і дзве мае сястрычкі. Пабеглі ў лес, пад Бягомль. А немцы з сабакамі многіх палавілі, каго, як мяне, адправілі ў Германію, а маму з малым брацікам і сястрычкай пагналі назад у Вілейку. Людзей, якія засталіся ў дзярэўні і каторых паймалі пры ўцёках, сабралі ў нашым двары, наш дом быў самы крайні ў Вілейке. І вы знаеце, хто то ж быў прэдацель тут у дзярэўні? Па спіску немцы вызывалі, фаміліі людзей, сем'і — казалі — і іх тады пагналі ў пуню на самым канцы дзярэўні. Туды іх сагналі трыццаць два чалавекі — там цяпер стаіць памятник. Там іх стралялі і палілі. Нявінных. Наверна, быў той чалавек такі прадажны, у дзярэўні жыў, можа, хто што зрабіў ці сказаў яму што ці глянуў не так.

Унічтожыў тых, каго не залюбуў. Некалькі старычкоў забілі, якія ніякага дачынення не мелі да партызанаў. А аднаму на лбу звязду выразалі. Ой, не магу дажэ думаць. Думаю, Госпадзі, — ай-ай-ай! — за што?

Вёска Вешкі (8 км/503) Бярозкаўскага с/с Докишэцкага раёна Віцебскай вобласці

Ніна Трафімаўна Шустоўская (дзюв. Рудкоўская), 1936 г. н., мясцовая:

...Хадзілі мы з маім мужам у рыбу, як ён кавалерам яшчэ быў. Лавілі, ну як называюць шчупакі, пападаліся, ну плоткі. Дзеці бегалі, дык у бучы лавілі і проста ціскалі рукамі ў траве. Цяпер ужо Вілля зарастае. Так пра Нестара Сакалоўскага знаю, і ён яшчэ родсцвеннік нам, а дзе быў дом, так не скажу, не памятаю. Плыты вязалі пад канец вёскі і лес ганялі.

Зося Кандратаўна Несцяронак (дзюв. Сакалоўская), 1934 г. н.:

...Мая мама, Зося Аляксандраўна, была Нестару дваюрадная сястра, а тата мой Сакалоўскі Якаў Кандратавіч, з 1910 г. Мужык мой з Юрылава. Пяць дзяцей у нас, усе раз'ехаўшыся. Вешкі да 39 года былі ня ў Польшчу. Вілья даўней была глыбокая, усе купаліся, а я не ж ня ўмею і вады баюся. Рыбу лавілі. Шчупакі былі самыя смачныя. Карасі былі сладзенькія, але многа ў іх касцей, а так сладзенькія. Маленькую рыбу нават сын мой лавіў кошыкам. Было і рыбы і ракаў. Ракаў варылі і елі. А потым чаму тут рыбы не стала? Во тут во недалёка, там на пагурку з аміякамі былі бальшыя бочкі. Амміяк лілі гэта ўжо пры саўхозе. Спачатку тут калхоз быў, а потым саўхоз. Бочкі там

палажылі, ля Вілейкі радам, але на гэтым баку, сюды да нас. Гэтыя бочкі ўзарваліся, і ўсё ж у раку пайшло. І ўсё, пасля таго няма рыбы, няма ракаў.

...Мой папа быў дзясяцкі, прымаў лес. Ганялі ў Вялейку. Ганяў на плыты. І каля берагоў ішлі, гналі. У іх былі такія длічныя шасты — бусакі. Бусакамі ад берага адганялі і пяшком. Гналі баланс — ну гэта такія, як дровы прадаюць. Звалі моллю, як цяпер на дровы рэжуць, па 2 мэтры. Быў моль і даўжок. А даўжок — гэта каторы страіцельнае дрэва. Вада была чысценька, пілі ваду людзі з ракі, а ў нас з крыніцы бралі. Вілья памялела і стала зарастаць ужо як перасталі па ёй лес ганяць, як не стала скаціны. Скаціны было поўна. Было людзей, я помню, толькі баб 45 прыходзіла ў бригаду на работу. А цяпер засталася дзве бабы на стаканніку, адна ўжо зусім ня ходзіць, а другая на калках ходзіць, і там відаць жаўтаваты дом — гэная такая, як і я.

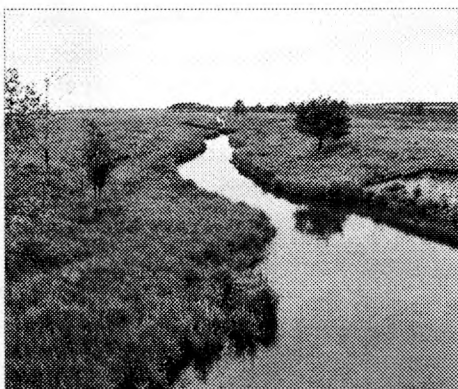
... Сакалоўскія жылі зачытачна, многа зямлі было, кароў, быкоў было. Там авечак было. І вот празднік быў, і на Вяліканне ўсе пайшлі ў царкву. У Вялейцы была царква. Пайшлі яны ў Вілейку ў царкву. А быў іхні бацька стары. А даўна ж толькі люлькі курылі, самасадам напіхалі. А папірос не было. Самасад сеялі, крышылі. І гэты стары пайшоў есці даваць, закінуў з люлькі ў сена агню. Пакуль з царквы прыйшлі, усё згарэла. Усё згарэла, уся скаціна, усё пагарэла.

Вёска Саланое Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Аркадзь Фёдаравіч Кур'яновіч, 1924 г. н., мясцовы (зап. 2012 г.):

...Вілья, пакуль не спрамілі, ішла за 200 мэтраў ад хат, унізу. Тады ўжо ад Саланого яна ішла на Хацень, і тады каля Хацені яна луку такую рабіла, Парфёнава лука яна называлася. Слышал я это ад таты — вясной на Вілы ставілі мужыкі ез — убівалі калы і перапляталі хвойя. А ў вароты ці акно ставілі хабатню — прыладу такую, плеченую з лазы. Хабатні былі длічныя — 3 мэтры, спачатку рабілі большае кальцо з лазы, потым меншае, потым яшчэ меншае, і ўсе яны саедзіняліся ўздоўж длічнымі дубцамі і перапляталіся поперека, украгавую, каб трымалася канструкцыя. Шчэлкі ў хабатні былі досыць вялікія, каб вада і мелкая рыба праходзіла свабодна. Ставілі хабатню абавязкова пад ваду, на ход рыбы, бо яна як уб'ецца, ужо назад чамусьці не ідзе, так і стаіць. Найбольш пападалі шчупакі, аж да васьмі-дзясяці за раз. Заезжэлі ці заязілі раку паміж двума вірамі — «Паненкай» (шасціметраўкай) і дванаццаціметраўкай, што каля Мільчанскага

маста, паміж урочышчамі Буй і Аўдзеі, не даходзячы Стафалюковай луці. Стафалюкова лука — гэта бераг, дзе некалі стаяў лагер Стафалюка Батуры (*Стэфана Баторыя*), калі той ішоў на Маскву праз Полацк. А «паненкаў вір» ад таго, што аднойчы летам прыплылі з Мільчы на лодцы дзве паненкі, адна з іх, дачка пана, у вір, каб нарваць белых лілей. Надта пекныя былі тыя лілеі, але адарваць іх было цяжка, бо хацелі адарваць з дудачкай, каб зрабіць пацеркі, замест ланцужка

• *Вярхоўе Віліі, каналізаванай у 1964 г. у раёне в. Хацень. Фота 2007 г.*

выкарыстаць гэту дудачку, паламаўшы на кавалачкі. А калі проста так пацягуць, то рвецца толькі сам квет. Тады яны нахіліліся, каб узяцца за дудачку далей і глыбей ад квета, і пачалі цягнуць, а корні не пусцілі, лодка нахілілася, чарпанула — і дзеўкі патопіліся. Ад таго вір пачаў называцца «паненкаў». Дык вось пачалі мужыкі выцягваць хабатню, а тая ні з месца. Пачалі ругацца там на аднаго жартаўніка: «Каб табе ў кішкі так убіла, як ты калоду ўбіў!» Думалі, што нарочна ўсадзіў бярно, але ж не — выцягнулі, а там — вялізны шчупак! Ды такі вялізны, што ніколі такога не відзелі. Адразу вырашылі прадаць жыдам у Даўгінава. Перакінулі поперак праз каня, прывязалі, пайшлі — а галава шчупакова і хвост па зямлі цягнуцца!

Іван Міхайлавіч Машонскі, 1960 г. н., мясцовы, і **Іван Яўгенавіч Кур'яновіч**, 1951 г. н., мясцовы:

... У Саланым тут толькі тры фаміліі: Каралі, Кур'яновічы і Машонскія, усе праваслаўныя.

Самая смачная па мне дык была маленькая рыба **курмель**¹. Курмеля яшчэ дзе завуць **келба**. Рыбы даўней было, пакуль Віллю не спрамілі, у

¹ Пескарь (*Gobio gobio*), у Беларусі на Вилии — келб, калбы, в інших басейнах Беларусі — пяхкур, пяхкар, на Припяти — дудорга, стаўпец, на Нёмане — келбук или келбучок (в отличие от усача, которого на Нёмане называюць келбом, на Зап. Двине — курмель, крумель, по-українски называється кобль, кобл, кобель, коба, коблик, у карпатских украинцев — ковблык, говбень,

1966 г., у той год сюды свет правялі. Бучы ставілі, асобенна вясной бучы ставілі на шчуку. А рыбы ж даўней было: і наловяць, і ніякай прыродаахраны не было, і рыбнадзору. Ловяць — і ўсё, і было. З Мінску прыезджалі, помню, да бацькі, столькі рыбы было. Проста сабіраліся спулкай, рыбы наловяць, нажараць — вось і прычына выпіць. Збіраліся ў хаце Караля Івана Іванавіча. Невад узялі, паром, паехалі, рыбы налавілі — вось і прычына.

Вёска была вялікая, на две стады кароў ганялі, а цяпер усё, пяць кароў засталася. Даўней Купалле рабілі каля Віліі, на пагурку за кладбішчам раскладалі агонь.

Вярхоўе Віліі — вёска Мільча Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Пётр Міхайловіч Цыгалка,
1950 г. н., мясцовы (зап. 2011 г.):

...А яшчэ зімой ставілі бучы на наліма. Галоўнае было спачатку паймаць самку ментуза, яе пакідалі ў бучы, а назаўтра вынімалі поўны буч ментузоў, самку зноў пакідалі ў бучы. Налім — самая смачная рыба, але жыды яе не куплялі, бо калі есці галаву, то там ёсць костачка — ну падобна

на настаяшчы крыж — дык, мусіць, таму яны і есці не маглі. Па старыцам лавілі сотні піскуноў простым сакам, толькі ваду трэба было спачатку замуціць — тожа смачная рыба — яе лепей за ўсё не смажыць, а тушыць: невялікая, да 30 сантыметраў, але ж без касці, адзін хрыбет. Былі яны жоўтыя такія, па бакам чорныя плямы. Паласатыя. Як вытрасеш іх на бераг — дык уюцца і пішчаць. Няма цяпер ужо піскуноў. Сама цяжка было злавіць язя і на вуду выцягнуць: выпрыгвай і праз галаву круціўся, каб сарвацца; цяжка загнаць і ў сетку — ён і праз верх сеткі скакаў, каб не папасціся.

глобень, у поляков — kielb, kioib, kobel, koblik, kowbel, у кашубов — kelpg, kielb, kielbch, у литовцев — kilbukas).

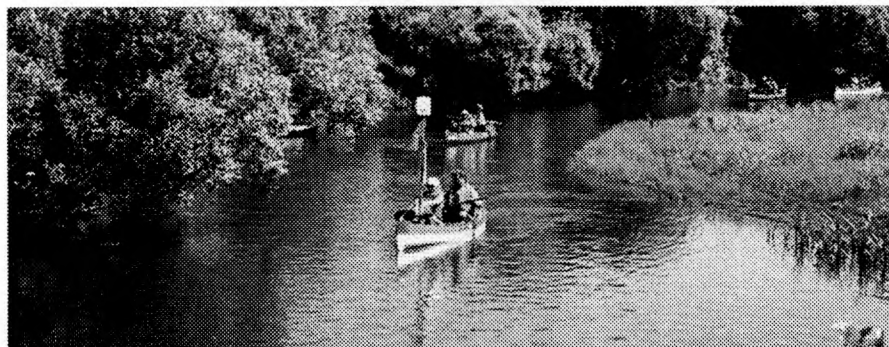

А вот бацька расказваў, што больш усяго развялося рыбы ў Віллі пасля Брэсцкага міру — амаль 19 гадоў праходзіла граніца па Віллі, па берагу паставілі калючы дрот, а дзе не праходзіла, то ад Мільчанскага маста зрабілі строгаю лінію — штрыф шырынёй 20 метраў. Палякі нашых мужыкоў наймалі з сякерамі — вырубалі дзе кусты, дзе дрэва. Ад штрыфа была пагранзона ў 3 кіламетры, куды ноччу нельга было заходзіць. І тут дырэктар Мільчанскай школы, лідар мясцовага панства, Аўчыннік, аформіў арэнду ракі. Штоб палавіць рыбы, трэба было купляць за золты карту лавецку. Меліся тры расцэнкі: на вуду, на сетку-трыгубіцу і на брэдзень; можна было купляць на раз і на месяц. І каб не прыгранічная зона, нічога б з той арэнды не вышла б, але польскія жолнежы, ахраняючы граніцу, пільнавалі і лавілі браканьераў — і рыбакі мусілі зматаць вуды.

Дык вось тады толькі адзін той Аўчыннік і лавіў у Мільчы сам сабе на вуду рыбу на Віллі, а астатнія, хто не меў грошы на карту лавецку, вельмі пакутавалі. Жыў тады такі Валодзя Рысік, з 13-га году. Надта ж ён любіў рыбаліць. Дык ён адразу, як у Даўгінаву на плошчы па радыё аб'явілі 1 верасня, што пачалася вайна з германцам, прыляцеў дахаты ў Мільчу, адшукаў свае закінутыя восці і стаў іх істрыць, бучы і сакі латаць ды лесы да вуды і шнураў ладзіць. Дагадаўся: нешта будзе, будуць змены на Віллі, пагоняць паляка.

Надышло 17 верасня (1939 г.), раніцай акраз кароў выганяў, гляджу — нейкі топат у нас па вёсцы, там, дзе брук паложаны быў на Слабаду. Гляджу — гэта бягом усе салдаты, уперадзе гэты Бацьмага, сяржант, і за ім пагранічнікі. Усе з аружыем — і бягом праз Слабаду на Будслаў. Бой быў толькі на іншых стражніцах: у Вардамічах з пяці да сямі, у Пагосце Комар прыняў бой, яго і чатырох забілі і пахавалі ля дарогі. Бой быў у Гняздзілаве і ў Камені. Удзень схадзіў да бальшака на Пагост сустрэць бальшавікоў, мо каго і запытаў з камадзіраў, ці можна да ракі падходзіць парыбаліць, а можа, і не асмеліўся запытацца. Чырвонаармейцам было не да тутэйшых. Многія гэта адразу зразумелі, адразу ў першы дзень жа разграбілі стражніцу ў Даўгінаве: хто коўдры, хто мэблю, хто патроны, хто харчы — усё панеслі. Зналі ўсе толькі адну забарону — Віллю: пераходзіць на той, левы, бок нельга. Рысік стражніцу раскрадаць не пайшоў. Як ацямнела, то пайшоў да Віллі, паставіў і шнуры, і бучы. Ды, мусіць, і не ён адзін быў на рацэ ў гэну ноч свабоды. Ніхто гэнага не знае. Бо рыбу лавіць — гэта як красці: і злodgeю, і рыбаку лацвей ноччу. А ўжо раніцай

усе ў Мільчы ведалі, што надта добра рыба ловіцца і нікому няма дзела, што нехта ходзіць ля ракі. Дык мужыкі (і мой дзядзька Валодзя Цыгалка), хоць была восень, вада ўжо сцюдзёная, на радасцях, ужо на другі дзень «свабоды ад кілбас і масла», але ўсё ж такі як прыцямнела, палезлі з дружэямі ў ваду і зацягнулі венцар — сетку такую, як невадок густы. Дык выцягнуць на бераг не далі рады — коні гужамі выцягвалі, во што рыбы ўлезла, што за гэтыя гады напладзілася! І ў асноўным гэта была сяляўка. Вялікую рыбу — тую ж **сухарэбрыцу** (*местное название леща*) ці язя — толькі і можна ў нас злавіць у вясну, на нераст. Але усё ж рыбу ў 39-м гаду лавіць яшчэ вельмі баяліся, ды і ўжо холадна было. А пачалі з саракавога. Кожны, хто не лянiўся, за зіму нарабіў сетак, зрабілі палазы і ў вясну 40-га года засаліў па вялікай бочцы рыбы, сялява была не хужэй цяперашняй камсы. Яна ж была без скарлупы, гэна сялява. Столькі сялявы было, асобенна многа на водмелях, дзе цёплыя места былі. Яна заходзіла туды, а мы зналі, як зацянеш палазамі. Шчупакі, гаворыць, такія пападаліся і па пятнаццаць, і па пуду, — расказваў ён. І, гаворыць, выдры былі. То многа выдраў было. Бывае, як зацягнуць, выдра як дасца — мне, — кажа, — як дала выдра ў грудзі, дык аж грудзі балелі. Рвала нашы сеці толькі так. Сразу ж пасля 17 сеньябра 39-га Віллю пераходзіць нельга было. Як расказваў Фёдаравіч, бабы пайшлі ў Сакавічы за соллю — дык палавілі і пасадзілі ўсіх. Але тады ўжо адпусцілі, папярэдзілі, што праз граніцу няльзя хадзіць. Стаўбы ж пагранічныя знялі ля ракі толькі ў 1941 гаду, за месяц да вайны. А самую вялікую рыбіну — шчупака — злавілі ў самой Мільчы ў 1973 годзе, як спрамлялі Віллю. Была гэта шчука яшчэ ў двух старых панскіх ставах, але ўзяць яе ніхто доўга не мог. Я браў яе з 1966 года, ды не змог. А тут, калі раку спрамілі, канал да ставоў высах, ну рашылі спусціць і пруды. Капанулі зверху, бо зналі, што ёсць рыба. Калі вада памалу сышла, то выцягнулі з гразі шчупака паўтара метра дліной. Казімір Альбінавіч Сяржант злавіў яго, а я памагаў. Колькі важыла — не помню, толькі Казік помне, бо ён важыў. Муціць, болі чым два пуды. А дліны быў шчупак паўтара мэтра. Гэта добра помню.

- *І вось мы на месцы старту сплаву экспедыцыі графа Тышкевіча — у вёсцы Камена*

Вёска Камена (Каменно, Камень) (47 км/463) Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Рэня Адамаўна Спірыдонова (Голуб):

...У Камені было больш за сто дамоў, вёска вялікая была, і даўней маладзёж была. Цяпер толькі дачнікі. Быў калхоз 1 Мая, а потым ужо другі. Працавалі ў ім, света не відзелі. Даўней, як плиты ганялі, рака была вялікая, не заросшая і глыбокая. Рака была абгледжаная, чыстая вада, дзе мялей, дзе глыбей. Кароў да ракі ганялі, а цяпер усё зарасло. Вельмі заядлымі рыбакамі ў Камені былі Лабачы і Спірыдонаў з сынам. Алёшавы ловаць. Таксама ў Лабачэй гэта рыбацкая справа перадавалася па наследству: ад дзедз — бацьку і сыну. Калі бацька рыбак, дык і сын на вадку глядзіць. Сын іх працуе ў лясніцтве. Але рыбак ён ужо не такі заядлы, а вось дзед яго быў найлепшы ў Камені, як рыбак, так і музыка. Дзед іх, Лобач Іван, ён быў брыгадзір пlyingаонаў, галоўны штырнік. У іх хаце часцей і начавалі пlyingаоны, іх прымала яго жонка Уладзя. Усіх, хто гнаў дрэва, у нас празывалі штырнікі. Мой бацька таксама плиты ганяў, але рыбу не лавіў. Дзеці ўжо мае любяць рыбу лавіць, але едуць далей, на Кумельшчыну. Самая смачная рыба — гэта шчупак, таксама язь. Цяпер падыходзіць судак з вадахранілішча. Лавілі рыбу даўней хапамі, восцямі, бучамі, вудамі.

Алімпіяда Навойчык:

... Самы ўловісты быў волак. Я нават з мужыком хадзіла лавіць гэту рыбу. Былі дзве палкі, сетка і нацягнуты шнурочак — і ідзеш у раку і ловіш. Яна і ляціць. **А адзін раз злавілі не нашу, прышэдшую аднекуль вялікую рыбу** — акраз гэтым месцам, дзе вы лодкі збіраеце. Яна як тарганула ў сетку, дык я мужыку і кажу:

«Давай на бераг». Вялікая і смачная тая рыба была, але як правільна яе завуць, мы не ведалі; галава і рот у яе быў незвычайны. **Мусіць, была тая рыба з мора.** Цяпер шчупака амаль звялі, і другой рыбы не засталася. А

даўней, як не было вадасховішча, сюды ў маі прыходзіла самая смачная рыба — свіння. От укусная рыба! Тут у нас даўней жарствы было многа, дык як яна і ішла касякамі на нераст, дзе жарства і каменьчыкі, дык спадніцамі лавіць можна было. Было і яльца, і шчупака, і плоткі. Смачны быў і мянтуз, але з яго трэба было шкуру здіраць — круга так адрэзаць каля галавы і сцягнуць — а там адно мяска. Лезлі ментузы ў бучы. Я нядаўна буч, зроблены з нітак, аддала чалавеку. Абручы былі драўляныя. Калі ў каго і ёсць буч, то ў Ванькі Лобача. Рака зімой, як мароз, замярзала.

Генадзь Карповіч:

... Самая смачная рыба ў Віллі — шчупак невялічкі. А яшчэ каўбун, бо тлусты. Але каўбуны ўжо былі прапалі, як водахранілішча зрабілі, на нерыст толькі заходзяць. Паследнія гады трохі паявіліся. Уся рыба з Віллі смачная, бо свежая. Восці малыя ў нас на 5 зубоў, шырынёй 10 см. А ёсць таксама і вялікія.

Паліна Іванаўна Навойчык, 1923 г. н. (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/42):

... А рыба лавілася, дык прама па вядры два налоўлівалі рыбы, пойдзе — за мінуту! Так яны, а рака палавіна была наша, палавіна — бальшавікі. Тут была Польшч, а ў іх там бальшавікі. Дык яны, можа, і скочылі тамака дзе, там на рыбе ніхто не глядзеў. «Стойце!» А яны ўцякаць сталі, дык майму брату як далі ў плячо, куля ўляцела, а во тут вылецела, а гэнаму другому — ззаду, а тут кішкі выбеглі, дык пажыў гадзіну і памёр, а мой брат выжыў.

Вёска *Бакунькі* (50 км/460) Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Жыхарка Бакунек (імя невядомае):

... Я сюды выйшла замуж з Аношак у 1957 годзе. Мой муж лавіў рыбу. Перш жа рыбы было многа. Ездзілі ў рыбу за Пагоста, там надта многа шчупакоў было. А цяперака няма рыбы, я не знаю. Самай смачнай рыбай былі шчупакі. І ментузы былі ўкусныя. Но гэтыя гады няма, вада ніколі не выльецца за раку. Перш жа было такое разводдзе — вада заўсёды залівала левы бераг аж у лес. Па два разы на год рака вылівалася, увесну і ў такую пару, як чарніцы збіраць. Нас чарніцы збіраць на лодке перавозіў бацька маёй сяброўкі, на той бок — вада залівала луг аж да лесу (пры-

кладна да 1 км). Рака разлівалася з дажджу. І тады ўжо, як назбіраем, на гарэ агонь раскладзём, ён як увідзіць — прыедзе на лодке і забярэць у нас ягады, і нас прывязець. Так як выліецца рака аж да лесу, пастаіць тыдзень, ды як упадзець, дык у лагчынах вада астанецца, а так там ліны боўталіся. Іх можна было рукамі лавіць. Ліны таксама была смачная рыба.

А цяпер вада не выліваецца з ракі. Нават калі снегу многа, то і вады поўна, але да лесу не даходзіць. Ды і гарод не топіць, толькі да плоту даходзіць. Перш скаціну гадавалі, берагі былі абкошаны, было чысценька, падцёлкі хадзілі за ракой. Яна зараз зарасце, вунь як анялой пазарастала. Перш жа не было гэткага, чыста адна рака была. А цяпер скаціну паставілі на хлыве, кормяць, а берагі зарастаюць. Перш ідзеш у раку, за раку — вада чысценькая, пясочак відаць, а цяпер гразь. Гразь, і ўсё. Абы-што зрабілася, і ўсё. Мой хлапец хоць калі ходзіць ля берагоў з вудай. Дык хоць калі і вывудзіць невялічкага шчупачка. Але няма рыбы надта. Надта многа мурашак было перш, за ногі кусалі, а цяпер нават у лесе мурашак мала.

Леакадзія Іванаўна Навойчык (дзязь. Путьрыч), 1924 г. н. (зап. 2013 г.):

...Мой бацька зваўся Ясь. Па суседству жылі Рачыцкія, дзе зараз гэта хата. Жыла я тут і пры Польшы. Граница праходзіла зусім блізка. Пераходзілі граніцу, каму трэба, найбольш у Камені. У нас, у Бакуньках, было вельмі строга. На граніцэ быў вялікі лес. І зараз відаць за ракой, дзе высокі лес, гэта ўжо былі бальшавікі. І рыбу можна было тут лавіць. Самая вялікая рыба ў рацэ — шчупакі. Былі і плоткі. Рака гэта — Вілля. Красіва тут і харашо, праўда? Вокны хат глядзяць на раку, бо там юг. Зімой замярзала — і канём пераезжалі. Дровы ж з лесу вазілі праз Вілля. Лавілі рыбу волакам. Лавілі і сакам. Калі хто адзін, то мог лавіць адзінокім сакам. Самая смачная — мянтуз і шчупак. І салілі рыбу, і жарылі. Усё было так, як сейчас, яшчо, можа, і лучше. Зямля на гародзе — вось паглядзіце: адзін пясочак, але вот дзіва, расце ўсё. Неплоха расце, вось паглядзіце. А кажыцца, ні грама няма глебы. Даўней ваду з ракі пілі. І цяпер, калі

вельмі захочацца, бывае, нап'ешся, бо вада з ракі надта ўкусная. Купацца я ўмею, не так каб сільна, але так, каб паплаваць па раке сваею. Усе дзеці ў Бакуньках раней умелі плаваць. Даўней па раце лаўкі сплаўлялі. Лаўкамі у нас звалі плыты.

Здзіслаў Навойчык, 1917 г. н., мясцовы (зап. яго пляменнік Лявон):

...Сама лепей рыба лавілася на рацэ, як па ёй ішла граніца. Граніца па Віллі і Поне ішла з Саланога да Бакунек. Ад Бакунек да Саланога кілометраў 20, ну а па рацэ ўсё 30. Польскія пагранічнікі патрулівалі граніцу, ходзячы папарна. Адна пара ішла па цячэнню, другая ўверх, потым назад. Калі яны разыходзіліся, то зручны быў момант у 10 хвілін, калі можна было на вуду налавіць рыбы. Вудоўе рабілі з арэху, кручкі рабілі з дроту, а лесу рабілі з конскага хваста. Ужо зналі, які конь спакайнейшы, каб не даў азадкам, дык у яго і рвалі па адной валасінцы. Хадзілі на рыбалку толькі хлопцы да 14 лет, бо старэйшым маглі выпісаць мандат — аштрафаваць. Хадзілі толькі па двое, каб адзін лавіў, а другі назіраў навокал. Але дзе там, у азарце абодва глядзелі на паплавок, пра тое, як цёк час, забываліся адразу — гэтак клявала. Раптам — жалнер хваць за вухо! Біць крэпка не білі. Некаторыя з каравульных былі злёйшымі, дык білі і па срэцэ, і дубцом, і рукой, другія дабрэйшыя — толькі болі ругаліся, але ўсе дзёрлі за вушы. Рыбу палякі канфіскаўвалі заўсёды сабе, вуды калі-некалі і аддавалі. Ля нашай вёскі неблагія пагранічнікі былі, а вось у Камене дык па двум падлеткам страляць пачалі. Уцякалі яны, дык аднаго ранілі, другога забілі.

Са стражнікамі ў Бакуньках з часам усталяваліся знаёмствы — самыя смельцы па дагавору ноччу перахдзілі на той бок, заходзілі да знаёмых, каб зрабіць узаімавыгадны тавараабмен. Магазіны ў Савецкай Беларусі былі амаль пустыя, але ўсё ж у асартыменце былі 3—4 неабходныя рэчы: спічкі, керасін, хлеб, мыла. Газа каштавала ў 3 разы танней. Спічкі таксама. Бралі загадзя прыгатоўленую каністру, а ўзамен прыносілі барахло, спірт. З савецкага боку прыходзілі найчасцей жулікі, якія кралі кароў, абувалі іх у лапці і вялі праз граніцу. Але і на правым баку Вяллі жулікаў хапала: аднаго разу ўкралі быка, павялі як бы да ракі, а потым павярнулі назад. Па заяве пачалі следства. Дык мужыкі спужаліся вобыску, сабралі з паўвёскі і талакой зацягнулі тога быка на гарышча. Калі прыйшлі паліцыянты аглядаць хлявы і пуні, то нічога не знайшлі. А быка после вобыска зноў

апусцілі на зямлю. А ўжо потым уся акруга смяялася з тых злодзеяў. Калі 17 верасня быў бой, стражнікам дапамагаў адбывацца ад бальшавікоў толькі хазяін маёнтка ў Караліна, быў сам паранены ў перастрэлцы. Астатнія, як праваслаўныя, так і католікі, ветліва сустракалі чырвонаармейцаў, з эжай у святочнай белай адзежэ.

*Вёска **Сцешыцы, Спас** (55 км/455) Вілейскага раёна Мінскай вобласці*

Віторыя Мікалаеўна Пякарская (Клемантовіч). **Баба Вікця** нарадзілася ў 1937 г.:

— *А якая самая смачная рыба з Вяллі?*

— Рака тут недалёка, самая смачная рыба — шчупак і мянтуз. У плоткі касцей многа. Самы рыбак у Сцешыцах, Шчэрба Казімір, жыве туды, пад Даўгінава.

*Вёска **Кумельшчына** (61 км/449) Вілейскага раёна Мінскай вобласці*

Алена Станіславаўна Гурыновіч, 1933 г. н.:

...Перш у Кумельшчыне не было калодзесяў, з ракі ваду і пілі, і адзежу мылі. Прорубка праб'ецца, і набярэш вады. Вада была чысценькая, фільтравалася праз пясочак. І ніхто не хварэў, і нічога не рабілася. А цяпер п'ём з калодзежаў, а ўсе гнілыя. Ракі ў нас у рацэ былі. Але ж даўней гэдак у раку нічога не кідалі і не злівалі. Карацей, даўней не гэдак было, бо цяпер болей, чым што, рака засорана. Тады рыбу лавілі кошыкамі. Пойдзеш, кошык заставіш — і гатова, поўны сяляўкі ці каўбуноў. А зараз і ракаў не стала, і рыба памянлася. Усё памянлася: і свет, і рака памянлася. Музык мой не любіў рыбу лавіць, а страх як любіў грыбы збіраць. А вось сын любіў рыбу лавіць. Мне з рыбы найсмачней акунь. Мянтуз — тожа смачная рыба, але акунь смачней. Лешч сухі, многа касцей, а як малы, дык адны косці. А яшчэ была даўней смачная рыба, такая круглая і даўгая, як мая ляска, каторая пішчэла. Піскун, мусіць, і звалася. Лавілі ў старарэчышчы. Але як прынясуць і вытрасуць з торбы, то крыку было! Бо яны страшныя, як гадзюкі. Не ўсе людзі піскуноў маглі есці. Плотка смачная, але таксама многа касцей. Але сына ўжо няма, і бучоў не захавалася.

... Самая смачная рыба ў Віллі — судак. Цяпер яго ёсць, як вадахранілішча зрабілі. Найбольшага шчупака, што я злавіў, на 8 кіль. У сеткі. Лавілі з дзвюх лодак сеткай, якая ў нас завецца волак. Шчас волаком ніхто не ловіць. Перасталі пасля запрэту на лоўлю рыбы. Рака і даўней у Кумельшчыне была не глыбокая, толькі вось даўней ямы былі глыбокія, а цяпер ям зусім няма. Перш ідзеш па берагу, відзіш рыбу, сейчас і рыбы няма, і не відаць дна ў рацэ. Перш хадзілі на лучніцу з васцямі, усё было відаць. Восці былі вялікія, можа на дванаццаць зубоў. І зімой хадзілі з доўбнямі — лёд жа быў чысты, а сейчас лёд такі, што нічога не відаць.

Доўбнямі білі і шчупака, і яльцаў, і ментуза. Яльцаў перш колькі было. Лавілі іх на вуду зверху на машку. Машка такая была, звалася таўкала. Яна над ракой лётае. Калі на дрэва сядзе, то знімеш — і на кручок. Калі яльца засаліць, то смачней, чым селядзец. Рыба быстра на таўкалу брала. Брала таксама і жучка-грачаніка, але не так. Лавілі язя на майскага жука і што меншы быў, палавінны. На ўсё вёскі быў самы глаўны рыбак і ахотнік з Кастык Фаня. Але ён даўна памёр. Фаня як язя лавіў, бродзіў. Усе месцы знаў. Ездзіў за язём пад Караліна, там вялікай рыбы больш было. І тут рыбы было шмат, што шапкамі лавілі. Знімеш з галавы, раз — і ёсць, яе, — яльцы. Яны жырныя, і касцей меней, чым у платвы. Лавілі рыбу бучамі, сакам, таптухай з кулём. У таптуху добра лезла. Наставіш ля ціны, абтопчыш кругом, а рыба ўся ў куль. У затоках і старыцах цягалі невад. Дзе многа ціны ў затоцы, невад не працягнеш, трэба, каб чыста было. На лодке закінеш вяроўкі на другі бераг, а тады ужо з берага і цягнеш удваіх, потым саедзіняешся — і ўсё. Пападала ў невад многа, бо займаеш бальшую плошчазь, і куль быў вялікі. На нэраст лёгка біць судака васьцямі — ён блізка да берагу падыходзіць. Там, дзе завадзі. А лешч, як нарастуе, аж вада кіпіць. І што цікава, увесь лешч пад адзін размер. Было многа і піскуноў, але я іх выкідваў на бераг, баяўся. Утраіх лавілі палазамі, удваіх цягнуць, а трэці зваўся дзед. Палазамі больш лавілі па затоках. Каля дна вядзеш, але сільна не нажымаеш, каб гразі не забрала, а то і падняць ад гразі няможна.

Ставілі і трыгубіцы, ці, як у нас звалі, путаніцы — дзве рэдзі, а пасярэдзіне сетка. Рыба ў путаніцы, нават добра не ўчапіўшыся жабрамі, не ўхадзіла, бо не давала, путала рэдзь. Хто бывае, дык ставіў рэдзь толькі

з адной стараны на палатно, але з двух старон лепей. Рыба і адтуль, і адтуль можа папасці.

Вёска Чапельшчына (62 км/448) Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Канстанцін Пятровіч Чараповіч, 1921 г. н. (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7686/78):

...Рыбы даўней было крэпка многа. Раней дык гэта наша гордасць была тут. А рэчка цяпер — і рыбы саўсім не відаць нідзе. Мутнае ўсё, забалочанае. Гэта ж мора зрабілі. А чысценькае, светленькае — ідзеш па беразе. Ну рыбы многа было.

— *Ну а чым лавілі рыбу?*

— Ну, як на эна ўрэмя, цяпер снасць саўсем другая. Удачку, сак такі, волак на двух жордках. Самі вязалі, самі бабы, жэншчыны, пралі, ткалі. Усё ж гэта ўручную. Бродзень быў. На паясах такіх тожа сетка. Два палазы такія загнёныя. Па затоках, ну дзе і па рацэ дзе ціхае месца. Ну і невад быў. Венцер у нас не асоба распрастранёны. Венцер, дык гэта з лазы. Бучы мы звалі. Дык, бываіць, сам мянтуз туды ўлезіць. Так устроена. Туды, а назад — не.

— *А якія рыбы тут былі, як называлася рыба тут?*

— Акунь, шчупак, ясь, карась, галавень. Ну вот такія. Кялбы былі. Помню, у дзецтве малы, цэлы дзень кялбы надта браліся. Такія невялікія, але ўкусныя надта.

— *А якая самая смачная рыба?*

— Як мне, дык мянтуз. Пад гадзюку такі. Цёмны такі, чорны. Нада кожу знімаць з яго. Але ж рыба.

— *А што з рыбай рабілі?*

— Ну што? Жарылі, тушылі, хто, бываіць, і пасолиць.

— *А ці капцілі?*

— Пазней ужо. Пазней пачалі. То і цяпер не ўсе рыбу копцяць. Надта не было калі раней і лавіць яе. Жылі на зямлі, дык нада было на полі... Можна было і рыбы было болей так. Але врэмя нада ж на гэта. А трэба ж ісці жаць, трэба ісці касіць, толька як свабоднае врэмя калі якое. Ну і то ж нада прыспасабленія. Ну дык пойдзеш, торбу зловіш рыбы.

Канстанцін Пятровіч Чараповіч, 1921 г. н., і Аляксандр Сяргеевіч Савіцкі, 1940 г. н. (зап. 2013 г., М.М.):

... Самая смачная рыба ў Віллі — мянтуз і лінь. Смак у рыбы быў не такі, як зараз: даўней не было солі, каб рыбу саліць, і не было алею, каб яе смажыць. Рыба не свіння — на патэльні кавалак так не кінеш. Дык гатавалі рыбу ў гаршках у сваім саку ў печы. Соль была дарагая, саліць у бочкі рыбу было шкода, і свіны жыр таксама быў дарагі, і летам жыру ўжо не было. Тушыць у печы ў гаршку было сама проста і танна, амаль нічога не трэба, кропу ці траў якіх, ягад дабавіць — і ўсё. Алеі быў толькі льняны і канапляны, і на ім рыбу не пяклі. Цяпер па-другому гатуюць, таму і смак у рыбы другі. Не сказаць, што са спецыямі і спечаная на патэльні на алеі лепей, бо ежа, згатаваная ў печы, тая ж груца ці капуста, або той жа хлеб, выпечаны ў печы, непараўнальна смачней, чым на газавай пліце. Таксама рыбу ў печы сушылі.

Вілля памялела пасля вайны, як лясы пачалі рэзаць. Зараз гэта не рака, а нейкае непаразуменне. Вышэй Пагоста — яна канава. Зрабілі канавамі Сластоўку, Кабылянку і ўсе малыя рэчкі, што даўней неслі ваду ў Віллю. Балоты паасушалі, і няма ніякага адстойніка, каб дзе муць садзілася. Уся гэта муць ідзе адразу з поля ў Віллю. Нават ракаў не стала ў рацэ. Першы раз ракаў вывелі, як прыйшлі Саветы і сталі моллю, а не płyтамі сплаўляць лес. Не любілі яны (ракі) кару, іх тады знішчылі. У нас платагонаў звалі штырнікі. А пасле як перасталі моллю слаўляць лес, у 60–70-х ракі паявіліся ў Віллі зноў, не то што многа іх было, як даўней, але ўжо пападаліся. А як зрабілі вадахранілішча, то ўсё, ракі зніклі зусім. Самую вялікую рыбіну злавілі ў Кастыках гадоў 75 назад. Рака была перагарожана бомаю, якраз вышэй царквы, напроць Яўгеля, сабралася бяровенне, затор. І вось людзі заўважылі, што адным месцам бяровенне стала падымацца, як хто боўтаецца і кратае знізу. Сказалі рыбаку аднаму, ён пабяжаў па бяровеннях і ломам ці бусаком і забіў тую рыбіну. Рыбіна была страшэнная, калі нёс на плячах, то цягнулася па зямле: больш чым паўтара метра. Тая рыбіна была тут невядомая, з мора прыйшла.

Самае вялікае і страшнае разводдзе было ў 1931 гаду. На тым берагу Віллі, напроць царквы была леснічоўка — усадзьба лесніка. І за ноч так паднялася вада, што яны на страсе ратаваліся. І скаціну на страху ўсцягнуў. Пачаў страляць з ружжа, і тады людзі з вёскі пачулі, агледзеліся і на лодках пачалі ратаваць.

Вёска Кастыкі (64 км/446) Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Мікалай Мікалаевч Заяц, 1937 г. н. (зап. 2007 г., В.В., С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах.):

...Усякай рыбы. Не было вудакоў. Адзін чалавек толькі на ўсю вёску. Сто дваццаць двароў у нас вёска была. Дык адзін чалавек толькі ў нас. Пойдзіць там, пяць-дзесяць мінут пасядзіць — і любой вядро наловіш. А цяпер дзе ж табе рыба? Электравуды, сеткі, во машын панаязджае — у Мінску на базары нямашака гэтулькі машын, сколькі на Вілле. Дык дзе ж рыбы будзець? Ды гэтыя — браканьераў поўна.

— *А якая рыба вадзілася?*

...Шчука, ляшчы, язі, платва, бялюга. А цяпер усё вывелася, нямашака, адны яршы, платва. Па грам семсот, трыста. Шчупачок. Усё павыводзілі. А цяпер мора як зрабілі яшчэ гэта Вялейска. Дык ужо вада начынаець псавацца. Усё — і саляркі, і з машын, з усяга лятуць. Дык гэту рыбу гадка есці.

Віктар Іванавіч Яўгель, 1955 г. н., мясцовы:

...Вялізную рыбу з мора злавілі ў Кастыках, можа, у якім 1910 гаду. А стронга лавілася ў сеткі яшчэ да 1965 года. Найчасцей яна пападалася, калі валакавалі, восенню. На дзвюх лодках. Два ўперадзе з вёсламі, такімі лапатамі, а ззаду з канцом сеткі, валакуюць. Пачыналі ад Каменя ці Сцешыц, на конях ці машыне лодкі завязуць і ўніз валакуюць. Пападалася вясной бялюга, ці свіння, але яна вельмі каствявая. А яшчэ лавілі цырту. Менець рыбы стала ў сямідзясятых. Я калі школу канчаў у 1972 годзе, мы прайшлі ад Сцешыц да Суток і толькі аднаго шчупака залавілі на паўтара кілаграма, і па нулям. Ваабшчэ рыбы не было. Хацелі злавіць на выпускны вечар. І рака была той год была мелкая-мелкая, брылі да Суток. А як стала вадахранілішча, рыбы стала столькі многа, як ніколі. Першыя гады. А потым усё меншэ, меншэ. Так было і на вадахранілішчы. Даўней лавілі людзі з Кастык і на лучніцу. Пад цячэнне лучыць было лягчэй. А ўжо лепш, чым Ліліі Іванаўны Мойскай, яго «панок» звалі, ніхто не біў васцямі рыбу. Ен так умеў. Еслі гразь пад нізам, мяккае дно очэнь — эта трудно забіць. А ён так: цюк-цюк,

рзэка ўперад і назад, і рыба ўжо не сходзіла. Мы з ім ездзілі на лучніцу, калі яму было пад 80 гадоў. Кажам, шчупак стаіць. А ён дзе-дзе, знаеш, ужо возраст, не так бачыць, і як пабачыў, адразу забіў, не прамазаў, і лодку станавіць не трэба было. Ен, Мойскі, да дзевяноста гадоў не хадзіў, а шустра бегаў так, чух-чух, з бярозавай вудачкай на шчупака, сам невысокі, заўсёды ў гумовых ботах. Глядзіш — туды пабег, і ўжо пабег па берагу разам з цячэннем. Усё на жуйца лавіў. Берага былі тагда харошыя, можна было да вады падысці, асака толькі ў вадзе расла.

Цяпер самая смачная рыба — судак, а як даўней, то мне — кялбы. Хоць малыя, але іх многа, як нажарыш! І ментузы. Мянтуз летам пад каменем стаіць. Пайшоў, вілку узяў, да палкі прывязаў — і тыц пад галаву. А найбольш на нераст у бучы лавіліся ментузы. Нерастуюць яны тут вось у двух месцах, зімой у дзекабрэ. І калі рака не замерзшы, то зімой вада чыстая, відаць добра, то грашылі, і ноччу васьцямі лавілі ментузоў.

Вёска Сутокі

Канстанцін Тышкевіч (нарадзіўся 5 лютага 1806 г. у Лагойску):

«Казенная деревня Сутоки!» — громко закричал рулевой, когда судно проплывало мимо большой деревни, расположенной на правом берегу Вилии. Я заметил, что местные жители должны были заниматься рыболовством, так как, плывя по реке, неоднократно видел расставленные на щуку приманки, на которых плотва, как невинная жертва людской хитрости, привлекала прожорливую щуку. В муках на железных крючках из последних сил крутилась. Команда моего судна заметила на реке большую щуку в несвойственном этой рыбе оцепенении. Взяли её трезубцем и убедились, что эта большая щука была обманута проделкой рыбака, проглотила крючок и, терзаемая болезненными муками, искала место, где могла спокойно скончаться, не подозревая, что этим местом станет для неё лодка плывущего по Вилии путешественника. В этот день ещё до заката солнца мы пристали к берегу в Сосенке» 1857 г.

(З кнігі «Вілія і яе берагі»)

Казімір Мікалаевіч Ярашонак, 1928 г. н., родам з в. Сосенкі (зап. 2013 г.):

... У Сутоках было многа хат, якіх дванаццаць-трынаццаць, усіх зняслі.
Ладная вёсачка была каля ракі самай.

Вёска Сосенка (78 км/432) Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Януш Андрыеўскі, 1939 г. н.:

... Самая смачная рыба — судак і шчупак.

Міхал Голуб, 1939 г., мясцовы (зап. 2013 г.):

... Я не рыбак, рыбу толькі на лучніцу лавіў, васцямі. Спераду каза называлася.

— А вот у Асіповічах гэта прылада завецца накра.

— У нас называецца каза. Агонь раскладаеш, смалякі нада. Смаляк у лесе з карчоў дабывалі. Я на трактары рабіў. Тросам выцягнеш корч, бывае каторы сарвецца, вярхушка. Прывязеш дадому. Паколеш. Што на дровы, што на смалякі. Загатовіш тых смалякоў дзве вярсты. Вярста — мера такая, гэта зложанья ў паленніцу смалякі вышыней мэтра паўтара і дліной 5 мэтраў.

Само палена дліной паўмэтра. И за восень усе спальвалі. Пачыналі ў самую восень, у глухую восень. Каб цёмныя ночы, і тады палучаецца. І каб не было ветра, калі такі вецер, ужо не паедзеш. Панімаеш, вада каб была чыста, не рабіла. Спічку запаліш — правяраеш, спічка гарыць прамма, як свечка, і ўсё, паехалі. Нагружаеш лодку. А лодкі былі пласкадонкі. Адзін стаіць уперадзе. Ну, як называецца, на адну кривульку, у лодцы, як лічылі, прымерна пяць рагацін, ці кривулек. Ён на першай, ну і заднюю не закладаеш. А так што пасярэдзіне — накладаеш смалякоў — і паехалі. Ён, каторы б'ець, — уперадзі, канчаецца гарэць — раз, падкінець. Мы ездзілі і па вадзе, і пад вадку. Лепі ехаць спачатку пад вадку, у Сутокі. Бо туды едзеш — сілы ж болей, а так на ніз спусцішся, а тады дуй, і дуй —

выдахнешся. Лодка усё ж гружоная, праедзеш кіломераў пяць, а тады абратна, вярніся ты... Часы тры-чатыры, во так. Пачыналі з самага вечара, каб толькі цёмна стала — і ўсё, паехалі. І прадстаў: едзеш во на такой глыбіне, як да стала (1.5 м) — кажды каменьчык відаць. Асвятляла, а дзе глыбіна вышэй роста, то там не так, калі

рыбіна большая — то відаць. Білі ў аснаўном з глыбіні да двух мэтраў. Я лічна забіў найбольшую рыбіну на 7 кіль, а хлопцы на 19 кіль. Самая смачная рыба ў Віллі — мянтуз, а тады вансач. Цяпер ёсць смачная рыба сазан. Нічога на смак жэрэх, ці балень. Але даўней сазана не было. Вансачы стаяць на мелкай вадзе, хаця самі былі ў сярэднім па 4–5 кіль. Слухай, адзін раз быў случай: стаіць рыбіна на гэты стол. Я лодку гнаў, і быў са мной Ігнась. Ён пытаецца: «Што рабіць? Восці парве!» Я кажу: «Бог з імі, бій». Ну, ён за такое растаяніе ўдарыў за галавой ніжэй. Бах! І восці пусціў, каб рыбіна спачатку памучылася. Тут як плесканула, аж лодка задрыжала. Ручка (з сухой елки, каб лягчэй) знікла ў вадзе. Восці ў нас рабілі на 5 зубоў. Ну лодка і праехала гэту рыбіну, далей яма была, шапта не хапае, пакуль я аб'ехаў яміну, развярнуўся, глядзім — ручка васцей тырчыць з вады, паднялі, а там вансач усяго на 4 кілі. Яны, відаць, некалькі стаялі хвост у хвост ці галава ў галаву, а мы думалі, што рыбіна вялікая. Ям было многа, самая глыбокая, дзе вада круцілася, звалася «тонь», была глыбінёй больш 5 мэтраў і другая яміна, дзе зараз остраў, звалася «цёмная бухта». И то гэта ўжо калі Вілля стала мялець. А мялець стала, як пачалі пасля вайны надта лясы выразаць.

Баба Вікця і Рычард:

...Я яшчэ малая была. Прачнулася раніцай, выйшла з хаты, чую — гвалт стаіць. Гляджу — уся, чуць не ўся Сосенка сабра-

лася на беразе Віліі. Бабы — хто хрэсціцца, хто моліцца, хто лямантуе, бо па рэчцы носіцца ці то цмок, ці то чорт. Тады адзін рыбак схапіў восці, у лодку — і забіў. А гэта ў сома вялікі каршун спікіраваў, усадзіў кіпцюры і заграз. А сом пачаў тапіць яго. Як забілі тога сома, то на 45 кіль быў.

Казімір Мікалаевіч Ярашонак (Казік),
1928 г. н., мясцовы (зап. 2013 г.):

...У Сосенцы даўней былі Андрыеўскія, Голубы, Ярашонкі. Ярэзаў было многа.

У Сосенцы на гэтай старане жылі каталікі, на тую старану найбольш яўрэі. З камення мураваная будыніна там засталася дагэтуль, кузня. Там рабіў каваль Ярашонак. Ён з'ехаў у Польшчу. Мост праз Вілію прастаяў усю вайну, спалілі партызаны за месяц, як нашы прыйшлі. Мусіць, не пускалі Красную армію. Добры мост быў, зроблены ледарэзы сперадзі. Купалля ў нас не было, ведзьму не палілі. Самая смачная рыба — гэта мянтуз.

Судака да вадахранілішча ваабшчэ не было. Ну, на вудачку, каўбункі зваліся. Усякія рыбы смачныя. Усач быў, сільва была харошая. Яе зловіш і на жыўца — шчупака лавілі. Ракаў было. Казаў бацька, яшчэ пры Польшчы, адзін тут каня заводзіў праз раку і брыў назад, а ён праходзіў, сом. Дык ён на яго аброць накінуў і лег на яго. І ён яго ўцягнуў да маста. Сюды, глыбака было. І ён астанавіўся. Дык вёскай усёй агні рабілі, лавілі, тры пуды быў. Забілі асцямі тады. А яшчэ бацька расказваў: ездзіў па Сутокі, там была яма, Цёмная бухта. Глядзім: стаіць рыба, і крылля. Дык гэны пытаецца: біць будзем ці не? Ну, так рашылі біць. Ну забілі. Дык, аказваецца, быў шчупак, ён казаў на колькі кілаграм, а я забыў, стаяў нейдзе пад вярхом, і каршун у яго когці ўпусціў, а ён забіў каршуна і з каршуном хадзіў, як цмок які. Так спужаліся.

*Вёска **Рыбчына** на р. Ілія пры ўпадзенні ў Вілію*

Піліп Адамавіч Гаўрылік, 1923 г. н., мясцовы (зап. 2012 г.):

...Рыбчына да вайны была вялікай вёскай, болі чым 120 двароў. Рыбчына была праваслаўна-евангелісцкая вёска, мусіць самая старын-

ная на Вілейшчыне. У асноўным праваслаўныя і бабтысты, толькі адзін каталік быў. Рыбчанскія мужыкі былі адмысловымі плытагонамі. А пры Польшчы ганялі плыты і жанчыны. Рыбу спецыяльна для ежы плытагоны не лавілі, толькі калі задавіць якую, а так на лоў часу не было: работа ёсць работа.

• *Сустрэча рыбчан на месцы роднай вёскі. Сёмуха, 1997 г.*

Самая смачная ў Рыбчына рыба — гэта мянтуз, бо мяккі. Яны бальшынство ў норах жылі. Мая хата над берагам была, пайшоў я аднаго разу купацца. І ў беразе нура там. Дык туды руку — і выцягнуў вось такога ментуза. Чуць выцягнуў я яго з нары. Каля метра быў. Я не рыбак, але бродзень меў, усё ж пры раце жыў, і як да свята якога, мы з пляменнікам шлі па вазерам, па старыцам. Дык там і карасі, і шчупакі, але невялікія. Я адзін раз на карася наступіў, брод брыдучы, ну такі карась, во што лапаць. Дзяржу пад нагой, тады сагнуся, боўць — і дастаў.

Раіса Канстанцінаўна Соніч (Рудась):

...Часам дзеці самі забяспечвалі сябе абедам. Два чалавекі трымалі за ражкі вялікую хустку, а трэці заганяў у хустку рыбу. Больш за ўсё любілі яльца. Потым смажылі яго ў лазні на керагазе. Мы жылі дружна, хваляваліся адзін за аднаго, суперажывалі. Не было ніякай зайздрасці. Можа, таму, што зайздросціць не было каму.

Мікалай Філіпавіч Яцыновіч, 1944 г. н., мясцовы (зап. 2011 г.):

...Рыбу загатаўлялі пад восень — у ваду ўжо не залезеш, дык на лодках. Лодка, лодка і ведзея такая. Лавілі на Віллі ведзеяй. Што злавілі, раз — і ў бочку. Пад гнёт. Кішкі не выпускалі, луску не абчышчалі, груз наверх — і ўсё. А смак быў такі, што німа з чым параўнаць: і цяпер хочацца.

Дык вось дед мне расказаў пра вялікую рыбіну. Прыгналі скаціну на вадапой. Жара, лета. Гэта часоў у дванаццаць; скаціна заходзе ў раку і да двух часоў у вадзе стаіць. А тут сом. Ен да авечкі сунуўся і застраў. Тут людзі яго вілкамі запаролі. Дык дзед казаў, што мусілі калёсы распускаць.

І то хвост яшчэ па зямле цягнуўся. Болі чым чатыры метры быў той сом, калі везлі, то хвост па зямлі цягнуўся.

Яшчо скажу такое. Да вайны і ў 1936 годзе наша гарэла вёска. Рыбчына. 38 дамоў ураз згарэла, а было 110 дамоў, а у 1946 гаду 30 дамоў згарэла. Зайшоў вецер как раз, як падняўся віхор, бура — за кіламетр адносіла броўны. Такі віхор падняўся. Іскра і пайшла. Мама расцяралася, а мой дзед, бацькін бацька, узяў мяне на рукі і пайшоў у поле. Ну, мы не згарэлі. І вот тады гвалт, гвалт, і ўсё. Пасля гэтага праз год у Слабадзе шум такі і гвалт чуваць. На Віліі. А там рыбіна ішла праз мост. Там брод быў ужо пры мне — малому ў пояс. Там ніхто пешшу праз Віллю не ішоў, а пераязджалі ці на лодках, ці на калёсах, конь ужо ішоў. Там рыбіна такая ішла, усе паднялі шум. Нашы падумалі: Слабада гарыць! Такі гвалт стаў. Пахапалі хто ведры, хто бусакі і паляцелі на помач. Білі тую рыбіну, білі, ды не забілі. Восці і вілы ламаліся. Ад Слабады да усця, дзе наша Ільянка ўпадае, ну, метраў 800. Гналіся за ёй. Тая рыбіна туды — шах, а там вір — і канцы ў воду. Ніхто пасля той рыбіны не відзеў.

Вёска Рабунь Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Вера Сцяпанаўна Галко (Пахомава), 1935 г. н.:

...У Рабуні раней была адна рака — Арпянка, яна на лузе ў Віллю ўпадала. Да Віллі цягнуўся красівы луг. Было надта добра. Колькі было да Віллі — не скажу, але калі разлівалася вада, рака даходзіла да самай вёскі. Дзеці лёталі купацца да ракі. А ў рыбу мой мужык не хадзіў, пакуль мора не зрабілі, не было надта лодак у Рабуні, людзей. Тады ўжо ўсе пачалі рыбу лавіць.

Судніковіч:

...Наліма, ці ментуза, мы звалі калека, бо ен быў без лускі, нейкі мядліцельны.

Аляксандр Іванавіч Ляшкевіч, 1941 г. н., родам з в. Баяры, настаўнік біялогіі:

...Я з Баяр, праз Пахомава хадзіў у Рабунь, у школу. Праз Вілію — ці раздзеўся, ці любы ў лодку бярэ. Пахомаўцы лодкі мелі. Крыкнеш — і абязцельна перавяжуць.

...У Рабуні была рэчка Арпянка, прыток Віліі, надта ў ёй было яльцоў. Есць такая рэка Грэзніца, упадала ў Вілію ля Сосенкі, там млын стаяў. Так вот мы пачынаючы адтуль — якая там таптушка невялічкая, і насцёбаем, пака ўпадзе ў вусце, там затока такая была, па торбе рыбы зловім. Мы ж карміліся з гэтага. Я ў Кавалі прыходжу да друга, маці ставіць гаршок у печы — кажа хлопцы, а варыць то няма чаго, пасля вайны. Пака закіпіць вада, мы ўжо злётаем і зловім рыбы. Яльцоў і шчупакоў. Толькі плоткі не лавіліся ў гэнай рэчцы.

...Тады надта келбоў было ў Віліі. Я пакуль з Рабуні, са школы прыду дамоў пешшу, а праз Вілію пераходзіў ля Пахомава, ад келбоў аж дно чорна, дык хлопцы лавілі такой штучкай-волакам іншую рыбу, так яны зацягнуць і мне адразу цэлы кош наловяць і я з ім дамоў іду. Асноўная сетка ў нас была яльцоўка, ачко на два санціметры. Але сеткі тады рэдка ў каго былі. Вясной, як нераст ідзе, іх у асноўным ставілі. А так у народа асноўная прылада была сак-таптуха. У жніўні месяцы тады рыба ідзе да берага, у траву. Ну вот адзін застаўляе, а другі траву топча. А ў аснаўном рукамі лавілі. Яна не баіцца. У траве, у дубах я сам во гэтых ментузоў даставаў. Сямідырка — гэта была мінога. Яны ёсць марская і ручавая. Іх многа было ў Ілле, ну яны после нераста гінуць. Іх лічынкі — грамжы — белыя, іх як насадку на рыбу капалі, на шнуры і донкі. А марскіх, што на паўметра, я не бачыў, пры мне ўжо не заплывалі. У Ілле не было цырты, ёй нада чыстая, чыстая вада, а была свінка, ці падуст.

...Рабуньскіх хлапцоў дразнілі, заводзілі перад бойкай — «Братцы рабунцы, Слабада гарыць!» І звалі іх, рабуньскіх, усе вароны. Былі таксама «Паняцічкія шнарукі», «Рэдзькаўскія худэркі» — так тады звалі людзей.

...У Віліі ёсць ручавая фарэль-стронга, а ласось прахадная рыба. У Сосанцы, казалі людзі, што вясной паяўляўся ён (ласось). Ну цяпер не паявіцца. Перакрылі Вілію. Ну, пра ласоса гаварылі пасля вайны. Справа ўся ў тым, што там лёд рвалі, каб мост захаваць у ледаход. Сапёры кідалі

ўзрыўчатку. Пасля вайны гэта. Так вот там вродзе ласосей трохі... вродзе паяўляліся. Ну я сам не відзеў, так чуў.

...Мы ў аснаўном на Віліі вавілі рыбу рукамі. Мой швагра і сын. Вот тут раней, каля стройдеталей за час цэлаю выварку акунёў накідаем і налімаў во гэтых во. Тут дубы былі такія. Мною апісаны ўсе ўрочышчы ад Сцешыц да Гліннага і тыя, што ўжо схаваліся ў вадасховішчы, заплылі вадой, усё я прайшоў гэта. «Тубершчына», «Алены», «Селякова», «Падмлынок», тут «Крапіўніца» была. «Паташня», «Норт» — гэта дзе зараз вадазброс, дзе былі Вольшына і Лазырцы. «Ляшнае». Вельмі глыбокае месца было ў Віліі пад Пахомавым. Усё гэта апісана, усе прытокі абышоў, рэчку Кабылянку, такую знаменітую. Высокі пахомаўскі бераг і зараз відаць з дарогі, праз вадасховішча, напроць Рабуні. А там было Пахомава, дванаццаць, можа, хат, а была царква і самы бальшы фэст на Спаса — з усіх вялікіх вёсак з'язджаліся, з усяго наваколля. Хадзілі крэсным ходам.

Вёскі Малмыгі і Сенішча

Мікалай Іванавіч Саўчыц, 1944 г. н., родам з в. Сенішча:

...Чым я лавіў? Найбольш сеткамі, рукамі лавіў — туды ў кусты залез, ці ў карчах. Пісталетам троху пробаваў. Ну ён мне нешта не панаравіўся. Я рыбу з пісталетам мала лавіў. Некалі яшчэ Трус Іван Міхайлавіч пакойны (прадсядацель гарсавета) і Каляда там прывезлі пісталет для падводнай ахоты. Ну, Каляда Мікалай Іванавіч, ён пасля вайны з пісталетам ездзіў, па нечым, не знаю па якіх дзялах, упаўнамочаны, а тады прадсядацелем райсаюза быў, а тады, як пагарэлі ў райсаюзе яго паплечнікі, яго после перакінулі дырэктарам на мебельную фабрыку. Дык я проста з гэтым пісталетам лазіў: Вілія ж была красавіца, вада чыстая. Дык я некалькі такіх язёў забіў. Нават глушыў рыбу. Бамбіў рыбу найбольш пад Сенішчам Пётр Астрэлін з такім Валынцом, тожа ў цюрме рабіў, месны чалавек з Лазарцаў, цяпер Вольшына завецца, як адсялілі. Пётр Астрэлін у 1961 ці 62-м гаду быў паследні начальнік Вілейскай цюрмы, як яе закрывалі. Дык яны ўсягды, было ж у іх гэтага

аманалу; а я заўсёды ля Віллі тарчэў, бо і я участвавал інагда. Так я всё врэмяз іх лавіў, Астрэліна гэтага і з Валынцом. Яны бамбязць, ну а я ўжо лаўлю, дастаю рыбу.

... Сто грам тола хватала, каб падняць яму. Ну, места, дзе глушыць, выбіралі ямы. Калі яма невялікая, то сто грам і многа. Пяцьдзесят хватала, во так вот.

— Ці былі выпадкіі пакарання за браканьёрства ў Вілейцы?

— Пасадзілі за браканьёрства аднаго хлопца, Васілія Шабанова. Фамілію, можа, і путаю, но точна Васілій. Ён рабіў шафёрам, ён вазіў Лузіка. А Лузік быў начальнікам страіцельства этага вадахранілішча. Тожа яго Васей звалі.

І ён (*Шабанаў*) пользаваўся тут усімі благамі. Ну, ён быў не толькі рыбаком, у яго паднаготная была мафіёзі. Крымінала ў яго многа было. Не знаю толькі якога, можа, нават звязанага с убійствамі. Но ён увесь быў у татуіроўках. Ён нікогда не раздзеваўся на людзях, нікому не паказываў. Я толькі чуў гэта ад жанчыны, з якой ён жыві, патаму што яна ў школу разам са мной хадзіла. Была ў яго, у Шабанава, жонка, але сыйшла, і ён пачаў жыць з такой Маяй Субач. Яны ў Халапах адстроілі ад арганізацыі домік двухкварцёрны, ён быў дзелавы, пастроіў гараж, у якім абарудаваў самагонны апарат. Узяў ён Лузіка на вудачку, сталі яны заганыць цэмент: што ж хацець — страіцелі. Але ў Лузіка быў у Мінску такі пакравіцель Голуб. Голуб быў генеральны дырэктар стройкі Вілейска-Мінскай сістэмы. Ну, так стала, што Шабанаў ужо і не шафярыў, а толькі і лавіў рыбу. Смела лавіў. Ён закідаў гэтыя вудачкі на правада, і дзе вадазброс, апускаў у ваду адзін провад, другі провад, а тады кантакт. І вада станавілася белая ад рыбы. А там на вадазбросе рыбы заўсёгда было мора. Не знаю, хто яго прадаў і як, карочэ, яго за гэта дзела судзілі. Ці не тры гады далі.

За рыбу таксама было громкае дзела ля Сенішча. Я чуць не ўліп, як той казаў, у гэну рыбалку. Я на свадзьбу паехаў, і гэта мяне спасло. Было гэта ўжо, калі тут паявілася рыбаахрана. Хто быў тады ў рыбаахране, не прыпомню. Быў такі шафёр у бальніцы, вазіў глаўнага ўрача Владысіка, Валынец Лёна. І вось раз яны ўчатырох паехалі на рыбалку. Гэны Валынец, потым, значыць, Мішка Невар, а Мішка Невар быў тады сташыня раённага абшчэства рыбаловаў і ахотнікаў, і хлопец з Малюноў, Усціновіч, тады гэтага Валынца швагра, каторы быў у міліцыі, у паспартным стане, Кавалёў, ён ужо пакойны. Вот яны паехалі, каля Сенішча там цягалі

брэднем ілі чым, і налавілі там мора гэтых ляшчоў. Мора. Можа, тону, можа, паўтары. На нерэст кагда ён ішоў. Ну налавілі, прыехалі, падзялілі. Мяшкі яны дзялілі, не то што галовамі ці хвастамі, а мяшкамі. І гэтаму Валынцу, язык мой враг, паказалася, што яму мені папала. І ён тут каму-та ляпнуў у аддзела, ці не Кузаўкіну, што рыбы Усціновіч налавіў мора. А яны прыехалі раніцай і не ўспелі пасаліць у бочкі і схваць. І гэту рыбу Кузаўкін, а я еду назаўтра рыбу лавіць туды ж на гэнае ж самае месца, а Кузаўкін ходзіць па Малюнах і рыбу забірае ў Усціновіча. Дык я яшчэ прыстанавіўся, кажу: «Сашка, што ты тут ішчаш?» Ён кажа: «Ты, мусіць, тожа едзеш лавіць рыбу? Шчас і цябе злаўлю!» А я не знаў. А ў мяне ў кузаве ляжыць невад, сядзяць пару хлопцаў са мной. Едзем у Сенішча, знаём, што там лешч нерастуець. Я кажу Кузаўкіну: «Ну прыязжай, я буду там у Сенішча, у бацькі, як будзеш лавіць, так лаві мяне там». Але ж Кузаўкіну было не да мяне, ён рыбу выграбаў у Усціновіча. І ў другім месце знайшоў, а тыя як узналі, што гэта Валынец іх здаў, дык і кажуць, што быў і ён са сваім шваграм з аддзела, з Кавалёвым. І ў яго ж рыба. Ну раз так заявілі, то нада ісці і да яго. Яны прышлі, а ў Валынца поўная ванна. Поўная ванна ляшча. І так ён сам на сябе наклікаў гэту бяду. І ім тады ўсім траім, і таму самаму Валынцу, далі па тры гады, і Невару — не адмазаўся, хоць у яго нічога не знайшлі. Адзін Кавалёў адмазаўся: і не знайшлі нічога, і не прызнаўся, як ні круцілі.

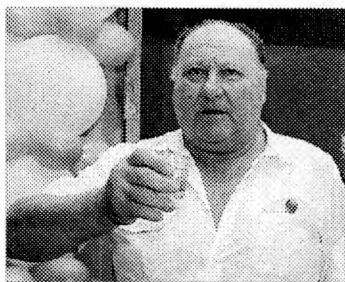
Прыехалі да Сенішча, я тут хлопцам кажу, раз такое дзела пайшло, трэба толькі раз зацягнуць па-быстраму — і ходу, а то пападзёмся і мы. Як зацягнулі, не можам брэдзень выцягнуць. Так ляшча набілася. Адзінаццаць мяшкоў. Я гляджу, тут машына стаіць, думаю: еслі будуць ехаць, кідаем усё — і ўцякаць. А хлопцы падцягнуць чучь-чучь, ляшча ў мяшкі — і мне ў машыну кідаюць. Яшчэ падцягнуць — у мяшкі, і кідаюць у кузаў. Адзінаццаць мяшкоў сразу, за адзін заход. Невад невялікі быў, крылля ўсяго па метраў дзесяць. А лешч як збіўся ў затоке, там такая была трава. І яны ж тут таксама лавілі ў гэтай затоке, што злавілі, што разагналі. Ну што ж, ноч прайшла, лешч зноў падайшоў туды. Там нейкія два пацаны тожа лавілі таптухай. Таптухай нейкай цягалі і то выкідывалі. Ну мы на іх не абрашчалі вніманія. Толькі я іх папярэдзіў: глядзіце ў мяне, калі што.

Хто яны былі, я не знаў, але калі мясцовыя, то мяне то яны зналі.

Нас тожа некалі са шчупакамі хвацілі, маглі адкрыць угалоўнае дзела. А мы ваабшчэ іх «на хрэн» паслалі. Патаму што быў самы паследні дзень запрэта. Сягодня мы шчупакоў налавілі — і сёння запрэт кончыўся. У нас там было многа шчупакоў. Кагда нас там міліцыя залавіла, тут усе, значыць, давольныя былі, што мяне злавілі, Пецьку Камінскага, і такі Падбярэзкі быў (Гога). Самыя байчакі аўтабазыскія. Усе давольныя, міліцыя аж падскаківала. Тады, як

яны павязлі здаваць тых шчупакоў назаўтра, а там дзеўкі ў дваццаць пятым магазіне перапалавінілі, дык усяго сем з палавінай кілаграм асталося тых шчупакоў. Дык мяшок быў, а гэтыя дзеўкі расцягнулі, ды і сама міліцыя, можа, расцягнула, і засталася сем кілаграм. Хацелі на нас наехаць, што многа налавілі, а тут аказалася, што мені чым па тры кілаграмы, і яшчэ запрэта не было, і снасцей ніякіх не знайшлі. Чым лавілі? — Рукамі лавілі, глядзім: шчупакі нечага на бераг самі з вады лезуць, ну і дасталі. І ўсё. Нічога больш не знаем. Павыпісывалі нам па трыццаць рублёў штрафу, гэныя рыбнадзоры Пецька Лаўрыновіч і Данільчык. І тут жа да гэтага дзела быў прычасцен начальнік угро, Мышко такі. Мышко занімаўся гэтым дзелам, і дайшло да міліцыі, што толькі трыццаць рублёў штрафу. Гэныя ці не заплацілі, а я — ні ў какою. Кажу: падавайце на мяне ў суд. А што суд? Усяго тры кілі шчупака, снасцей — арудзій браканьерства — няма: хай бы хоць астрога якая была ці сетка. Адны шчупакі былі ў нас у машыне. Шчупак галаву з вады вытыркнуў, я яго рукамі хоп — і сюды. Мышко тут кажа, каб не спорыць: заплаці — і ўсё будзе ціха. Я яго тады па-мацернаму паслаў. Ты ж такі браканьер, як я, як і ўсе. Не хочаш паціху — тады толькі праз суд, я там усё пра цябе публічна раскажу, што кожны знае, але толькі шэптам кажа. Так і не заплаціў штрафу. Мусіць, каб не скандаліць, парвалі яны тыя бумагі. Каб нада было заплаціць, то заплацілі бы,

не такія ўжо бедныя былі, але тут дзела на прынцып пайшло — чаму гэта міліцыі можна і браканьерыць і беспрыдзел рабіць?

Самую вялікую рыбіну я злавіў на дзевятнаццаць кілаграм. Гэта быў сазан. Сазана цяжка злавіць. Ён нам папаўся, гэту лесачную сетку враз бы парваў. Но ў мяне былі сеткі новыя, Сцяпан Круцько з Мурманскам сувязь імеў. І аттуда прывозілі бабіны нітак капроновых. Я помню, купіў на сто пяць-

дзясят рублей дзве ілі тры бабіны. А ў саначыстке рабіў стары рыбак, які сам умеў сеткі вязаць. Рыбака гэтага зяць строіў хату, яму трэба было строймацерыялу. А я ж вазіў з лесазавада піламатэрыялы. Я, значыць, яму гэтыя бабіны, купіў гэтых шнуроў, усё, вяжы. А ўзамен доскі. Доскі-то нада. Я даў яму ўсё, што прасіў, дажа сто палавых дасок. Гэта па тых врэменах не сто рублёў, а яшчэ дарожэ, а ён мне такіх сетак адмысловых навязаў з запасам, мэтр семдзясят высатой. Запуск быў, там як дасць шчупак — на мэтр выцягвае запас. Там, як ляшчы нараставалі, так у адзін мяшок па два-тры ляшчы заковывала! З двух бакоў была рэдзь, не то што ў трыгубіцы. А ніткі на рэдзь мне Каляда даваў, з КБО. Тады ў КБО шылі і раманціравалі бацінкі — ніткі крэпкія, капронавыя, тожа ў бабінах былі. Бабіна стоіла тады пяць рублёў, дзяшоўка — глаўнае дастаць: нідзе не было як. Там такая рэдзь палучалася файная з тых нітак! І ваабшчэ сеткі былі крэпкія. Камінскі пробаваў парваць рэдзь рукамі — не даў рады. Так я раз учапіўся ў сук: карчоў многа пааставаўшысь на дне вадахранілішча, а мы лавілі пад Старынкамі, дык тоўсты сук ад карча адламаў. Не даязджая Старынак і налева. Так там мы нарваліся на гэтых сазанаў. І яны там буквальна нараставалі разам з ляшчом. І лешч нараставаў, і яны. Ну лешч неяк раней пачаў, мы ляшча гэнага нагрузілі, божа мой! А тут глядзім — ля лодкі як тарпеды лётаюць. Ну давай акружаць, а яны, — ну настолька яны граматныя — хто іх вучыў? Кажэцца, мора толькі нядаўна абразавалася, каб яны такія граматныя былі. Заводзім сеткі, вот тут яны нарастаюць, пагналі, толькі як дэльфіны, во так (паказвае рукой) — цераз сетку. Тады думаем не, раз не так, то па-другому. Усё, глядзім. Там далей яны ізноў зайгралі. Я гавару: заводзім раз, а ззадзі яшчэ ставім заградатрад, за метраў трыццаць ад гэных сетак. І тады мы іх пугнулі. Ну, меншыя сазаны

па сем-восем кіль заскаківалі ў першую сетку адразу. А тады гляджу: другую; кажу: ну, доўжан папасціся хоць які гад! І точна, гляджу: пераскочыў першую сетку, а ў гэну ўжо забыўся пераскаківаць. І як даў ён у гэну сетку, як ён там зарабіў, як ён там захадзіў! Там ён спутаў усё, усю сетку. А сетка крэпкая, яна яго выдзержала па поўнай. Так вот дзевятнаццаць кілаграм быў. Дліна во, як гэты журнальны стол, але ж ён во гарбаты быў і такі, як свінчо! Ну, судакоў па пятнаццаць кіль браў. Некалі аднаго каціў, каціў па сетке і не даў рады, адцапіўся, выкаціўся і паляцеў, бо ў сетку не ўлез. Ну, мне трэба было яго троху папусціць, каб ён зачапіўся гэтым вусом. Ну не скеміў, па сетке ганю, а ён, таўсты, як гэты стол, па сетке коціцца, але ў лодку не выкаціўся.

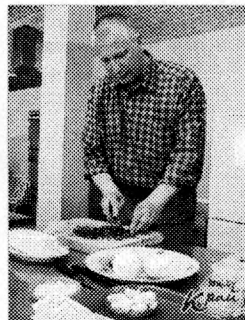
— *А што гэта за рыба бялуга?*

— Бялуга — гэта свінка. Яе звалі свінка, падуст. Бялуга, ці свінка, нерасце на перакатах. Яна ў Вілейцы сабіралася проціў Бондарава, напроціў перавалкі, там быў такі перакат. Там вадакачка такая была і качала ваду на жалезнадарожную станцыю, там была башанка, падходзіў паравоз і даліваў вады. Там робіць зяць Левы Балюры. Балюра таксама быў рыбак, але не такі — знаў, як любую рыбу лавіць, але, ну не меў азарту такога. Яму абы да ракі, закінуць снасці, выпіць. Як выпіў, сам ляжыць у кусце, на ваду ці неба глядзіць, а вы лавіце. А калі ўзяўся лавіць, то мне трэба штосьці дабыць.

Вілейка (110 км/400) — адзіны горад у Беларусі, дзе штогод праводзяцца кулінарныя спаборніцтвы «Дзень судака». Аўтар ідэі, натхняльнік, спонсар, арганізатар і галоўны суддзя кулінарнага конкурса Ігар Сямёнавіч Кіцікаў, дырэктар Вілейскага прафтэхвучылішча (цяпер каледжа), у якім у тым ліку вядзецца навучанне павароў.

Ігар Сямёнавіч Кіцікаў:

З Віліі самая смачная рыба — налім, я сам лічно ёй біл. Із мелкой — келба. Із верховодкі, там, дзе в Вілію речка с Беловоротіцы впадае, ёй многа было — елец. Самая смачная рыба з Вілейскага вадасховішча — судак. Судак — візітная картэчка Вілейкі. Судаку трэба паставіць у Вілейке помнік.

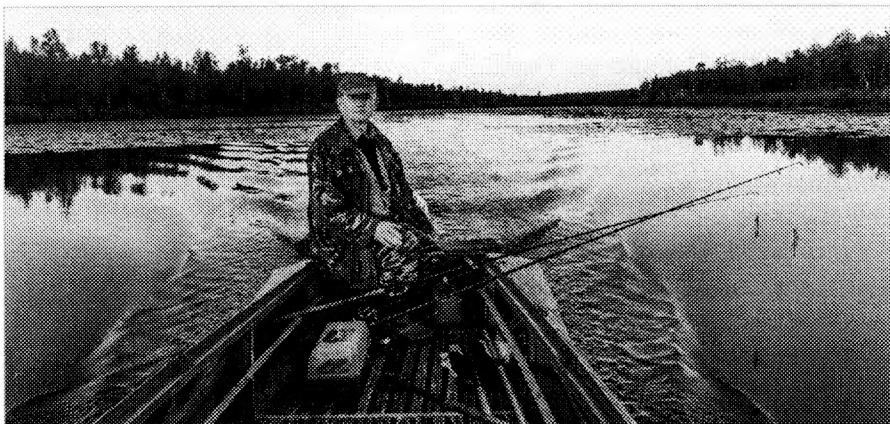
З **Аляксандрам Зубрышкім**, мастаком-аматарам, які з 1956 па 1959 год працаваў афтальмолагам у Вілейскай абласной бальніцы, гутарыў карэспандэнт «РГ» Алесь Высоцкі:

— Якія найбольш яркія ўспаміны засталіся у вас пра Вілейку?

— Запомнілася, як уначы на драўляных лодках рыбакі з факеламі білі вялікую рыбу васцямі прама ў Вілейцы. Надта ж чыстая Вілія была тады¹.

Віктар Пятровіч Анікеенка, 1951 г. н., заўзяты рыбак і паляўнічы, з 1973 г. працаваў у Вілейцы, былы першы сакратар Вілейскага райкама ЛКСМБ; трэці сакратар Вілейскага КПБ, які атрымаў партыйную вымову за рыбалку ў працоўны час; дэпутат Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь; былы дырэктар камбікормавага завода; дырэктар Бярэзінскага біясфернага запаведніка:

...Рыбу вельмі люблю лавіць, а есці не ем. Ужо калі ем — то толькі самую смачную: ці судака, ці акуня, ці ярша.

¹ Рэгіянальная газета (г. Маладзечна). — 2014. — 14 сак. (№ 11).

**Вячаслаў Міхайлавіч Семян-
ковіч, 1949 г. н., родам з Вілейкі:**

Самая смачная **жараная** рыба — сямідырка, ці вугрыца. Сур'ёзна, в ней нет ні желчы, ні касцей, і кішкі пустыя. Сямідырку можна і нада ўпатребляць **цэлі-
ком**, эта рыба без адходаў. Толькі, еслі её не капціць, а жарыць, нужна ачышчаць зверху трапкай, пакрытай соллю, — ад слізі.

Самая смачная **сырая** рыба — ліпень (харыус): яго выпатрашыў, пасаліў — і праз гадзіну, ну два часы, можна есці, яго многа была в прытоках Віліі — Пелле, Нарачанке. Можна пачці сразу есці салёную ікру шчукі і печань ментуза. **Прысолены** сіг таксама смачны, але ж яго нада саліць два дні. Судака лучшэ жарыць, чым большы судак, тым смачнее. Капчоны ён, судак, сухават, акунь гарачага капчэння панэжнее і смачнее, а гарачага капчэння цырта — самая смачная, толькі очэнь каствявая, деціям нельзя даваць. Лучшая самадзельная сямлёдачка получаецца з язя і яльца. Мяса язя ў марынадзе робіцца краснае, костачкі раствараюцца і з віду і ўкусу ён пачці гарбуша, але найлепш салёны яльчык — ён самы жырны і ўкусны.

Харош, еслі, канечна, чалавек не брэзглівы, в любым відзе угар — і капчоны, і жараны, і заліўное вкусае, і уха наварыстая, адно плоха: угар быстра прыядаецца. Еслі зловіш замнога, ну, дзень паеш, ну втарой дзень паясі, а на трэці — ужо ў рот не лезе ні ў якім відзе. Адзін год в Слабадском озере вясной лось пад лёд праваліўся, так я летам з таго лася, з падводнага руж'я па дзесаць угрей каждые выхадные страляў.

А вот самая вкусная салёная ікра са шчупака. Глаўнае, адразу плеўку удаліць — і солі не жалець. Кансервы лучшэ ўсяго ставіць з сяляўкі і ярша, ну і з падлешчыка. Падлешчык каствявы — толькі на кансерву і гадзіца, косці за чатыры часы праварываюцца на нет. Сяляўку, якая б ні была мелкая, нада вначале выпатрашыць. Кансерву я дзелаў так: чысціў рыбу, мыў, крупную резал, мелкую слажывал в стеклянные 0,5 л банкі, дабавляў солі 1 чайную ложку, спецый, кроме лавровага ліста, закататываў крышку — і пад струбцыну. Струбцыны на «Зеніце» дзелалі і на адну крышку,

і на выварку — на 12 поллітровых банак. В выварке нужно кіпяціць 4 часа. Еслі ярша перад гэтым падкапіць, а потым злажыць у банкі, такіе цудоўныя шпроты палучаюцца, сур'ёзна, куда лучшэ рыжскіх.

Самую з большых шчуку я паймаў на вадахранілішчы, рукамі, на 24 кг, на жэрліцу з-пада льда — 17 кг, у сетку — на 14 кг. У дзвюх шчук на 24 кг і на 14 кг

мяса было ўкуснае і нежнае — іх проста жарылі, так как ані былі пойманы ва врэмя нерэста, а пасле нерэста мяса большых шчук становіцца жосткім, іх надо на катлеты пускать ілі фаршыраваць.

Анатолій Іванавіч Капцюг, 1951 г. н., родам з Вілейкі:

... Самая вкусная рыба из Вилии — это усач и налим. Усачей очень моя мама готовила хорошо. В принципе, из любой рыбы можно сотворить отменное блюдо. Усачей я ловил пистолетом. В черте Вилейки их уже в 60-е выбили, ходили выше, в район Малмыг, Косуты. Там, где были отмели, и течение вымывало камни. И вот они ямки выбирали такие. Усачи они такие, что стояли там, по несколько штук стояли, такие по полкилограмма даже. Может, они и больше были, ну, я ж первый раз, ещё не разбирался. Стоят они в яме за камнем, такие красивые. Мы ж ходили на них не на рыбалку, а на охоту, только не с ружьями, а с пистолетами такими. С ружьём развернуться негде, мы делали пистолеты, короткие такие. Покупали эспандеры — это был самый дефицитный товар — сколько б их в Вилейку ни завезли, хоть полный грузовик, за день все раскупали. Там в эспандере было четыре резинки. И резинки были с петлёй. Короче, почти ничего делать не надо, только найти латунную трубку, фанеру для рукоятки. Трубку пропиливали. Конструкция спускового механизма была изучена и известна каждому вилейскому пацану. Кто был талантлив и понятлив в слесарном деле, тот делал капитальный пистолет, а кто делал и попроще. Причём все делали свои пистолеты на уроках труда, в школе, между прочим. Дома не у всех были верстаки, тиски, инструмент. А здесь было всё: напильники хорошие, много металла, ножовки. Крышковский Богуслав Станиславович, учитель труда, был гени-

альным педагогом: не запрещал и не мешал делать пистолеты. Но за всем процессом следил, при этом показывал на программном металлическом совке для мусора, как правильно держать напильник, как крепить полотно ножовки по металлу, как снять фаску и заусеницы, как надёжно закрепить в тисках без деформации трубку, как ставить заклёпку. С его уроков «на вагары» не уходили

самые отъявленные и отпетые педсоветами школьные хулиганы. Здесь действительно получали знания, с помощью которых можно сделать всё: и совок, и даже пистолет. Гарпуны были не в почёте, все, как те бандеровцы, делали на наконечнике трезубец. И вот первый раз пошли с Колей Квятовичем, году в 1965, на усача. Усача уже в черте города не было — надо было идти или выше, или ниже. Мы пошли выше, к Малмыгам, к Косуте, так как ниже был не наш район. Ты ж вилейский, знаешь: в чужой район нос не суй. Ну, стоят два, красивые такие. Я нырнул, одного прицелился, стрельнул. Ну, думаю, всё, второй, как обычная рыба, убежит. Я снимаю, прячу там в какую-то сетку на поясе. Отворачиваюсь, вижу: второй чуть только отошёл на метр и стоит тут же. И второго сюда. В воду падали огромные сосны и дубы. С той стороны, где Пахомово, Рыбчина, был лес. Так корневая система с эту комнату. И вот в эту корневую, пока размоет грунт, видно, в грунте было питание, собралась рыба там. Ходила плотва косяками, и окунь, и где-то щука и язь. Не я, а Коля Квятович тогда в корневой убил щуку кило на два-три, наверно. А мы ж как идём — места знаем, ныряем по очереди, минут по двадцать. На подводную охоту в одиночку ж не ходят: кто-то должен страховать. Переохлаждение, лабиринты под дубами и корнями и прочее. Смешно сказать, мы, пацаны, а брали бутылку водки с собой. Гидрокостюмов тогда не было. Тот вот, кто отсидел в воде, вылезает и где-то глоток граммов тридцать делает. И что интересно, пока мы идём, а с воды вылезать неохота, по двадцать минут можно было по неписаному регламенту сидеть в воде, иначе переохлаждение организма, так вот — вылезешь, выпьешь водочку — и ни в одном глазу. Так вот, покуда идём, выпиваем бутылку за день — и ни в одном глазу. Ну, наверно, помогала всё-таки с этого холода чуть-чуть так.

И мы так доходили до устья Орпянки, до Рабуни. Потом на попутку. У нас вещмешок, щука Колина не влезла, торчит вот такой хвост. Мужики сразу деньги предлагают, купить. А ещё ж там у нас также рыба крупная: усачи, окуни, ну где ж ты продашь такую красивую рыбу, когда только въехали в город с таким хвостом. Ну, какие тут могут быть деньги! Ещё впереди, по пути до дому, почти вся Вилейка, надо ж засветится. А потом ещё принято было у наших пацанов с Дзержинского ходить компанией на серьёзную рыбалку, на два дня. Брали не только пистолеты, но и удочки. Вот на такой рыбалке готовили самую вкусную еду из рыбы, какую я когда-либо пробовал. Блюдо это была уха. Но не такая, как сейчас делают. Брали с собой ведро, набивали его полностью всякой мелкой рыбой: плотвой, окунем, селявкой, яльчиком и даже щукой, делали навар, процеживали, рыбу удаляли. И на отваре делали уху специально только из жирной келбы, из одних отборных пескарёй. Такой вот рецепт был вилейской ухи. И юшка, и рыба были просто объедение, возможно, ещё и потому, что сами готовили. Когда ходили на рыбалку с ночёвкой, всегда устраивали соревнования: кто одним выстрелом больше плотвы добудет. Так рекорд на тройник был четыре штуки. Плотва стоит так, где-то забивается под дуб — и сплошной блеск. И вот мы набивали плотву, потом кто-то искал лук, чтоб уху варить, кто-то ловил келбу и другую мелочь удочкой. Тогда ночевали без палаток, без ковриков; способ этот передавался пацанам из поколения в поколение, пока палатки не стали доступны. Так, разжигали костёр, надирали моха, этого зелёного, пышного, вокруг костра раскладывали. Костёр горел, мы там готовили еду, мох этот нагревался, аж пар из него шёл. Потом костёр долой, и наверх расстилали этот мох тёплый, горячий такой. И ложились. Ну, сколько там спали, сидели больше там часов до двенадцати, а в четыре светало, становилось прохладно, уже вставали, разминались: школьники, что-то там. Побегает, попрыгаем — и согрелись. Посидим ещё раз, обговорим и выберем места рыбные, пока солнце встанет нормально. Ну а так, когда делились впечатлениями, более уловистые для пистолета места были ниже Вилейки, там, где впадает Нарочанка; были ямы шикарные, до четырёх-пяти метров. Туда пистолета было мало, нужны были ружья: на очень крупную рыбу. Но это было в середине — конце шестидесятых годов, когда все поголовно в Вилейке удочки закинули, ну, кроме стариков и малолеток до 12 лет, и перешли на подводную охоту. А ещё раньше в черте Вилейки рыбы было,

и всем хватало. Только на участке от спуска по ул. Дзержинского до парка ловили в день не менее десятка щук. Вытянут, а они на следующий день приходили опять, они ж где-то жили. Вот были у нас два постоянных рыбака взрослых. Чалей, их дом на углу снесли, когда строили агропромбанк. Были у него снасти специальные, Чалей любил ловить на кораблик, запускал живца к противоположному берегу. И был один рыбак поваром в ресторане. Пацаны все его так и звали — Повар. Должен помнить: был такой подтянутый, стройный дядька. Он никуда по реке не ходил. Вот выходит из дому, по Дзержинского прошёл прямо к реке, вот тут покрутился и через полчаса, а то и меньше, возвращается и несёт три щуки, говорит: всё, хватит, рыба вкусная только когда сразу с воды. Ну, Чалей словит тоже три штуки и тоже домой, а ведь ещё сколько пацанвы было. Все ж ходили на рыбалку, и все возвращались назад с рыбой, и обязательно со щукой. Удочки на живца в берег воткнём и играем финкой в репку или карты. Потом кто-то заметит, кричит: «Хватай, твоя удочка, уже конец в воде!» — «Счас, дай закончу!» Вытягиваешь, а щука уже живца заглотила вовнутрь так, что, когда пасть раскрываешь, и не видно. Ножом разрезали, доставали из середины пуза. Раньше улица Дзержинского упиралась прямо в воду. Там было очень дно каменистое, сделан такой причал, где навязывали на цепь лодки. Камень был просто сплошной, и налима было. Налим был сантиметров по тридцать. Нас ругали, а мы воровали дома вилки из нержавейки, молотком расклёпывали чуть-чуть, разводили, там эти заусеницы делали. Заходили чуть выше колена и между этими камнями налима вилкой добывали. Это не рыбалка, это было такое занятие. Ну это раньше, когда были ещё младшими школьниками. Клешняк, Каркоцкие — нас было много. Но я-то был не рыболов, так, за компанию, а вот когда порос и пошли пистолеты, там технический мой уклон, видимо, сработал. А удочка или вилка — так все ловят, и я ловлю. А пистолеты — это ж интересно, сделать там, нырнуть под дуб, выцелить. И это была такая повальная мода у всех. Приезжали взрослые ребята, вот у нас на улице, здесь, жил священник, или как-то похоже, твой сосед, граничил с Мажулями. И вот его сын Игорь, старше нас был, может и довоенный, вот он первый на нашу улицу настоящее подводное ружьё привёз из Ленинграда. Все собрались, а он показывал и рассказывал устройство. Он часто приезжал, даже получив звание профессора Петербургской духовной академии. Раньше она была семинария. Он за-

кончил семинарию, академию, но служить не пошёл, и его оставили в академии. Он там защитил диссертацию, остался преподавателем. Он был заядлым рыболовом и охотником. Но это была не наша публика, постарше, с года сорокового. Он был с такой короткой бородкой, какие сейчас профессора носят.

...Глинкой называли место, где мы купались. Глинкой звали потому что весь берег был глинистый. Я подозреваю, что когда был порт, делали причалы и пристани, сваи забивали и, может, эту глину насыпали. Это место глубокое, была сразу глубина метра два с половиной. Тянулась эта глубина почти до гидромета — там была самая глубокая яма. Помню Валик Субоч там щуку больше чем на пятнадцать килограмм достал, всю в ракушках. Просто повезло. Пацаны увидели щуку, он сбегал домой, взял ружьё пружинное, маску и нырнул. А мы стоим на берегу. Его долго не было — и вдруг выныривает и выскакивает на берег. Глаза такие навывкат, зрачки по три копейки, и ни ружья, и ни слова не может сказать от перепуга. Только колотится. И стоит на берегу. Мы начинаем рассуждать — наверно, щука ружьё утащила и старший брат Коля убьёт его. Стоим — точно: первое, что Валик сказал: «Конец мне за то, что взял ружьё». Ещё постояли — и вдруг смотрим: что-то там из воды всплывает. Всплывает щука больше метра длиной, на ней какие-то пиявки, какие-то наросты, налипло всего. Она там стояла, и представляешь, он как увидел её, и со страху выстрелил, и попал в первые позвонки и гарпуном перебил спинной мозг. Это просто удача. Потому что она как рванула, вырвала ружьё из рук. И Валик как увидел — сразу в воду, схватил за леску, к которой гарпун был привязан, и уже потянул. И вот эту щуку Валик, я сейчас помню, Валик потащил домой. Их дом прямо на углу, где поворачивать, набережная там. И вот он её так за жабры взял, положил на плечи, так хвост по земле тянулся этой щуки — было ему тринадцать лет, седьмой класс, уже высоковатый был. Приволок он её домой, ну, мать начала готовить, попробовали чё-то жарить — она просто рассыпалась. Ну знаешь, бабы — время такое было: не выбрасывать же — перекрутила на фарш, что-то там добавила и делала котлеты, так Валик пару недель котлеты ел.

Грышкевіч, 1941 г. н.:

... Самая вкусная рыба — келба. До 1957 г. прямо в Вилейке запросто ловили ночью с лодок на лучницу со смоляком. На всю Вилейку было только два занимавшихся профессионально ловлей рыбы сетями с лодок, хотя рыбу ловили все. Самое уловистое место было около урочища Клетнице, это там, где впадала речка Холоповка, где сейчас плотина в районе водосброса.

Леанід Дзмітрыевіч Бурко, 1946 г. н., родам з Вілейкі, кандыдат біялагічных навук, намеснік дэкана біяфака БДУ:

... самые вкусные рыбы из Вилии — если брать в общем, с учётом, что здесь когда-то водилось, — балтийский осётр, сёмга, кумжа. Последнего балтийского осетра словили в Вилейке в 1953 г., на Динамке, живодёром, мне об этом рассказал бывший председатель Вилейского БООР Ахрем Иван

Архипович. С его слов, это была самая вкусная рыба на Вилии, а я уже его не застал, не хватило пару лет, чтоб попробовать. Сёмгу и кумжу можно купить в магазине, а можно съездить в Литву и самому выловить по лицензии в Вилии. И конечно, хороша минога речная, у нас не купишь, я её в Литве пробовал. Она и сейчас есть в Вилии, нельзя её причислять к исчезнувшему виду. Из рыбы, что нынче можно запросто самому словить в Вилейке, на реке и в водохранилище, самый вкусный судак, затем крупный окунь, затем ёрш. Ловили мы в детстве исключительно на удочку, в проводку, на личинку подёнки (мотылицу). Удочная ловля была коллективной, участвовали не менее 5–7 человек. Поочередно, по одному заходили в воду и разминали на песчаном дне руками и ногами чёрный ком мотыличника. На муть шла рыба, и в эту струю забрасывали, стоя шеренгой вдоль берега. Ловили таким способом более всего хорошего леща, ельца, плотву, цирту, головля, язя. А ребята постарше, довоенные, занимались подрывом. Случалось глушили рыбу даже на Динамке.

Наши самые лучшие места были — первая и вторая Дубовка, Романиха и, конечно, Чёрный берег, за Осиповичами, в районе Доманово,

туда ходили с ночёвкой. На Глинке, около лесозавода мы не ловили, не наш район (граница шла то по Красноармейской, то по Первомайской)...

Ігар Васільевіч Лупіносаў, 1948 г. н., родам з Вілейкі:

... Мне больш усяго нравіліся ментузы (так іх тут называлі), добры акунь і лінь. Лінь, карась — гэта такая болей сладкая рыба. Акунь — тожа надта харошая. А найболей мне нравіўся мянтуз, асабліва пячонка. Яна ў яго асабліва бальшая пад нерэст. Рыбачыць усе пачыналі тут з дзецтва, з шасці-сямі гадоў вудамі. Раньшэ тут сплаўлялі лес па рэчцы, і былі бомы, не даходзячы лесазавада. Такія вот плыты, звязанныя папярок ракі, называюць бомамі. І перахадзілі па ім на той бок, бо рака была надта глыбокая, і было там рыбы ваабшчэ поўна. Як цяпер помню, акуні такія «царскія» з-пад бомаў гэтых цяглі на вудачку — чуць выцягнеш. На тым баку былі вазёры — Цішкава, Козье, Сцулінка; туды пад Вольшына, Сенішча, Лазарцы, аж да Слабады былі азёры, азёры, там было возера Гнірова, было возера Падвельцы. Мы там лавілі таптухамі. Гэна мясцовасць называлася Ятчыне. Там яшчэ сартавая смуродзіна расла. Я пацаном быў. Там раньшэ пан жыві, гэта ягонае было. І асталася смародзіна, остраў такі абразаванься Ятчыне, бо рака раздваівалася. Лавілі там ў аснаўном ліня, карася і шчупака. Піскуноў, ці, іначэ, уюноў, было пално ў кожным возеры. Палазы такія былі — два крылы, адзін ззадзі топчыць, как падымеш — там іх пално. Елі іх, знаеш, яны даволі ўкусная рыба. Прывыкці трэба проста было, но хватала ўсялякай другой рыбы, дык на піскуноў проста вніманія не абрашчалі. Лескі не было, кручкоў не было. Леску плялі з консага воласа, з хваста, а кручкі самі дзелалі. Падбіралі провалачку болі пасталісціе, як ціпа цяпер скрэпкі. Ну тады аб каменьчык шмаруеш, шмаруеш, тады выгінаеш кручок, чарвячка і зараз жа насцёбаеш келбы (пескаря). Келба надта ж добра бралася. Позжа паявіліся магазінныя кручкі, але дастаць іх было сложна, еслі ў каго радзіцелі побіагачэ, прывязут з Мінску ілі Вільні два-трі кручка. У аднаго ёсь, у астатніх няма. Украдуць, адгрызуць. Потом ужэ сталі в магазінах Вілейкі паяўляцца кручкі і леска, тады ўжо пачалася настаяшчая рыбалка. Рыбакоў тут заядлых многа было, старшы брат мой Лёнька, Юров такі, друг яго, Коля (Казановіч) — повар з рэстарана. Ментуза лавілі прама напроціў дома — кроўжа накапаеш, шнуры паставіш вечарам, раніцай знімаеш — былі харошыя, па кілаграму, па штук во-сем-дзесяць, дажа кагда дванаццаць хвастоў на шнурэ. На шнур ставілі

дваццаць кручкоў. На платву і ляшча лепшай нажыўкай была матыліца. Матыліцы было поўна ў кожным беразе, цяпер няма, прапала. А тагда нырнеш, глыбу адарваў, разаб'еш — усё. Чырк на кручок — і платва, яльцы адразу. Брала і цырта. Цырта ў асноўным і круцілася, дзе высокія берага, дзе матылічнік. У неё рот такі знізу. Ана імела разныі цвет, еслі жыла окала матылічніка, то верх у неё был цёмный, чорный, еслі ана гдзе на пясчаным месце — то светлая становіцца. Такая рыба, што мяняла цвет. На матыліцу её і лавілі, но ана астарожная рыба, яна рэдка бралася. Цырта, бялуга і свінка — гэта адна і тая жа рыба. Гэта як хто называў: па меснаму — свінка, таму што рот у яе быў пахожы. Хто называў бялуга, хто цырта. Па вясне, як ішла на нераст, тады ўжо пално людзей па берагах са спінінгамі, уся Стаханаўская стаяла, лавілі на жывадзёра. Яна на камнях, на жвірку нераставала. Калі відзіш, што стаіць многа людзей са спінінгамі — так і знай: ужо сёння цырта нерастуе. Хто за бок, хто як падцэпіць, мяшкамі запасалі за дзень...

Усачы былі, так я іх лавіў так: на кручок паболе чарвей, штукі трычатыры, такія тоўстыя. І тут прама ў нас у парке пад камнямі. З берага, там дзе водмель, заходзіў у ваду і пускаў здалёк нажыўку. У нацяжачку пускаў, з-за паварота, падводзячы да каменя, там, дзе яны абітаюць, так як дасць, чуваць па леске, хоць і паплавок быў, падсячэш рэзка — адразу цягнеш. Але найбольшым майстэрствам у пацаной счыталася злавіць на рэчцы на вуду язя і ляшча. З пісталета я першы раз, нырнуўшы, рыбіну ў 1957 годзе, у трэцім класе. Пайшлі разам з Генкам Кудзіным, у яго быў самадзельны пісталет. Вусачы стаялі пад карчом сем'ямі, па пяць-шэсць: як пачнеш — аднаго забіў, а яны не адходзяцца, дык з-пад карча ўсіх выб'еш па аднаму. Найбольш карчоў і усачоў было пад лесазавод, там лес сплаўлялі, на дне тапляка было многа. Былі там экзэмпляры па пяць кілаграм. А самую вялікую рыбу-шчупака я злавіў на вадахранілішчы на сямнаццаць з палавінай кілаграм. Маці пусціла на фарш і катлет надзелала поўны таз, дык такія харошыя катлеты былі.

... На лучніцу хадзілі прама ў Вілейцы, сам яшчэ хадзіў. Відзеў у лодках такі прэнт папярок устаўлены, так туды шэст такі ўстаўляеш, на шэст вядро з дыркамі. Касцёр распаліш у вядрэ — і пашлі ўдваіх: адзін з астрагой во так во, другі з шостам талкае. Прама ў чарце горада і вышэ туды. Яно асвяшчае — так калолі язёў, шчупакоў. Тагда ж запрэта такога ж не было...

...Палатно сеткі да трыгубіцы ў Вілейцы рабілі пяці размераў. «Ляшчоўку» на 75-80 мм, лешч лез і ў саракоўку. Даўней не было, каб як зараз, стандарт саракоўка: нявопытныя рыбакі вязалі сеткі ў завясімасці якую рыбу хацелі злавіць. Чыста саракоўку не рабілі, не так лезла рыба, а вязалі на 38 мм, ці 45 мм, не было так, каб была роўна трыццатка — а рабілі ці 32 мм — на невялікага шчупака, акуня ці на 28 мм — на бальшую плотку. «Яльцоўка» была на 22 міліметра, бо на 25 ялец ужо праскаківаў. Самае малое ачко вязалася для сялявачніцы, ці, як звалі, «на верхаводку», ад 10 да 15 мм.

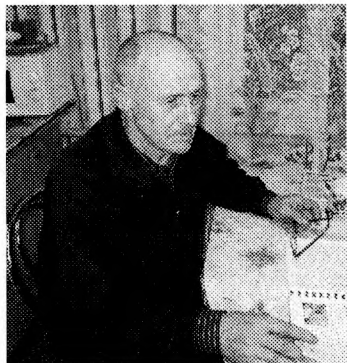
Уладзімір Мікалаевіч Альфер,
1956 г. н., родам з Вілейкі:

...Я крупного леща люблю. Потому что судак — он рыба такая, вкусная, но надо уметь готовить. Он очень хорош в тесте, как у нас тут делают, его запекать хорошо в фольге, например. С соусом тушить. А леща большого даже пожарить — уже хорошо. Леща, который больше полтора килограмма. Лучше, если на 3–4 килограмма попадётся. Окуня крупного хорошо коптить, щуку мелкую — пожарить, но мелкую: чем крупней щука, тем жёстче. Это три самые вкусные рыбы, которые массово доступны.

А есть рыбы достаточно редкие, но они у нас есть. Тот же линь, к примеру. Линь — рыба вкусная. Есть, например, жерех — тоже рыба вкусная. Но её мало. Есть такая рыба налим, опять же её мало. Если выбирать из этих рыб, тогда налим, но только свежий. Только свежий, его нельзя есть после заморозки. Леща, например, можно есть после заморозки, а налим полностью теряет вкус. Линя хорошо, как и налима, пожарить. Но с налима есть самое отменное блюдо — это печень, которая обладает исключительным вкусом, она занимает две трети брюшной полости. Опять же третий по вкусу, после налима и линя, жерех. Жерех — специфическая рыба, её надо уметь готовить. Это самая жирная рыба, с неё самое вкусное — вяленый балык. Сначала надо почистить. Распластать, отделив

мясо от хребта. Или разрезать вдоль: один пласт с хребтом, другой без хребта. Потом соль, после просолки повялить.

Уладзімір Ігнавіч Кульбацкі, родам з г. Белагорска Амурскай вобласці:

... Там, где сейчас пост милицейский на въезде на дамбу водохранилища, ничего не было, его потом отсыпали. У нас была официальная лодка. Ловили щуку на дорожку в 75-м и 76-м годах, её было очень много, что закономерно для водохранилищ. Я с Петькой Сильвановичем, знаешь крановщика, утром на лодку — и пошли на вёслах. Метров двадцать-тридцать прошли — одна, две уже есть. Моторка тоже у меня была.

За день, до обеда, штук сорок-пятьдесят ловили. Не один же едешь, человека три сзади, то один, то второй тянет. Ерши в водохранилище размножались быстро, раньше их в Вилии почти не было. Начальство на первую насосную поедет, им бреднем затынут три мешка, на всю ночь чистить. В первый год после того, как перекрыли Вилию с низовой, с ручьёв хлынула колюшка, ей были благоприятные условия. Ведро дырявое с водосброса кинешь вниз — почти полведра колюшки тянешь. Сейчас на земснаряде полно её. Сосед пошёл, ведёрко маленькое быстро натаскал малявочником: курам. А бичи делают фирменную уху из колюшки, с неё жиру столько, жёлтое ажно всё в ней. Уха эта называется «из вилейской скумбрии» — одна юшка. Её и чистить не надо, сварил — так и всё. Наутро так застывает, что ложка вертикально стоит. Если делать двойную или тройную уху — то это идеальный бульон, ну и из ерша и окунька тоже отличный бульон. Идеальная уха, конечно, в зависимости от сорта большой рыбы. Но есть основа, когда на ведро картошки кидаешь ведро мелкого окунька с яльчиком для нава. Добавляешь крупы перловки. Картошка варится двадцать пять минут. Мелочь достаёшь, опускаешь большую рыбу. Рыба варится пятнадцать минут, главное — не переварить. До перекрытия Вилии было много цирты: её местные звали белуга, свинка. Настоящая цирта нерестится летом, а свинка весной. Цирта такая жёлтая рыба, а свинка белая. Больше всего цирты было на Нарочанке. Угря и

недавно вытянул на водосбросе, и раньше попадался. Сомы ловили на водосбросе, маленького. Словишь сомика, занесёшь, выпустишь в водохранилище. Лет пятнадцать назад маленького сома на водосбросе было навалом. Иногда и на водохранилище попадаются. Самого большого щупака мы поймали на восемнадцать килограмм. А по шестнадцать несколько раз попадались. Ещё «сникерсами» ловил. Пауком судаков по девять килограмм ловили.

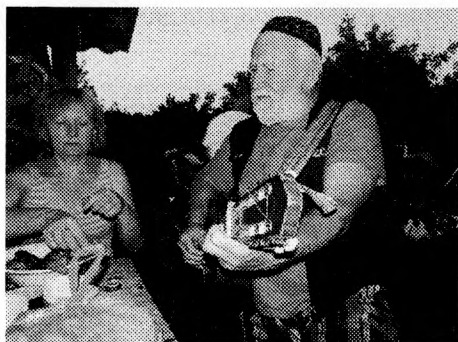
Самая мелкая сетка один и два — селявочница. 12 миллиметров. Яльцовка — сетка-двойка, ну, бывает, от 18 до 22 миллиметров, кто как больше любит. Двадцатьпятьки — сетки на плотву. Дальше были тридцатки. В тридцатку у нас ялец часто садился. Самые ходовые были сороковки. Лещёвки — это сетки от шестидесяти. На подъёмник обычно ставили с двух сторон редь, а посередине сетку сороковку; а я вязал пятёрку. У меня паук был два с половиной на два с половиной. Вот его потаскать надо было. (*Смеётся.*) Там как поднять на лодку. Выбирали руками: если такой на колу подымать, то пуп лопнет. Ну штангист был какой, ну Жаботинский, то поднял бы. Подымаешь руками, он боком идёт, пруты по борту и раз — в лодку. Для того и редь ставили с двух сторон. Он как путанка был. Ну на палке тоже паук лёгкий был. Метр восемьдесят на метр восемьдесят, ну, дашь кому побаловаться. А я своим если взял, то взял. С Вовкой, бывало, по пять-шесть во таких рыбин, тянешь за раз, таких хороших. А один раз, по зиме, сразу взял двадцать крупных лещей и язей. Даже двадцать два за раз. Тянешь — так чуть вытащишь. А сейчас ходишь-ходишь — и ничего. Самые вкусные рыбы на нашем водохранилище — судак, линь, окунь мне тоже нравится. Жареный окунь. Мне нравилось, когда Семенович Славка судака делал. Он его в масле хорошо пропитывал. А потом жарил. А вот азовский судак приходилось есть — сладкий и более жирный, более вкусный, чем наш. На Нарочи сига ловил Серёжка Мысин. Угощал. Вкусная рыба. Лосося на 3 кг пришлось словить на Вилии в районе Стройдеталей. Это не нашеньская рыба, сразу видно, что с моря. Форель ловили ну на 3 кг, а осетров на водосбросе не ловили, я бы знал. Форель эта не чисто морская, а речная. Раз поставил шестёрку на леща на водосбросе, как раз брат мой приехал, а влезла форель, или, как ты говоришь, кумжа. Поехали к Валерке Коту (у него банька в Ивонцевичах), уху сварили. Он такой ухи и на Волге не пробовал. Вкусная форель рыба. Семидырка — это минога, большая веретеница.

Была и большая. Мне дядька Павлик Лева, Глусский такой рассказывал. Его жена и моя тёща родные сёстры были. Раньше на нерест сюда приходила, к камням присасывается. К камням, что вымыты на перекатах. До войны много было, и после войны ещё приходила. Она после нереста дохнет. Я их только пару раз и видел. А покупал её в Ленинграде, копчёную, к пиву. Вкусная. Лева жил на перевалке, рыбак был. Я с ним с Вилейки на лодке чуть не до Суток доходили — это до водохранилища было. И на «Воўчице» ловили. Это где сейчас остров Любви на водохранилище. Как раз тут это «Воўчице» было. Старица очень большая была, когда Вилия шла. Напротив Слободы. Это было рыбное место, там зимовальные ямы были. Несколько озёр там было.

Раньше глубина была, я с маской все ямы на Вилии и на пол-Нарочанки облазил. На Нарочанке ямы были по пять-шесть метров. Я с маской не пистолетом, а сачком ловил. И по два килограмма язёй ловил. И щукаков. А пистолетом только товарный вид портишь рыбы. Я хорошо ловил руками. На «Динамке» ловил под берегом. На «Глинке», знаешь, где «Глинка» была? Спускаешься с танцплощадки — и влево, пятьдесят метров вверх вдоль берега. Там самая большая глубина была сразу с берега. Там камни-валуны были. Под них нырнёшь — всегда налима возьмёшь. Было вилейское присловье: «Прэз на "Глінку" — бяры вілку». Там вилкой налима под камнями кололи. На левом берегу, за Козьим мостиком, было три озера: Сцулинка, Окунёвка и небольшое (забыл название), тридцать на десять, но очень глубокое, метров пятьдесят от берега и 15 от Сцулилки. Там, где ручеёк, в старицы заходила краснопёрка, я её там с лодки на удочку ловил. Краснопёрка там ходила стаями. Одну-две поймал — порвут леску. А лески тогда не было, или крючок оторвут: тоже дефицит был. Но красивая рыба, не мог не ловить. А взять язю! Красивая и вкусная рыба, если правильно сделать. Надо малосолочку делать. Язь полежит, соль убирает мелкие кости. А жерех тоже. Нужно резать на пласты и солить, или тоже малосоку: постоит, достал — и с картошкой то ли дело! Люкс. Жерех — сильная рыба. Мы жереха сеткой вплавь ловили. А на водосбросе я жереха на спиннинг поймал на большую жёлтую блесну.

Сяргей Аляксеевіч Пучкін, 1954 г. н., родам з г. Пермі. З 1981 г. жыве ў Вілейцы, працаваў трэнерам па грэблі на байдарках і каное; практычна на голым энтузіязме, самавольна рэканструяваўшы пустыючы будынак невядомага архітэктара, абсталяваў вясялярную базу (байдаркі)

на Вілейскім вадасховішчы, дзе было вогнішча, і стол на 20 чалавек пад навесам. Пасля працы і ў выхадныя гадоў дваццаць пяць прымаў на базе гасцей, сяброў і «патрэбных людзей», частуючы юшкай.

... Самые вкусные рыбы на водохранилище — судак, окунь и осенняя плотва. Вкусен также крупный весенний ёрш. Плотва и ёрш вкусны жареные. Вкусна форель, но редка, я только двух поймал в 1982 году на Вилии в районе впадения Плеснянки, или «гаўнацечкі», как её тогда обзывали. Самую большую рыбу, какую поймал на Вилейском водохранилище, — это был, конечно, судак на восемь с половиной килограмм. Уха хороша, только когда в ней присутствует не менее трёх видов рыб: желательны два хищника и одна белая. Из хищной рыбы лучший вкус ухе придаёт окунь, ещё лучше ёрш. Если нет трёх видов рыб — уха не состоится. Изначально закладываю для навару плавники и головы, затем картошку. Картошку я ложу целиком. Через некоторое время закидываешь перловую крупу: она даёт мягкость. Потом лук в репях, и в конце — рыбу, порезанную крупными кусками. Самая главная специя для ухи — соль. Потому, чтобы уха удалась, я ложу соль по вкусу, и только в самом начале варки, после того, как забросил картофель, чтобы можно было как следует распробовать чуть горячий бульон, но только не кипятком. Солю воду всегда с небольшим избытком, с расчётом, что картофель и рыба заберут лишнее и получится самое то. За пять минут до готовности добавляешь укроп, перец душистый, перец чёрный, дальше кидаешь лавруху. И всё. А чтоб придать настоящий вкус, я заранее ложу в костёр берёзовое полено. Оно подгорает, становится галузой... э... головешкой пылающей. Пылающую головешку окунаю прямо в уху. Перед самым снятием. И всё. Именно берёзовую, хотя если берёзы нет, то можно ольховую.

Аляксей Іванавіч Чарапан, 1956 г. н., Вілейка:

... Самыя смачныя рыбы на водахранілішчы былі сазан, жэрах, судак. Жэрах кастлявы, але яго нада сялёдкай рабіць ці капціць — очэнь соч-

ный і жырыны. Гарачага капчэння таксама смачны бальшы лешч. На рацэ Віліі самыя смачныя — гэта налім, сяляўка ці ўклейка, цырта, акунь.

...А што раньшэ рыбы было нават тут у Вілейскім парку! Бярэм жменю майскіх жукоў, бальшых, і ў рэчку — бах. Толькі над вадой адразу — цмок, цмок, цмок і ўсё — праз пяць мэтраў чыста. Язі. Тут перад Лысінай Паца была па дну сплашная града камянёў, я там вілкай ментузоў пароў, іх там аж кішэла. А цяпер іх не стала ваабшчэ. А яшчэ летам сюды прыходзіла нейкая вялікая рыба з мора. Плэхала тут, праз сеткі пераскоквала. Яе ў нас звалі сігі. Але настаяшчыя сігі куды менш, іх лавілі на Нарачанцы, найбольш міліцыя электравудамі. Ездзілі і

з «Зеніта» — Сяргей Гулеці — дабывалі інагда. І зараз яшчэ рэдка, але ловяць. ...Старэйшыя хлопцы — браты Каркоцкія прама тут, на Первамайскай, за перакатам глушылі цырту. На рэммехмасцярскіх з аднаго боку заварывалі трубу, з другога заплёсківалі, астаўляя дзюрку, засыпалі порыхам, устаўлялі бікфордаў шнур і кідалі ў ваду. Як рване — рака бела ад цырты і свінкі. Ну любілі гэта месца два віда іх пахожых — сырць і падуст.

...Судак на Віліі паявіўся толькі ў 73-м гаду, перад самым вадаранілішчам. Лавілі на жыўца напроць втарой школы па сем кіль. Аказваецца, вродзе судака запусцілі на Нарачанскія азёры, а ён праз Нарачанку скаціўся ў Вяллю, не палюбіў той вады. І судак дзяцей сваіх водзіць два гады. Я сам відзеў, нырнуў каля жалезнадарожнага маста з маскай, правы бераг, там, дзе былі кагда-та карчы. Іх там стада — два стаяла чуць ззаду, па два з бакоў, а ў сярэдзіне самыя вялікія, а паміж імі ўкругавую малыя. Хацеў бальшога застрэліць, а малыя падпіралі, і папаў у такога на паўкілі. А назаўтра я пайшоў, гэту стаю відзеў ужо ў Вілейцы. Тут на Дзяржынскага нырнуў, напроць дзе потым пабудоваў дом Сініла. Яна толькі фьюць — толькі іх і відзеў. На вадаранілішчы кагда выбіваюць на мармышку малькоў судака з глыбіны дзесяць мэтраў — то завуць іх сіроткі.

... Судакі акружаюць малька, і пачынаецца жор. Я раз злавіў судачка на 800 грам, так у ім было дваццаць шэсць акунькоў унутры. Прэдстаўляеш, аны як малька акружылі, брухі набіваюць, набіваюць. Шчупак не так есь.

... Міногу я толькі раз злавіў у таптуху. Во гэткую (50 см). Улезла шчупаку у жабры, была ўпіўшыся, мы яе кінулі сразу. Злавілі тут, прама ў Вілейскім парку, сразу дзе Первамайская ўпіраецца ў раку. Было гэта ў саплівым дзецтве, у 69-м гаду, мне было трынаццаць гадоў. Злавіў я яе з Кунавічам Толей. Помнішь, ад старога малаказавода ў Вілію ручаёк упадаў, дык у раёне гэтага ручайка. Там такі каменны перакат быў. Ніжэй была «Лысіна Паца» і «Глінка» а напроціў была баржа затопленая.

... Я самага бальшого шчупака злавіў на 14 кг 600 г, судака на 10 кг 100 г, жэраха на 6 кг 750 г, фарэль на 800 г. Марскую фарэль, ці кумжу, злавіў не я, проста на мяне казалі: «А знаеш, Раман Ц... н у Глінным у 2011 г.».

... Самага бльшого ментуза застрэліў на дзве кілі, дзе Трусава плаціна. Бацька мой казаў яму, што плаціне будзе кірдык, ён гідролог у мяне. Ён (Іван Спірыдонавіч Чарапан, 1924 г. н.) адразу, як прыйшоў з фронту, паступіў на мецеастанцыю тэхнікам, кончыў дзесяць класаў вячэрняй школы і паступіў у БГУ, потым быў глаўным інжынерам, начальнікам і ўсякім там. Тут у парке быў гідралагічны мецеапост, там рабіў назблюдатель дзядзя Міша, каторы два разы мераў тэмпературу вады ў рацэ і пісаў мелам на такім шчыце — шылдзе. Раніцай у восем часоў і вечарам у восем часоў. Міхаіл Ефімавіч Усцінаў яго фамілія, ездзіў на матацыкле. Усе дзеці ўгаварывалі яго напісаць тэмпературу болі чым 18°C. Купацца даўней дазвалялася толькі калі вышэй 18°C, і былі некаторыя такія дзеці паслухмяныя, што калі было 17,9°C, то ўжо не купаліся і вярталіся назад дамоў. А тут ёсць такая Леанардаўна, фамілія Занкавіч, то казалі, што як немцы прыйшлі, то тожа ваду замяралі і мецеаслужба была. Яе там бацька — Леонард — працаваў. Таксама трос апускалі, каб памерыць шырыню — 95 метраў была шырыня. Ен дажа адседзеў у лагерах пры Сталіне за тое, што замеры рабіў на Вялле, за пасобніцтва немцам. Калі ж стаў апраўдвацца, што рабіў не дзеля немцаў, а для людзей, што жывуць па берагам, дзеля прагнозу разводдзяў на Вяллі, так адзін з «тройкі» прапанаваў адразу расстраляць, але, дзякуй богу, неяк абышлося, не забілі! А як выйшаў — прынёс дарагі нямецкі інструмент абратна на мецеастанцыю, у яго захаваўся, немцы аставілі, не забіралі, як адступалі. Ён яго схаваў, каб не выкарысталі як вешчдок. У майго бацькі ад здзіўлен-

ня чуць вочы на лоб не вылезлі, калі прымаў прыборы. Расказаў, што ў лагеры таксама была нейкая дзікая таёжная рака, але толькі ўспаміны пра сасновыя берагі Вялікі з залатымі выспамі, жаданне пабачыць іх ізноў дапамаглі яму неяк там выжыць, ды ўменне лавіць рыбу, неяк не прапаў. Шырыня Вялікі ў Вілейцы не мянялася, як казаў мне бацька, да 1973 г. была 95 м, там, дзе быў трос, пакуль не зрабілі плаціну, хаця пасля вайны рака сільна абмялела.

Вёска Красны Беражок Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Уладзімір Андрэвіч Уладыка, 1969 г. н., мясцовы:

Самыя смачныя рыбы — гэта лінь, мянтуз, келба.

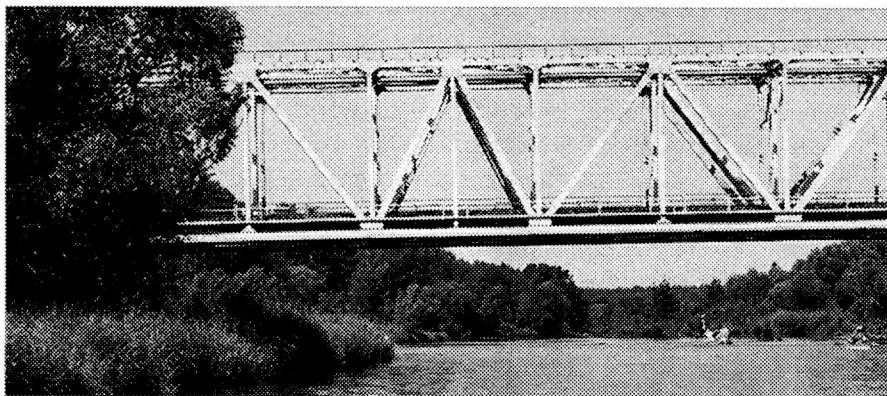
Яго маці **Аляксандра Георгіеўна Уладыка** (дзев. Валынец), 1938 г. н., мясцовая:

Самая смачная ў Віліі рыба — гэта мянтуз. З яго шкуру здзярэш — і на патэльню, і не трэба ніякага жыра — на сваім пячэцца. Мы з братам Лёнькай (1943 г. н.) іх кожны дзень лавілі, там, дзе сваі драўляныя ад маста былі, усе з гэтага так і жылі. Даўней Вілія далей ад засценка цякла, і там быў мост да брукаванага гасцінца. Яшчэ таксама смачныя галаўні і вугры. Вугры па расе паўзлі, як вужакі, толькі даганяй і кідай у мех, хто не баіцца. Я баяўся іх лавіць. І прыходзіла на нераст нейкая смачная рыба з мора. Яе лавілі ноччу, на лучніцу, васцямі. На нос лодкі пачэпяць карбідную лямпку, выплывуць на сярэдзіну ракі — і рыба сама ішла на свет. Гэта цяпер завецца наша вёсачка Красны Беражок — нейкая польская пані, як карту састаўлялі, назвала гэта месца Чырвоны Бжэжак, па футару, які стаяў далей, дзе цяпер пабудавана станцыя чыгункі, а сапраўды даўней вось тут быў засценак, які ўсе звалі Раманіха. Мне мая бабуля расказала, а ёй яе прапрабабка, адкуль такая назва пайшла. Жыў тут калісь мой далёкі прапрапрапрадзед Раман з дзвюма фаміліямі Валынец і Новаш. Далі яго бацьку ці дзеду зямлі тут, як учасніку, пасля нейкай вайны. Той быў ваяр прышлы, аднекуль з Валыні, і паставіў ён тут засценак. Так вось той Раман ганяў плыты ў Коўна, спачатку разам з жонкай, надта спрытная яна была. А як звалі — ніхто не помне. А ёй стала трэба дзяцей даглядаць — у іх было сям'ера, дык стаў Раман ганяць плыты з таварышамі. Даўней сем'і вялікія былі, не было абортаў — колькі дзяцей палучылася і Бог даў, столькі і гадавалася. Аднаго разу пагналі яны з таварышамі позна,

увосень плыты, і ён там зваліўся ў халодную ваду, аж пад Коўна. З таго захварэў, азяла яго гарачка, мусіць запаленне, і ён там у Коўне памёр і нейдзе там пахаваны. А жонцэ трэба ж было неяк адной дзяцей падняць, і яна не толькі змагла сама зямлю абрабляць і касіць, а яшчэ пачала ў восень і зіму рыбу лавіць у Віліі і прадаваць — і ў Вілейку, і па карчмам. Развозіла сама на белым вале. І ўсе ў Вілейцы і дзе далей сталі ведаць пра ўдаву плытагона, і празвалі яе па мужу — Раманіхай, а засценак на берагу Віліі так сама сталі зваць Раманіхай. І цяпер, хто яшчэ вілейскія каранняя, то яшчэ завуць гэта месца Раманіхай.

А. В. К., раней, у маладосці, браканьерыў, таму не раскрыў сваё імя:

... Было это в 60-х. Глушили браконьеры рыбу за «Лесной сказкой». Бросили взрывное устройство неудачно — не сразу сработало, его течением снесло под железнодорожный мост. А тут как раз скорый Ленинград–Калининград по мосту шёл. Рвануло на отмели, брызги высоко вверх. Машинист-фронтвик из России сразу за мостом, не доежая о.п. «Красный бережок», сделал экстренную остановку, объявил по радиосвязи «Воздух»: «Всем пассажирам покинуть вагоны!» — и сам первый метнулся с паровоза в лес. Думал, началось (как раз был карибский кризис). Машиниста вилейские пассажиры, кто в поезде ехал, догнали и объяснили, что это не война, тут всегда так: просто глушат рыбу. Убедили вернуться назад и продолжить движение. Поезд постоял, постоял — и пошёл дальше. Милиция по данному факту делала облаву, еле ноги унесли.

Вёска Гліннае Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Субач, 1975 г. н., мясцовы (зап. 2013 г.):

Тут толькі Субачы ў Глінным. Любая рыба з ракі смачная, любая шла. Самая смачная — налім і ракі. Многа ракаў было пад піянерскім лагерам «Лясная казка». Потым прапалі.

Іраіда Канстанцінаўна Дзяруга (Субач), 1937 г. н. (зап. 2013 г.):

...Рака пачці не змянілася, толькі русла, дзе сцяна зусім ужо падыйшла да вёскі. Найбольш лавілі шчуку, платву, ляшча на нераст. Быў тут калхоз Суворава. Жылі з гародаў, саджалі бульбу, капуста была свая, цыбуля свая. Нічога на трудадзень не зараблялі: ні хлеба, ні грошай, — таму ў калхозе ў нас былі толькі жанчыны, а мужыкі на работах у горадзе. Жылі таксама з лесу. Хто дровы прадаваў. Мой бацька быў бондарам, аж у Маладзечна на работу ездзіў. Зарплата была 37 рублёў. А мама пенсію палучала калхозную аж 12 рублёў. Насмешка.

Самая смачная рыба была мелкая, уклейка ці сяляўка. Папа на лодке пойдзець, сеткай наловіць яе і ў гаршок, тушылі разам з маркоўкай і цыбуляй. Была ў нас і трыгубіца для большай рыбы. Месца, што вышэй па Вяллі, дзе быў луг, звалі «норт». Зараз лес вырас на «норце».

Ірына Пятроўна Субач, 1935 г. н.:

...Норт заўся востраў, там два русла зліваюцца. Гэта русла пракапалі з Краснага Беражка, бо там рака рвала бераг і ўжо да хаты падходзіла. І тады рака павярнулася, размыла і стала на нас ісці. Вунь Субача Лёнькі паўхлева ўжо падмыла рака і хаты чуць засталася.

Жылі з лесу і ракі, рыбу лавілі. Ягады, грыбы. Даўней ягады не здавалі, сабе бралі. Брусніц цэлы цэбар вадой залівалі, а то і бочку. Клюквы многа загатаўлівалі. Тут даўней панскі лес быў. Талоны па ягады ў лес бралі ў пана. А дровы кралі. Калі каго без талона ляснік лавіў, то ягады адбіраў — і ўсё. Рыбу па-ўсякаму лавілі. У раце жылі рыбы. Пасля вайны найчасцей глушылі. Як пачалі глушыць, так і рыба паісчэзала. Гібла і вялікая, і мелач, уся. Самая смачная рыба — гэта, наверна, сом. Людзі сама надта хвалілі, а я-то не прабавала. Окунь смачны, і ментузы. А найчасцей лавілі і елі шчупакоў. А адзін год ішла ў нас, казалі, рыбіна велічынёй з лодку. Расказала мне пра гэты выпадак мая свякроўка, **Марыя Пятроўна**

Субач, яна з 1900 году, а казала мне ў 1958 годзе. А здарылася гэта, як яна замуж ішла, нейдзе ў **1926 ці 1927 годзе**. Тую вялізную рыбіну ўсёй вёскай лавілі. А яе бацька быў асноўны рыбак. Казалі, што яна з мора ішла. Страшна бальшое нешта шло з мора. Усе хвасталіся: і хто відзеў яе, і хто лавіў. Але пабаяліся яе лавіць. Упусцілі. Так яна і далей пайшла. У Глінным усе ўмелі лавіць рыбу. Лавілі даўней рыбу ў аснаўном таптухамі.

Вёска Асіпавічы Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Уладзімір Мікалаевіч Цітоў, 1950 г. н., мясцовы (зап. 2012 г.):

— *А ці лавіў хто рыбу ў Асіпавічах на Вяллі? Якая самая смачная рыба?*

— Я сам рыбалкай не ўвлякаўся, а ў Асіпавічах рыбакоў было мора, лодкі ўсе мелі. І Валынец Міша, Жэнька Валынец, і Субач Пеця — Грэк, і стары Руль — Субач Рыгор, і Маліноўскія. Ай, тут рыбакі ўсе. Пагуда Міша быў шалёны рыбак. Жывы застаўся толькі Пеця Субач, з 1948 года, — вунь у жоўтым доме. Самая смачная рыба — судак. Я хоць не рыбак, а лодку меў. Аднаго разу шоў я з вяслом длінным сабе на чайцы і згледзеў

рыбіну, ці нешта такое, у усці нашай Спорні з Віллёй. А пры лодцы якраз ляжалі восці. Я лодку развярнуў назад, думаю, калі рыбіна — дык занясу кату. Тыц — і неяк папаў — і ў лодку. А яна як пашчу адкрыла — там зубы такія, што са страху чуць назад тую рыбіну не выкінуў. Не знаю, што за рыбіна такая, а мяне нехта з берага згледзеў. Пытае: «Што там рабіў?» А ў мяне была штармоўка. Я ёю накрыў, але не хапіла: хвост тырчыць. Што ж рабіць? Кажу: «Рыбу нейкую ўзяў, паглядзі, што за яна». Ён палядзеў, зразу кажа: судак. Ну, рыбак! На дзесяць кіль. Кажу рыбаку таму: «Мусіць, яна на вадазбросе пазваночнік паўрадзіла, а я вось падабраў». Большай я ніколі не ўлавіў.

— *А што былі карокія вёслы?*

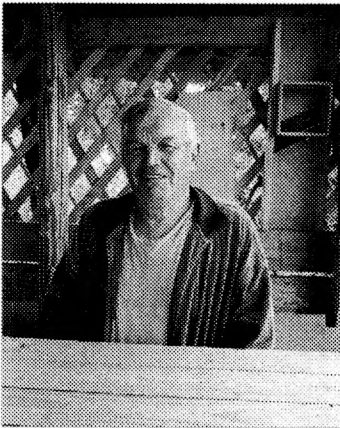
— Кароткія вёслы былі для вядзеі. Што ж, бальшое вясло — не дай бог, стукнуў па барту — спужаеш рыбу. Як некаторыя няграматыны абшывалі вясло ці мехам, ці што, каб толькі аб борт не стукнуў. Тут жа людзі такія:

толькі стукні — цябе затаўкуць. Не дай бог, лешч калі ідзе на нераст, ён жа чуе, стая адразу заверне. Так яно ці не так — не ведаю. Я не рыбак. Каб не стукаць, вясло абшывалі аўчынай. Не ўсё вясло, а тое месца, дзе грабеш, цяжэй толькі грабсці. А граматныя не абшывалі, ён ніколі вяслом не стукне. Гэта толькі навучыцца на вядзею, навічкам. А так нашто, ён як знае, ніколі ўжо не так не зробіе. Знае, як падварнуць, як затрымаць, як зрабіць: спецы.

— *Як даўней называлася ўрочышча ля Вяллі?*

— Даўней у Лібіна быў вір шалёны, называўся Страла. Быў ен перад лібінскім бродам, толькі ў левую старану. Там са старарэчча выцякае канава, дык за метраў трыццаць быў той знакаміты вір Страла. Надта там круціла: калі ўжо папаў — не супраціўляйся, не выграбеш; наадварот, апускайся ўніз з цячэннем, тады жывы застанешся, толькі выкінець цябе метраў праз дваццаць ці болі. Толькі каб не расцяраўся і саабражаў, нада ўсягда ныраць на ніз і вочы не закрываць. Тады ж вада была празрачная, дубы былі відаць, рыбу. После мора стала не так. У Дрывасеках высокі бераг Вяллі завецца Белая гара. І за Дрывасекамі, там, дзе канчаецца Белая гара, пачынаецца Ясьбішча. Аж да Даманава — гэта Ясьбішча. А далей ужо пачынаецца Шыпачова. Гара такая пад Халяніна пачынаецца: там аддахнуць харашо. На мястах, дзе былі лугі, зрабілі пасадкі леса. Што на той старане, што на гэтай. Аж да Даманава. Каля Даманава была гара высокая, і з яе біла крыніца, але пракраціла, высахла. А на той гарэ зараз маладзечанцы зрабілі кладбішча для сабак і катоў. Хароняць, зроблены і названія іх. І на гарэ быў есцествены ключ. А на гары раслі адны дубы. А яшчэ вялікая крыніца была, ля вярбы, там, дзе канава з рыбхоза ідзе ў Віллю. Ад жалезнага маста да Даманава пяць ручаёў даўней упадала ў Віллю злева: з Бабровых азёр, тады з старарэчча, з азёр у Глухой, дзе заходзіць рыба, тады ўпадае ручэй з рыбхоза, і з старарэчча ля Даманава. Але цяпер, я хадзіўшы, вада перасыхаець, не йдзець у Вілію.

Мая фамілія руская, мой бацька з Маскоўскай вобласці. Быў у вайну у партызанах, а пасля асвабоджэння іх 19 чалавек аставілі для барбы з бандзіцізмам. Ён адсюль, пяшком удоль жалезнай дарогі хадзіў у Маладзечна. Машыны былі толькі, калі выязжалі на ліквідацыю. Так і астаўся. Жаніўся ў 1947 годзе.

Аляксей Субач «Макараў», 1947 г. н., мясцовы:

...Пеця Грэк быў болей рыбац, яго старыкі бралі з сабой, Толя Маліноўскі (яго вясковыя мянушкі — Будка, Кукалоў ці калі Манюка). Ён са старыкамі хадзіў. Я лавіў рыбу пастаянна, але ж не так. Даўней уся рыба была ўкусная, гэта цяпер нейкім балотам ваняе. Вся рыба была вкусная. Ну самая смачная — ментузы, ці налімы. У нас у аснаўном быў шчупак, карась, акунь, уся рачная рыба. Была такая рыба, у нас бялуга называлася, а ў Каралеўцах паехалі — ані

назваюць свінка. А свінка і бялуга — гэта адно. Так і цырта на яе падобна. Так ёсь тры назвы ляшчоў. Бо лешч-то адзін, а тры разы не растуе ў гаду. Аўсянікі — не раст, як авёс каласіцца, і іншыя — гэта па народным прыметам. Как толькі начнёцца альха лопаць — ужо знай: платва не растуе. Як чаромха цвіцець — лешч пайшоў. Відзіш Кукалава, на тым баку Віллі, пад Даманава, пад Круглай гарой. Тут Кукалы ёсь, іх быў сенакос. На Кукалаве большое возера. Ён купіў сенакос, і папалася возера. Пасля гэтага ўжо яго вадаём. Гэта яго. Хаця другі кажа: сенакос сенакосам, а возера не яго. Тожа было такое. Але найбольш кажды рыбаць у сваім возеры. Вось такі Дыдра быў, царскі афіцэр. Вот як з Бelay гары з'язжаеш, первае гэта возера. Гэта яго. Во, лодка стала, ніхто да яго не лез. Во Жэнька Шкют — гэтта ўжо чуць дальшэ. У каждаго было сваё возера, гэта старыцы. І ніхто не лез, ні жакі не трос, патаму што быў такі звычай, і везде рыбы хватала. Вот мы сабіраемся, пяць чалавек. Бацька мой, зяць, дзядзька і сасед. Пяць таптух. Таптуха — гэта куль і палка, сак такі бальшы. Вот гэта старыцу бяром пяці і цянем. У каво-та есць, так. Ну і пачынаем муціць большэ-большэ рыбы, большэ рыбы. Усё, налавілі. Кожны налавіў добрую торбу. До. Усё. До. Адзін сказаў: до, усё. Патаму што ты рыбу прынясеш, халадзільнікаў не было, машын нет, нікому ты не аддаш. А цяпер бы... Нада з'есці за два дні гэту рыбу. Вёс хлопцы: до, і ідзём дамоў. Хадзілі раз на тыдзень, як толькі нядзеля прыходзіць — і пайшлі цепаць. Свята, нядзелька, выхадны, у будні ж дзень дзе ты пойдзеш.

Працаваць трэба ад цямна да цямна А свята — і пайшлі на рыбалку. Як толькі цяпло стане, часоў у дзесяць так і пайшлі. І былі такія людзі бедныя, як пачынаўся калхоз, што штаноў адзецц на рыбу не было. Бывае, хто так ужо надзенецца, што яйцы відаць. Бедната такая была. Лавілі таксама ўтраіх санямі ці крыгаў. Тут і тут былі такія палазы, ззаду дзед, сходзяца... раз — і ўсё. Лавілі броднем. Бродень 14-51.

Пётр Субач (Пеця Грэк), 1948 г. н., мясцовы:

... Напроціў Язбішча, на той старане Вяллі, урочышча называецца Гарадок. Дзе цяпер выцякаець ручай. Пракапалі. А раньшэ рэчка з рыбхоза цякла гаразда вышэ. Гэта якначалі асушаць балота гэта, тады толькі туды працягнулі. А так яна ішла, дзе паром быў кагда-та. Ты ў курсе. Тады пачалі капаць ад кладбішча, ад Смярдзейскага. Там журавіны хадзілі сабіралі кагда-та. Там адна хата была кагда-та, перад пераездам. Гэта кладбішча ля дарогі, дзе крэст французскім салдатам, палёгшым у напалёянаўскую вайну, аднавілі, дык у добрае разводдзе, я на лодцы, аж да самай дарогі на лодцы сам егдзіў. Сам егдзіў, такія разводдзі Вяллі былі. А адзін год Вялля ў разводдзе тут, дзе твой гарод, працякала. Вось тут цякла, аш патуль, я яшчэ тады зусім пацаном быў. Мы з Мішам Карыцька з аднаго года, з 48-га, а калхоз у Асіпавічах стаў тут у 49-м. Я да калхоза радзіўся. Яшчо, аб'ясніць табе, свайго каня помню. Дык майго каня ўгробілі быстра. На спадаровым кані дык яшчэ бульбу аборваў. У бацькі і зямля, і лес быў свой — усё адабралі. Панімаеш, Лішчавічы і Баранцы былі пад панам, а Асіпавічы ад гасударства, то есць плацілі налог — і ўсё. Гэта мне расказвалі. А во тут во, дзе Спорня ўпадае, то тут раньшэ Спорні не было. Спорня раньшэ выцякала там, вышэй, дзе цяпер «ванючка» цячэць. Там яна цякла, гэта пры мне яшчэ было, ну як ужо не цякла, а яшчэ пятляла. Яе не спрамілі, яна, мусіць, сама прарвала.

Бацька казаў, што палякі за рыбалку дзяўблі мазгі толькі так. Не давалі лавіць. Не. Проста лавіць — лаві. Бацька мой тожа спецыяліст па рыбе быў, глушыў. Пераксілінам глушыў. І вот расказваў. Каля маста жэлезнадарожнага не ўспелі закінуць, а паліцыя на конях была, і гаворыць: гэтыя хлопцы засталіся ўдваіх, а я, гаворыць, на той бок рвануў. Ну, відаць, хто-та ўжо палякам падказваў. Гаворыць, рвануў праз раку. Гаворыць, вымачыўся — і бягом дамоў, дамоў прыпёр — на мацэру: давай быстрэй перадзявацца. Скінуў гэта мокрае ўсё, укрыўся. Не ўспеў толькі ў кравачь

легчы — ужо паліцыянты тут. Ну і што — сам сухі, а галава-то мокрая! Як не дазнаваліся: «Чаму?» — «Памыўся, сплю!» І не дакажаш. Усё. Во як. А тыя ўспелі так ушыцца ў лес ці балота, што не знайшлі, уцяклі. І тады за рыбу ганялі. Мы ж уцякаць прывычныя: у нас у Асіпавіцкай школе фізруком працаваў, яшчэ як быў маладым, Сапея, яшчэ як не стаў рэкардсменам, то нашы хлопцы не саступалі яму. Ды хлапец Карыцькаў — Валодзя наш, асіпавіцкі, таксама добра ў футбол бегаў і ў «Чарнаморцы», і ў Мінскім «Дынама», аж за зборную Беларусі. А глушылі тут рыбу заўсягда. Тады не тол, а піраксілін быў. Я-то яго не відзеў, адкуль яго бралі, я табе канкрэтна не скажу, вот шнура-то не было. Дык вот крушыну, выталківаеш сярцавіну, порах дымны мяшаеш з вуглём (гэта тожа апасна было), туды напіхаеш, во такі з пядзю кусок, чмырк — і ўсё, і ў ваду. Бучы з дубцоў вязалі. А мярозы — гэта сеткі — тожа вязалі з нітоў. Невад — гэта той самы брэдзень, толькі крылля бальшыя. Ідзець куль адзін, дзе-та метры чатыры. Вось на ўвесь стол гэтай бяседкі. І крылля. Брэдзень меншы. Брэдзень удваіх цягнулі па старыцы: адзін па аднаму берагу, другі — па другому, і невад тожа ўдваіх цягнулі. Лавілі і ведзяёй, на лодках, тожа пераегдзіў, але мне не вязло. Еслі я паеду з ведзяёй, то ніколі рыбы не злаўлю. Вось такое няшчасце. Усе егдзяць, ловяць, а толька я паеду — і ні халеры не зловяць. Вот так вот.

— А на лучніцу?

— А-а-а... я перасек столькі, мора рыбы! На лучніцу спрыт маю. Да лучніцы мяне прывучыў Лёнька Валынец, муж Зінкі Царыцы. Яшчэ цяпер жыва яго сястра Рэня. Ён, Лёнька, быў за мяне намнога старэйшы. А сярод старэйшых рыбакоў лепшым у Асіпавічах быў Руль (Субач) Рыгор. Твой сусед, ён надта любіў лавіць зімой. Лавіў ён больш вудай. Тады Паўла Міронькаў (Валынец), бацька Наташы, што за Афганам, ён самы большы спец быў лавіць зімой. У Асіпавіч найбольш былі Субачы, Валынцы, Маліноўскія і Пагуды. Занкавічы — «булёны» былі там у Камарах. Даўней іх у Асіпавіч не было. Пра Лёньку: так вот у Вілейке не было арганізацыі, дзе ён не пабываў. Ён такі быў мужык: добра, добра — і на начальніка: пайшоў на ..., я найду сабе работу. Тады ж работы было — пажалуйста, дзе хочаш, там рабі. Ён усё ўмеў: і работу рабіць, дзе качагарам, дзе сваршчыкам, дзе грузчыкам, і ўмеў сеткі і бучы вязаць і ставіць. А вось васцямі біць не было ў яго спрыту, а ў мяне, мусіць, перадалося ад бацькі, ці найболей ад бабкі маёй. Яна ў 15-м гаду, як рускія пагналі немца, пачула — крык стаіць

з тога краю вёскі, ад Спорні. Скеміла — значыць, рускія салдаты ідуць. Схапіла вілы, заляцела ў хлеў і так удала чахнула кабану пад лапатку, што той адразу і лёг, нават не віснуўшы. Троху прыкапала гноем, дзверы адкрыла ў загарадке і хлеме, быццам бы кабан збёг, і хуценька назад у хату. А тут зараз і салдаты. Прыходзяць у хату, хрысцяцца па-нашаму на ікону, здароўкаюцца і кажуць: «Пойдём, хазяйка, в сарай». А ў хлеме ўжо пуста, ну і не знайшлі тога кабана. Шкода было біць яго да Каляд, дык хоць самі з'елі.

Пайшоў я першы раз з васцямі на лучніцу ў гадоў дванаццаць. Узяў мяне з сабой Косця Дзянісаў, на чатыры гады старэйшы. Ён з васцямі стаяў, а я лодку гнаў, а тады памяняліся, даў папробаваць. Палучылася і ўсё. Дзела ў том, што ў вадзе палучаецца праламленне, палку вродзе бы тыкаеш, б'еш па рыбіне, а яно міма, там у вадзе праламляецца. Нада ўгадаць і выбраць момэнт такі. Натрэніраваўся — палучалася, бывае, ўперадзе, бывае, збоку, бывае, ззаду, бывае, на дне, бывае, у паўвады, а бывае, і кідаеш, як кап'ё. І кідаў з лодкі за два-тры метры, і пападаў. У асноўным ляшчоў. Ай, у нас пакуль не было гэтага вадахранілішча, была рыба, як зрабілі — рыбы не стала. На лучніцу мы звычайна егдзілі пад ваду. Аж да Вілейскага маста. Пад'язджаем. «Стой! Страляць буду!» — крычыць з маста часавы-ахраннік. А Лёнька тожа ахраннікам быў там. Ён ўжо па голасу пазнаваў і таксама крычаў у атвет: «Я табе, Мікола, зараз стукну, крычыш ты тут “стой”». А ахраннік усіроўна крычыць: «Стой!», але ніколі не пульнуў. Мы лодку разварачваем — і паехалі назад. У запрэтную зону, што была з берага агароджана, ад маста не заходзілі, не наглелі. Каб дайсці ад Асіпавіч да Вілейскага маста і абратна, трэба было загрузіць поўную лодку смалякоў. Дык гэта добра, і смех і грэх, вот сёння з'егдзілі, прыязджаю дамоў — мне на работу нада, і на Мінск ехаць, а Лёнька-то выспіцца. Прыязджаю вечарам дамоў — сядзіць, ждзець мяне. Паехалі. А пагоду на лучніцу выбраць знаеш як цяжка, трэба, каб ціха было. Каб чуць вецер — усё, не паедзеш, бо не відаць рабіць. Дык пагода выбірала нас. Бывае, дзень, два, ён ужо трэці, а я кажу: «Лёня, я не магу. Я не высыпаюся». Еду на Мінск. Астанаўліваюся, мыюся, каб не заснуць. Панімаеш, устаўшы ўжо чалавек, а ён — ну і што, нічога і ведаць не хачу, сёння рыба ловіцца. Ты прадстаўляеш, па тры начы падрад не спаў. А калі з смалякоў перашлі на саярку (па прынцыпу керагаза: круг, выразаеш трубу-саракоўку, асбест закладваеш, бачок, самацёкам паступае туды

саярка, змешаная з бензінам, каб святлей было), ставіш на накру — і ўсё. Вот так. Відаць было ўглыб на метры два. А копаць-то ўся — на морду. Как негр. Вочы красныя. Гэта смех і грэх. Вродзе бы памыўся, дык так закопціцца твар, вродзе вымыешся, а дзе брові і расніцы — астаецца, дык дзеўкі смяліся. Так спачатку маўчалі, думалі: чаго ён красіцца? А я ў бухгалцерыю заходзіўся, даверанасці браў. Я быў і шафёр, і снабжэнец. Тоня кажа: «Пеця, а чаму ты красішся?» Усяклі. Добра тады, у 60-я ні ў нас, ні за бугром не было паняцця пра Канчыту Вурс. За гэтым мастом, помню, едзем з Лёнькай назад, а база, як я шчытаю, была тут, каля Спорні. Лодку я астаўляў тут, і флягі з саяркай. Нешта во такое белае стаіць. Ну, я як стаяў — і шахнуў. І ты знаеш, чую толькі: «хрась!» — нешта храснула. Прысок зламаўся. Зламаўся прысок, выцягваю — васцей няма. Зламаўся прысок мой. Началі мы круціцца: дзе, што, к чаму? Замуціла, пакруціліся, а восці згубіліся. Тады на трэці дзень ужо чалавек з Лішчавіч сказаў. Адзінаццаць з палавінай кіль. Вансач. Гаворыць: «Я перабрыдаў (сенакосы ж былі тут, гэта цяпер нет). Перабрыдаў — плывецць уверх брухам, і восці тарчаць. Так вот адзінаццаць з палавінай кілаграм усач». Ён звесіў дажэ, но, свалата, восці не аддаў. Самыя лепшыя восці былі на дзевяць зубоў. Восем — не, дзесяць — не, вот трэба дзевяць. У мяне двое яшчэ захаваліся, я імі сколькі сазаноў перапароў.

Няпісаны закон быў у Асіпавіч. Што калі возера, затока ці старарэчка на тваёй зямлі — ты сюды рыбу лавіць не лезь. Жакі — уперад жа не было капрону гэтага, рабілі з нітак: лён, пнянка; вісяць, сушацца (гэта пры мне яшчэ было). На кустах. Таму, што ноч прастаіць, вынуў, значыць, рыба ўлезла — забраў. І сушыць жак трэба, іначэ згніець. У вадзе гніець. Дзе ловіш, дзе ставіш, там і вісела. Я так і рабіў, як усе. Скажу табе, і ніхто не краў. Паняцця не было. Усе зналі, што гэта тваё. Нават калі калхоз зрабілі, яшчэ доўга па няпісанаму закону жылі, граніцы зямлі, якую адабралі, ведалі і паважалі. У нас так было. Эта цяпер: што паставіў — адразу забяруць, і я ўжо забіраю, навучыў калхоз красці, патаму што маё, і не маё — усё забіраюць. Не вернеш ні зямлю, ні адвечныя звычаі. Так вось — высахла, вечарам едзеш, паставіш. Утрам зняў (рыба ж яна ідзець найбольш ноччу), падняў, пасушыў. Цяпер капронавыя, дык можа ж дзяржаць гурцы гадамі.

На вуду я таксама лавіў. Конскі волас: два-тры пляцеш, звязваеш, а кручок быў з школьнай цетрадзі, са сшытка вынімалі скрэпачку. Зубамі скруціш, ну, а штоб засечка была — аб камень шмаруеш. Інструмента ж не

было ж. Чарвяка нацэпіш, бывала, пяць келбаў зловіш на аднаго чарвяка. А пасле і па два кручкі вешалі, як леска і кручкі з'явіліся ў прадажы. Келбы была самая смачная рыба, цяпер іх няма, звялі, а ўперад іх было, божа мой! Яна невялічкая, з палец таўшчынёй, а цяпер прапала. Тады акунь — тожа яго на палку, попелам абсыпеш, спячэш на агні вогнішча — смаката. У попеле качалі, бо солі ж не было, дык хоць такая. Паджарыў — і ўсё. Чысціць не трэба, шкура сама злазіла. Таксама пацаны і з келбай рабілі. А на патэльні даўней рыбу жарылі на сале. Дадому прынясеш, госпадзі, маці паджарыць. Плотка вясной нармальная, смачная, а летам горкая плотка палучалася. Смачныя шчупачкі. Ножыкі во такія, ай сколькі іх было! Божачка! Ляшчы зваліся ад врэмя, калі нарастаюць. Вот цяпер павінны быць «мікольнікі», таму што ідуць на нераст на Міколу. «Юр'евікі» — на Юр'я ішлі ляшчы. Яны, па суці дзела, адзінакавыя, ну проста парода такая, можа, раньшэ, можа, позжэ. Я табе магу расказаць, як яны нераставалі. Вот, бывала, нераставалі на першае Мая. Лешч нераставаў. Бываець, сёмага мая. Гэта завісіць ад пагоды. Уперад пагода более-менее была адзінакавая, а цяпер відзіш якая. А тады адзін год у мяне, палучылася, сазан нераставаў. А сазан нарастуе пасля дзясятага чэрвеня. З васцямі я хадзіў, хадзіў: чах! Выцягваю, думаю, сазан, а там лешч, і было гэта дзе-та пятнаццага іюня. І я ляшча, і з ікрой! Ну. Вот і ўгадай. Очэнь позна, ужо сыпаны.

— *А якую ты самую вялікую рыбу відзеў?*

— Без мяне Будка з Мішам, ну, з кумам з маім, ну, гэта сама, на пуд забілі во тут, ля порама. Ласося я не відзеў, а чуў, што тут былі. Гдзе-та тут во. Мне казалі, што ікра, як гарох, вялікая. Дзе-та тут, ля Белай гары, у нашым раёне. Але было гэта гадоў дваццаць назад, мусіць, у 1995 гаду. Касута ты знаеш дзе, там жа такая рэчка харошая была. Стронга лавілася там і харыус-падляпень. У рэчцы, што ідзе праз Куранец, і цяпер стронга ёсць. У Куранецкай рэчцы Пэлла фарэль ёсць. І ў Спорні нашай Асіпавіцкай стронга таксама ёсь! Очэнь рэдка, но ёсь. Стронга — самая смачная рыба, яна невялічкая, но ёсь. Я кілаграмовую злавіў.

— *А што гэта за рыба бялуга?*

— У бялугі во такая морда, нос быў. Нос во такі (*паказвае*). А цырта была — не ўспееш яе злавіць, як толькі яна пагібаець, заміраець, адразу цёмная становіцца. Палосы, палосы ў яе ідуць. Удоль цёмныя палосы тады ідуць. Я многа лавіў яе ў Ялажычах (*Нарачанка*). Сеткі ставіў там.

Я ўсюды пабываў. Цырта ідзе навалам. Месца там есь, парог «Шум», метраў пяцьсот ніжэй маста. Самыя вялікія віры тут былі — «страла», глыбіні мэтраў шэсь-восем. Тады пад мастом. Як стары жалезнадарожны мост быў, там было дзе-та метраў пад дзесяць глыбіні. Панімаеш, вымывала пад мастом. Ну, а тут астанія ямы някрэпка вялікія: пяць-шэсьць метраў глыбіней. Больш не было глыбіні. Тут дажа прама, як спускаешся з ракі, я дажа ныраў. А як ныраеш, аж вушы давіць — гэта ўжо чатыры-пяць метраў глыбіні. Еслі ўжо ў вушах. І калодзец быў тут нейкі. У Вяллі быў калодзец. Расказвалі, і я нырнуў, праўда, дастаў гэтага калодца. Ну, прама як спускаешся знізу, з Белай гары, і калодзец быў. Адкуль ён — я не знаю. Я стаяў на гэтым калодцы. Быў зроблены зруб. Я сам відзеў гэта, табе як чалавек гавару. Як нырнуў і стаў на зруб, я стаяў на гэтым зрубе. І перад гэтым мне хлопцы гаварылі: зруб стаіць! Дык я не паверыў. Сам нырнуў яшчэ. Праўда, я после не знайшоў гэнага месца — ужо замыла. Не буду. У мяне сын чуць не ўтапіўся там. У Мікалаеўскую вайну прама ад Асіпавіч да Смердзяі быў мост, дзе порам. І яшчэ мост быў напроць Даманова. Там яшчэ і зараз стаяць сваі. Я ўдзіўляюся: нашто было рабіць праз увесь луг, гэта ж столькі трэба было пяску навазіць, ты прадстаў. Можна ж было вышэй ці ніжэй.

Я з'ездзіў за жыццё, мусіць, пяць лодак. Першая была б/у, дасталася мне яшчэ пацаном. Скора згніла. Лодка жыве, як глядзіш. Вось ты за ёй глядзіш, столькі гадоў і будзец. Можыць і дваццаць гадоў лодка адслужыць, а можа і за чатыры гады згніць. Спачатку мы смалой смалілі, тады после атработкай. Уперад жа масла было, божа, сколька хочаш. Зімой, восенню выцягваеш, каністру масла прынясеш дваццаць літраў, абліваеш яе і — лампай паяльнай грэш, аж каб кіпела яно. Змазаў — і ўсё. Пятую лодку, паследнюю, у мяне ўкралі. Нядзелю не пабыла, спёрлі — і канцы ў воду. Раней ля Белай гары, у затоцы «Равучка», заўсёды лодкі стаялі. Прадстаў, што чатырнаццаць лодак было ў Асіпавіч, і так стаялі не замкнёныя.

Люташы — ты такое слова чуў? А я з люташаў яшчэ жыта вазіў з хлопцамі. Яно на гэтай старане Вяллі. Цяпер там во такія сосны стаяць. А я вазіў жыта ў снапах.

... Быў даўней у Асіпавічах звычай, няпісаны закон, як паводзіць себе на рацэ і балоце, у лесе:

— не стаў буч не ў сваю старыцу, не ў сваё месца;

— не трасі не свой буч ці сетку;

— не заходзь з вудай наперад (ніжэй па цячэнню) бліжэй чым за 20 мэтраў ад рыбака, што першым заняў месца. Калі абходіш, ідзі ціха, на воддалі ад берага, каб не відзець вады. Вітайся не ўголас, проста кіўні галавой. Размаўляй шэптам. Таго, хто трос не свае бучы і сеткі ці знімаў вяршкі брагі ля апарата, каралі жорска. Злодзее як бы ненаўмысна запрашалі прыняць удзел у рыбалцы самыя аўтарытэтныя і лепшыя рыбакі са сваей жа вёскі: гэта была чэсць. А тады дзе-небудзь на сярэдзіне Віллі лодкі збліжались, на злодзее зверху накідвалі сеткі і казалі: «Калі ж табе сваіх сетак не хапае, так хопіць нашых, ужо рыбы табе хопіць наўсягда, аж сам карміць рыбу будзеш». І кідалі за борт. Калі чалавек пападаў першы раз і пачынаў прасіцца, то, падзяржаўшы над вадой, астаўлялі жыццё, але прашчоны быў вінен кожнаму ўдзельніку гэнай рыбалкі-правілкі. Мусіў выканаць адно пажаданне. Другі раз ужо ніколі не даравалі. Таму, калі хто з рыбакоў тапіўся ў Вяллі, заўсёды цікавіліся, пры якіх абставінах знаходзілі тапельца, ці не запутаўся ненарок у сетцы.

Любіцеля зняць вяршкі з брагі лавілі і апускалі галаву ў брагу, каб піў, аж захлынуўся. Тапіць да смерці — то адразу не тапілі, адкачвалі: з аднаго разу адбівала ў злодзее ахвоту хадзіць да апарата.

Калі ж на паляванні ці па грыбах усё ж набрыў у лесе на апарат, на якім ідзе гонка, мусіш там застацца. Трэба рабіць, што скажуць, і разам пакаштаваць гарэлкі. Ніколі ў такім разе не ўцякай. Будзе хужэй, бо потым знойдуць. Тут не кажы, што няп'юшчы. Трэба піць ад душы, пакуль не станеш п'яны. Бо калі піў і рабіў гарэлку разам — то парука. Значыцца, не пойдзеш дакладаць у міліцыю.

Калі на паляванні сустрэў незнаёмага са стрэльбай — ніколі не пыходзь, не ідзі насустрач прама на яго. Як убачыў — стань. Калі ёсць сабака — вазьмі на шворку. Глянь, куды ён ідзе. То ты звярні ў другі бок. Абміні.

Тутэйшыя больш памяркоўныя, чым «васточнікі», ніколі адразу за шкоду не помсцяць, чырвонага пятаха на хату не пускаюць. Прама ў вочы

нічога благога ніколі адразу не скажуць. А вот лазню ці пуньку пагадзя спаліць могуць. Пра гэнага казалі: нішто сабе чалавек, не блaгі, але і гаўно, лазня тры разы гарэла.

Вёска Плёсы Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці

Аркадзь Трафімавіч Капуцкі, 1947 г. н., мясцовы (зап. 2012 г., М.М.М.):

... Летам у Алясеевам перавозе быў брод, на кані можна было праехаць, да таго ж быў да сямідзясятых гадоў паром. Вясной жа, да пабудовы вадасховішча, Вялля разлівалася так, што Плёсы заставаліся на востраве, тады ўжо толькі на чайцы можна было прабрацца да Вялікай зямлі. Раку ніколі Вілія не звалі, а толькі Вяллэй. Усіх, хто жывіў насупраць, на правым берагу, звалі завельцамі. Дзяццмі купаліся і плавалі ў рацэ кожны дзень. Ваду пілі прама з ракі. Зойдзеш на цячэнне па калена — і п'еш. Усе дзеці ўмелі і плаваць, і ныраць. Ныралі з адкрытымі вачамі, бо вада была чыстая і празрыстая. Нават ігры такія былі, калі кідалі які-небудзь прыметны камень на дно, і хто першы знойдзе яго. Кожны гаспадар меў сваю чайку, так звалі лодкі. Кіраваць лодкай вучыліся з маленства, я ж у школу хадзіў на чайке, спачатку ў Камары: там у хаце была пачатковая школа, а пасле другога класа вучыўся ў Халяніна: там на школе вісела шыльда з назвай «Камароўская 7-класная школа». Пераедзеш праз Вяллю, замкнеш на замок чайку — і пайшоў на заняткі, а потым назад. Зімой пераходзілі раку па льду, абавязкова з палкай у руцэ. Рыбалкай амаль не займаліся, бо былі бедныя і найбольш жылі з лесу (трэба было збіраць грыбы і ягады: чарніцы і брусніцы). Найбольш жылі з грыбоў і ягад. З іх былі грошы, а рыба — толькі паесці калі. Раньш за лісчкамі ў Плёсах нават не нагібаліся, бо не лічылі іх за грыбы. У Мамаях, праз рэчку, была грыбаварня, тут жа на месцы можна было здаваць, баравікі былі самыя даражэйшыя. Я хоць ля ракі радзіўся, рыбак не очэнь, але невадок палазы і бучы меў, бо жывіў усе ж на рацэ. Вудачкай не любіцель. Вот Фама быў рыбак. Добра невадам цягаў. А мы толькі калі бывае невадам зацягвалі, бывае ўтраіх лавілі сеткай, яна

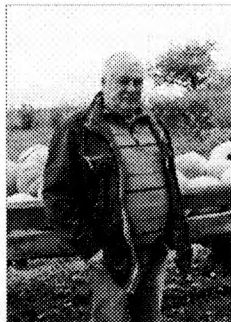
завецца ў нас сані. Дзе дык завуць палазы. Застудзіўся я з-за тых саней, мачавы пузыр і цяпер баліць. Набродзіўся па гэтай ваде халоднай. Як быў малы, лавіў рыбу на вуду, на чарвяка і на шнуры, на грамжа.

Сяргей Лазар, 1979 г. н., родам з Маладзечна:

Теперь в Плёсах остался один дом, было два, так недавно сгорел. Его купил новый хозяин, так спалили. В 90-м году я видел на Вилии большого сома. На школьных каникулах был у бабушки у Варвары, маминой мамы (девичья фамилия Лазарь). Пошли на луг, там где большие дубы. Сначала мы с другими детьми думали, что это бревно. Присмотрелись — сом, метра полтора, ткнули палкой — точно сом, ушёл на глубину. Дед мой Фома не был рыбак, но сетки были.

Сяргей Мікалаевіч Мінкоўскі, 1955 г. н. (зап. 2013 г., М.М.М.):

... Майго дзеда звалі Габруковіч Дзмітрый Пятровіч, 1900 года нараджэння, радзіўся ў Плёсах. Габруковічы аснавалі гэту вёску. Мой дзед не быў рыбак, але ж у яго былі невад 25 метраў, была таптуха вялікая, на ямах у рэчцы лавіць вялікая, тры лодкі. Ну, таптуха, знаеш, што такое? Таптуха ёсць малая, дзеці ёй раз-раз-раз, дзе ў старыцы, а то вялікая — не падымеш, рабёнкам не падымеш.. Ямы на Вяллі... на яму ставілі пад лазовы куст таптуху — і тады мужыкі гоняць. Вяслом ці палкай вялікай давай боўтаць. Быў венцер, во два крылы і куль такі, і кагда вясна ілі так дзе ставілі, і рыба туды заходзіла, а назад ужо не. Венцер — нешта пахожае на буч, толькі больш усавершэнстваванае, з нітоў, з сеткі: крылля і задняя часць як буч. Расстаўляліся крылля, і тады ўжо ў чарнільніцу заходзіла рыба. Была трыгубіца: гэта сетка, каторай перагаражывалі, трайная ілі двайная. Самае інцэрэснае, што мой дзед снасці меў, а рыбалкай не займаўся, меў так на ўсякі выпадак ці якую патрэбу. Ну, хадзіў у рыбу калі з суседам на свята. У дзеда было многа зямлі, паны папрадавалі, прэдвiдзя сітуацыю, трэба было абрабляць. У дзеда ведзья не было, ведзья была ў бабкінай сястры, у Тышкевічах, яе муж быў кузнец, яго фамілія Мамай. Ён быў і рыбак, і паляўнічы. У яго была ведзья. Ён, што цікавае, з жонкай удваіх і лавіў. У Тышкевічах былі Мамаі, Занкавічы, Сыраква-

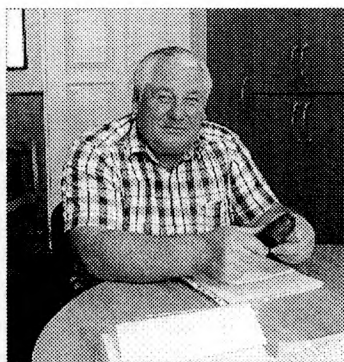

шы. Занкавічаў многа ў Швядах. Тых Занкавічаў, што жылі ў Камарах і Тышкевічах, празывалі Булёны.

У шасцідзясятых рыбы маглі лавіць у Плёсах нямерана. Вот сколькі б яны хадзілі, столькі б і лавілі, но не было жаднасці да гэнай рыбы. Яны паймаюць вот два разы з'есці — і до, пайшлі. Калі ўжо замнога паймалі, то рыбу сушылі ў печы: халадзільнікаў не было, а ніхто сушоную рыбу тады не еў. Любілі рыбу з вады. Нават карасёў дзяржалі ў вялікіх цэбарах, во гэтых, па тоне. І вот яны сядзяць там да маразоў, пакуль не пачынае замярзаць гэты цэбар. Пачынае троху карась усплываць — зарэжуць і ядуць. Дык я первы раз буквальна паняў прымаўку «рыба згне з галавы», бо сапраўды рыба жывая, зарэжуць, вот пачысціць, а мозг у яе ўжо нежывы. Рыба яшчэ жывая, а мозг не жывы. А тады, як зіма, возьмуць з цэбра астаткі, пасушаць у печы, раней не так сушылі: не вялілі, а сушылі, як грыбы, печ вытапяць — і раз. Насушаць тых карасей — і ў торбу. Яны вісяць, вісяць, ніхто яе не еў, возьмуць, стаўкуць, як камбікорм, і свінням дабаўлялі.

Самыя смачныя рыбы з Віллі — судак, акунь, мянтуз, яльцы, язі. Даўней смачны быў вансач, вялікая рыба, яго лавілі, каб на вяселле падаць. Вусачэй лавілі сеткамі — гэта ж свадзьба, трэба было. У Плёсах у 60-я гады нікога не было, дач не было, у Слабодке ці Акушках, дзе былі асаднікі, зусім нікого не было — так лавілі смела. Келба смачная, раней сколькі келбаў было. У раку заходзіш — яны па нагам так вот лёталі, пяткі шчыкаталі, з ног цыпкі абгрызалі. Лавілі і сырту. Але сырты ў Вяллі было мала, больш усяго было ў Прынце, на Нарачанке, ля млына. Там мужыкі ў мае, як яна ішла з мора, проста яе на жывадзёра лавілі, выцягвалі за бок. Дык складалі ў бачонкі — столькі той сырты было. Счас берага сталі заросшыя, а раньшэ гліна была і матылічнік, такі чорны. Цэлы июнь матыліца была, яна падзенка ці як называлася. Такія дырачкі, і там такія чарвячкі беленькія і з чорнай галоўкай, і гэта ж июнь (жор рыбы быў), яна ў канцы іюня вылятала, на Яна. Даўней былі ў кожнага каровы. Весь луг да Даманава выкашвалі, збіралася мужыкоў. Што звазілі ў гумно, што ставілі ў стагі. І тады вясной, як Вілля разліецца, усё да Даманава было заліта. Усё заліта вадой, мора вады. Мора птушак, мора рыбы. Рыба не-растуе, гэта яе колькі было, я не знаю. Кагда вада спадала і аставаліся лужынкi (там малька было!) — вебрамі чарпай: там кішыла. А ніхто не лавіў. После высыхала, і рыба гінула. Гэта столькі было рыбы на нераст.

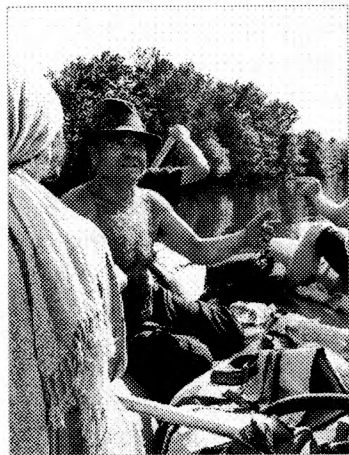
Выходзілі на лодках мужыкі на нераст — ставілі трыгубцы, але тожа ніякага фанатызму не было. Паймаюць там сколькі (паесці), пажарыць — і ўсё. Вяллі не стала факцічэскі, як зрабілі Вілейскае водахранілішча. Яна ж зусім другая Вялля стала. Вялля была вездзе ля Плёсаў глыбокая, Вяллю нідзе не прыойдзеш. Каб гэта з аднаго боку былі неколькі брадоў. Там напроць Камароў брод, а так еслі з аднаго боку мелка, то з другога будзе больш глыбокая Вялля. Вада была такая чыстая, яе піць можна было. Чысценькая. Аляксеі Перавоз два хутары і цяпер застаўшыся, ля Слабодкі. Там, дзе кладбішча наша, родственікі захаронены. Дзедаў брат, дзве сястры бабкіны пахаронены, і маці там пахаронена. Там інцярэсна, там Вялля такая сама па сабе красівая: высокія берага сасновыя. Мамаі сюды — гэта ж сказка. На Нарачы няма такой красаты, як па Вялле ідзеш. На лучыну ездзілі лавіць. Ужо старэйшыя, малых не бралі. На лодцы, калі вада праясняецца, наябр дзе-та. Лучыну на насу палілі, і тады бальшыя рыбы, вот калолі іх астрагой. Але тожа так, без фанацізма. Не было фанацізма, яе можна было столькі налавіць, што я не прадстаўляю сабе. Але людзі былі как-та тады не жадныя. Всё-такі атнасілісь к этаму па-другому, рыбалка была не як дабыча ці нажыва. Прыедуць, гэта ж Плёсы была Мясоцкі сельсавет, а бацька жыві у Лебедзеўскім. Дык другі раз прыедуць старшыня з Мясоцкага сельсавету рыбу палавіць, але як прыедуць. Возьмуць невад: дзед дае — бяры невад. Пацягаюць гэты невад. Пажараць рыбы, наловяць. Віна вып'юць, пасядзяць на берагу, пагавораць, адпачнуць. Паехалі, тожа. А тады, зараз, бацька прыедзе адсюль, са сваім, Лебедзеўскім старшыней сельсавета. Тожа пацягаюць невад па старыцах, і тожа зловяць, і напякуць рыбы, і атадхнуць. Былі старыцы глыбокія. Такі случай быў. Пацаном, малы, на рыбалку на старыцу прыхаджу. Раз — вудачку закінуў. Вада чыстая. І віжу: такія вялікія рыбы ходзяць, ну, акуні, платва там вялікія. І не бяруць, я віжу, майго чарвяка ў вадзе. Я думаю: прыцягну сетку гэту, падлажу, закіну, а яны як зойдуць у сетку, я падыму. І гэту сетку, што таптуха такая вялікая. можа, метры два ў дзіаметры і такая высокая — палка высокая — метры чатыры. Ямы такія

вялікія былі на Віліі, што мужыкі бралі на лодкі гэту, раз таптуху аж уніз, а другія палкамі: раз! раз! раз! — пад лазовы куст ганялі. Так я паваліў гэту сетку, а падняць — дзе ж я падыму! Пацаном быў. Не здужыў. Многа інцярэснага было, рыбы многа было. На старыцах явар рос, а там плотачкі ходзяць, хозяць, ходзяць, як у акварыуме. Спачатку кошык возьмеш, кошыкам ловіш, а навучыўся кошыкам — тады ўжо сеткай вучышся лавіць. Ракаў я не лавіў, а ў 1967 гаду злавіў балотную чарапаху. Прыехаў да бабы на канікулы вясной, і да рэчкі іду, гэта апрэль месяц. Да ракі не даходжу, і такая як балоцінка, ну, апрэль, ранняя вясна. Яна: раз-раз-раз — у траве, глядзь, — чарапаха! Я за чарапаху — і дамоў прынёс. Дзед — раз — усё: цэбар налілі вады, упусцілі гэту чарапаху. Жыла гэта чарапаху ў цэбары, хоць бы ёй што. А тады Васілька такі быў, учаснік вайны, ён кулямётчык, паляўнічы. Дзеду нешта нагаварыў, нагаварыў, што пан пускаў чарапаху да пані, і яны ўзялі і гэту чарапаху спалілі. Па цемнаце сваёй гэты нешта нагаварыў пра пані. Дык балотную чарапаху... яна ў Краснай кнізе цяпер. Якая была прырода чыстая! Угалоку у Плёсах дзікаваты быў, прыдзеш раніцай на рыбалку, на канікулах, і ўвечары. Прыходжу раз, такі быў паварот, дзе старыца злівалася з Віліяй, яма там агромная. Старыца была незаросшая. Там Вілія такую дугу робіць, месца гэта завуць Высокі бераг. Я стаю — выплывае рыба, можа, усач, можа, што вялікая, метра паўтара. Я сваю вудачку кідаю ёй, а яна не рэагуе. І вот яна, як ценё, — раз! з глыбіны выходзіла берага і — раз! туды, назад. Тады яшчэ відзеў сільна вялікую рыбу, усача. Яго спецыяльна для свадзьбы адлавілі ў 1967 годзе. Балаея рыбы, і усач ляжыць. Тожа, можа, паўтара метра. У нас самая рыба была усачы і ментузы. Каб ласося ці сама злавілі — не чуў. На бульбу вараную лавіў вялікіх язёў. Лепш чым матыліца нажыўкі ў нас не было: цэлы іюнь не яе лавілі. Лавілі вялікіх яльцоў. Многа ляжала дубоў па Віліі, і пад гэтымі дубамі хавалася рыба. А раз дзядзькі кінулі аманала. Шашкі, імі карчы рвалі. Пад Даманава пайшлі, як кінулі, а вір круціў — фантан вады, можа метраў трыццаць, — ні адной рыбы, а тады падышлі яны. А я пацаном балтаўся. Вось гавораць: ідзе вялікая рыба, там малой не будзе. І праўда — уся вялікая была, сама меншая на кілю, і ніводнага малька не забіла той шашкай. Мелачы не было. Казалі мне (зап. у 2016 г.), што цырту селёта вясной лавілі на перакаце на Нарачанке, каля Ялажычаў, як ішла жывадзёрам, злавілі нямнога, можа штук пятнаццаць. Ды яшчэ раз столькі ж ззей злавлі.

Вёска Раздоры (Тышкевічы) (127 км/383) Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Мікалай Іванавіч Мамай, 1948 г. н., родам з в. Швяды (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/177, у час беларуска-літоўскай экспедыцыі 2007 г., Вікінтас Вайткявічус, Юрась Унуковіч):

...Большой рыбы не вядзецца на Вяллі. Ну якая гэта рыба? Тамка васямнаццаць кілаграм, там дваццаць. Ну вот шчупак, напрымер. Такія: кілаграм шчупак. Ну дык што ж? Не сказаць, што гэта вялікая рыба. А адно врэмя агледзелі людзі сама, як у нас тут гавораць, на дзесяць пудоў. Сом. Сом — рыба большая. Расцець большая. І гэты сом, адно врэмя, ёсць такі футарок Даманава, у людзей было многа гусей, і выпускалі гусей, і прападалі гусі. Сом лавіў гусей. І думалі на суседзей. Ты на мяне думаеш, я на цябе думаю. Тады давай гаварыць: ну, па очарадзі будзем пасвіць, глядзець. Ну нехта ж крадзе гэтых гусей! І відавочна, у вачах гэнага чалавека, катораму очарадзь прышла пасвіць гэтых гусей, сом заглаціў гэтую гусю. І тады людзі доўгае врэмя баяліся лезці ў раку, не зналі што да чаго! Гусей хапаў. Ну дзесяць пудоў! А ў пудзе — шаснаццаць кілаграм. А потым, там недзе каля жалезнадарожнага маста, у рацэ ёсць завадзі такія, мелкаводзіе такое, і яны яга ніяк не лавілі, а ён зайшоў у гэту мелкаводзію — і чэй ён быў, чыя была ўдача — агледзеў! Во так не ловячы і рыбу злавіў на ўсю вёску. Дзесяць пудоў — гэта дзесяць кошыкаў мяса!

Зінаіда Рыгораўна Мамай, 1953 г. н. (зап. 2012 г., М.М.М):

...Коля ўжо два гады як захварэў. У аўгусце 2010-га. Сам ён, Мікалай Іванавіч Мамай, з 1948-га. Радзіўся ў Швядах. Быў вялікі рыбак. У Швядах усе рыбакі, у нас не так. Хоць і плаваць, і ныраць, і ездзіць, і рыбу лавіць умеем — усё ж ля ракі жывём. Але ж на рыбу трэба ўдача. Такая ўдача, што, бывала, і нічога не прынясеш. А цяпер і ніякай рыбы няма. І рыбакоў нават у Швядах няма: ці састарэлі, ці памерлі ўсе. Умеў Мікалай лучыць,

аднаго разу і я з ім ездзіла. Ладне тады прывезлі. Ён наперадзе з васцямі, ля накры, а я ззаду веславала. Акраз вышэй заборы, па лузе вада была шырака разліта. Ездзілі па мелкаводзе. Дык нават вялізнага сазана забілі. Я кажу: давай яго каму ададзім, надта ж вялікі, а Коля смяецца: самі з'ядзім, гэта ж самая смачная рыба. І праўда, мяса такое смачное было, як парасяціна. Зімой самая смачная рыба — ментузы, яны нерастуюць, як холадна. Смачныя таксама судак і шчупак.

Раней усе: і мужыкі, і бабы, і дзяўчаты — умелі кіраваць чайкай. Усе, хто ля ракі жыве, умелі прыс у руках дзяржаць. І маці мая умела, і саседкі. Усе. А на лучніцу толькі мы з Мікалаем ездзілі, а так толькі мужык з мужыком.

Тамара Дзмітрыеўна Сыракваш (Мамай), 1959 г. н. (зап. 2012 г., М.М.М.):

...Даўней у Раздорах было толькі трынаццаць дамоў. Цяпер дачы сталі будаваць. Во гэта — з райіспалкама, Касцёвіча. Жылі тут Тышкевічы, Сыраквашы, Мамаі. Дажа па-стараму Тышкевічы нашу вёску завуць. За рэчкай былі Плёсы, цяпер вёска вымерла. Самая смачная ў Вяллі рыба тая, што зловіш. Учора судак папаўся, дык елі, надта смачны. Рыбу ў асноўным дзеці і лавілі, старым за работай часу не было. Хазяйства, там араць, там сена. Акрамя што плаваць, дык усе на лодках умелі, і я з сеткамі на рыбу ездзіла. Дзеравянная ў нас была лодка, чайка. Згніла ўжо, і ту нехта ўкраў. Умела і з шастом, і з вяслом. Сеткі ставілі. Там рабіць нада ўсё правільна: чуць не так, не патрапіш — мужык злуецца, сварыцца пачынае, дык і рыбы той не захочаш.

Мікалай Іванавіч Мамай, 1948 г. н., родам з в. Швяды (зап. 2007 г. В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/177, у час сумеснай беларуска-літоўскай экспедыцыі 2007 г., Вікінтас Вайткявічус, Юрась Унуковіч):

...У людзей да дваццаці кілаграм ласосі ў сваё врэмя былі. Цяпер няма. Гэта после вайны яшчэ, да вайны. І после вайны ў нас рыбы было ў Вяллі: кішэла. Кішэла рыбы. Ну, усякай. Там і лешч, і шчупак, і цырта, і бялуга, і налім, і плотка, і галаўні, і язі. Несчыслена сартоў было рыб! А цяпер абнішчацела прырода. Эта ў рэдкіх случаях, цяперка ў рэдкіх случаях можаш улучыць такую рыбу. Цяпер астаўся лешч, шчупак, ну, зімой мянтуз. Усё.

Вёска Трапалава (138 км/372) Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Жыхарка Трапалава (імя невядомае) (зап. 2013 г., М.М.М.):

...Уся рыба была смачная, усякую лавілі, а ў той, дзе касцей няма, самая смачная. Было рыбы. Ментузы, акуні і шчукі. Забілі аднаго раза ласося ля Трапалава. Са швядскімі яго лавілі, з Мамчыцам и Маркевічам. Мне мая хазяйка расказвала: «Прынёс пад раніцу, дык як глянула на рыбіну, аж спужалася. Галава роўна з маім Іванам, а хвост па зямлі цягнецца».

Ерамей Аляксандравіч Мамай, 1932 г. н., мясцовы (зап. 2013 г., М.М.М.):

...Ля Слабодкі адно месца, ля ракі, дзе яма была, назва Качан-дуб. Рыбы было раньшэ Вяллі. Рака была глыбейшая, як цяперака. Я сам рыбак, у лучніцу ездзілі. У карно ўставіш накру — і паедзеш. Забівалі усачэй, жарстней, самоў. Усе самы былі пад Слабодку. Самыя вялікія рыбы ў Вялле — самы і ласосі. Ласосей мала пападалася, але пападалі. У асноўным больш гэтаі палкі (*палка около метра*). Жарстні былі бальшыя. Зімой лавілі ментуза, як нерастваў. Ментуза лавілі ў сеткі і на перамёты, на краўжа. Пападаліся і вугры. Я сам лавіў вугроў. З вангораў, як варыць, знімалі кожу. У лес можна было хадзіць па картачцы.

Адрабі пані — картачку дадуць. А калі пойдзеш без карткі, то ляснік наляціць, у яе быў, то злове, кошык адбярэ, то паламае. Усяк было. Дзед мой Янук, Іван Дзмітрыевіч Мамай, платы ганяў і ў Вільна, і ў Коўна, а я не ганяў. Ён наперадзе быў, глаўны. Бо хто наперадзе, той галаву вядзець. Задніка штырнік звалі. Многа ён сцішкоў складаў, усю дзярэўню перахрысціць. Складаў сам праз сябе, нідэ не вучыўся. Рыбак на лучніцу быў заядлы. Лавілі таксама ведзяёй, шнурамі, палазамі, бучамі. Даўней у лучніцу збіраліся аж у восем лодак. І гналі падгонам рыбу. Каму як павязець, на каго пойдзе рыба. Але беражному было заўсягды лепе. Як павязець. Аж пад Смургонь на кар'еры спускаліся, кілометраў на дзесяць.

і тады назад, уверх. Але, як кажуць, свая цяльняшка не цяжка. Лодкі ў нас кожны сам сабе рабіў, усе ўмелі. Хаця былі і такія, што не ўмелі. Трэба было паняціце мець. Рака раней не такая была: баб у лодку насадзіш, вязёш — весела.

Уладзімір Фаміч Мамай, 1914 г. н., мясцовы (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/204):

...Пака не перакрылі ў Вілейке, рыбы было навалам, і якой хочаш было. І вангароў, і ляшчоў, і галаўнёў, і язёў. Якой толькі рыбы не было! І вусачоў. Разнай рыбы было.

— *А раскажыце, як лавілі да вайны?*

— Як лавілі? Вялі шнур такі, а на шнур маленькія вярочакі чаплялі. На адзін канец — камень, і на другі канец — камень. І закідалі ў раку. А назаўтра ўжо бярэш бусак і дастаеш. Як рыба бальшая, дык тады савок такі быў, падсоўваеш: так цягнуць, дык адар-

вецца, як бальшая рыба. Тады савочак раз падлажыў і сюда.

— *А як яшчэ лавілі?*

— Лавілі сяляўку, яльчыка, невялічкую рыбку. На гэтага коніка, каторы прыг-прыг. І на гэта прынада. Зловіш яльчыка гэтага, і чапляеш на бальшую вуду, і закідаеш, як цяперака, блісна, ці спінінг, называецца. Дык вот тады рыбку жывую начэпляваеш — і закідаеш, і закідаеш. А шчука тады хап — і ёсць. Тожа тады нада савочак, бо бальшая рыба. Па восем кілаграм шчукі былі. Такія бальшыя шчукі былі.

— *А ўночы ці лавілі?*

— Уночы толькі ўжо трыгубіца. Застаўлялі трыгубіцу, дзе ўжо зацішша, атвойчык называлі мы. І тады спецыяльны боўт, так называецца. Боўтаеш і боўтаеш, заганяеш. Тады нада з поўчаса пасядзець, зразу не падымаць сеткі гэтай. Трыгубіца называецца. Поўчаса прайшло, тады падымаеш. О, ёсць рыба. Во так і лавілі.

— *А на лодках ці лавілі?*

— На лодках — гэта вядзя называецца. Учатырох: два цягнуць лодкі, а два дзяржаць сетку.

— А ўночы так лавілі?

— Уночы не. Толька трыгубіцай ночы.

— А з кастром ці лавілі?

— З кастром бывае. Але строга-настрога. Лучніца называлі. Смалякі загатаўлівалі і ночы тады, восці мы называем, па-рускі астрага, а па-беларуску восці. І вот, брат, ужо такія людзі ёсць, на якіх рыба ідзёт! Тут вёска Швяды, два былі рыбакі, што на іх рыба. Адзін гарбаты быў, калека быў, вот на яго ішла рыба! Ад гэтага шусь, а на гэтага як навязана. Стаіць, як прывязаная, — і ўсё. Чук васцямі і...

— А якая самая вялікая вам траплялася рыба?

— Самая вялікая рыба, вот дажа ляшчы, яны і цяпер пападаюцца, але як толькі растуець, цяпер ляшча зловіш. А так такая рыба, што нікагда на вуду ні вазьмёцца, очынь жосткая рыба лешч. Такая ўжо шырокая, што засланка ў печы. Такая шырыня, але недаўгая. Даўгі толькі вангор быў, длічны. Па палтара мэтра вангары былі, пяць кіляграм.

Вёска Слабодка (133 км/377) Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці

Вікенцій (Вінцук) Пятровіч Белянкевіч, 1926 г. н., мясцовы (зап. 2013 г., М.М.М.):

... Мне 87 гадоў, а брату 90. Жылі ў Слабодцы тры нацыі: праваслаўныя, католікі і жыды. І гэта на 9 хат. Яўрзі зямлю паролі таксама, як і мы. Адразу не ўмелі, але навучыліся. Касілі добра, так, што соль на плячах стане. Сенакос у нас цяжолы касіць. Сівец, цвёрды такі, купінамі. Урочышча ля берага называліся Аселіца, там Заграззе, там Выган, там Палянка. У 1943 гаду першы і апошні раз былі ў Слабодцы немцы: прыехалі, палавілі кур, вывелі ў лес жыдоў, застрэлілі ўсіх: і старых, і малых — і паехалі. На той старане была зямля католікаў Акушка. Была на той старане і наша зямля, аднойчы Вялля адмыла, змяніўшы русла. Даўно гэта было. Бацька мой там жыта садзіў. Кусок зямлі тады дорага стоіў. Хараіліся праваслаўныя на той старане Вяллі.

— Дык вы ж Вінцук, напэўна, католік?

— Ну і што з таго, што Вінцук? Я праваслаўны. Тут у вёске ўсе так мяне клічуць. Можна, канечна, і па крашчэнію, Вікенцій, Вікенцій Пятровіч Белянкевіч. Але ўсе прывыкшы па-простаму: Вінцук. Ці, хто хоча, Вінцусь. У лес мы хадзілі пры ўсіх уладах: мы ж лясныя людзі. Хоць у панскім лесе збіраць ягады і грыбы нельга было. Пан так загадваў. Ну і што ж, калі

злове, ну паругае, калі і штраф дасць, калі і так пусціць. Я колькі хадзіў, ні разу не папаўся, я ж у лесе жыву, хіба ж мяне пан знойдзе і злове! Ісці з кошыкам ягад ці грыбоў не баяўся, бо ў нас свой лес быў, абы не папаўся, як збіраеш. Гарэлку пры Польшы так, як цяпер, не гналі.

— *Мусіць, строга было?*

— Ну што там строга?! Калі зловяць, шэсць месяцаў турмы. Не было чаго гнаць, бо шкадавалі зерне: трэба было кабанам, трэба было кароўцы, курам даць. Усё ж хазяйства было, трэба было карміць. Не так жа пілі, як цяпер п'юць! Тады вып'е на Каляды, на Вялікдзень, тады на Сёмуху. І ўсё. Свадзьба якая, дык адна чарка кругом ходзіць. Ходзіць памаленьку. Літраў колькі вып'юць — і парадак, а цяпер трэба канамі. Кожнаму чарку, кожнаму стакан. Я рыбалкай асобенна не займаўся. Толькі што ў дзецтве. У нас у Слабодцы такіх рыбакоў не было. Але ж рыбу елі. Найсмачней гэта келба. Бярэш два, а то і тры кручкі, прывяжаж да лесы з конскага валасня, вудачку з бярозкі зрэжаш, абкарыш, забрыдзеш у ваду, а яны ідуць на муць, каля ног круцяцца. Начэпіш чарвячка — і цягай. Вудаўе таксама рабілі і з ляшчыны, але з бярозкі дліняй. Бучы і сеткі болі ставілі людзі з правай стараны: Трапалава, Швяды. Было даўней рыбы ў Вялілі: язі, вусачы, галаўні, цырта, бялуга — усякай рыбы было. Пакуль вада белая была. А як затапілі вадахранілішча, вада чорная стала, густая, зялёная, і рыба адразу звялася. Цяпер вродзе зноў пачала паяўляцца. А як сойдзе вада, дык зелень, гразь па берагам, такая, што руку не адмыць. Лодкі ўсе дзяржалі. Праз Вяллю трэба, ці ў Вілейку з'ездзіць. Даўней лодку да берага прыткнуў, прывязаў — будзе стаяць. А цяпер нават замкні — украдуць. Дзе да берага прыстаў, там ужо з лодкі не выходзь. Я ў чатырнацаць гадоў пайшоў касіць, разам з бацькай, на гэтым і скончылася мая рыбалка. Трэба было балота касіць.

Пётр (Пётра) Пятровіч Белянкевіч, 1923 г. н., мясцовы, памёр у 2015 г. у в. Слабодка (зап. 2013 г., М.М.М.):

Ці пры Польшы, ці пры Саветах, каб добра жыць, трэба было працаваць. Не будзеш рабіць, будзеш п'янстваваць — нідзе не будзе толку. Я не рыбак, хоць каля ракі жыў. Ну, лавіў, бывае, акуня, плотку. Бывае, язя, што пападзеца на чарвяка.

Мікалай Ільч Мамай, 1933 г. н., мясцовы (зап. 2013 г.):

Мамаі — мая радзіма. Самы рыбак у Мамаях быў Міхалюк, хатка яго яшчэ стаіць. Ён пракцічэскі адзін і быў, бо другім не было калі займацца гэтай рыбалкай за працай. Міхалюком яго празывалі, а фамілія была Мамаі. Ён лавіў толькі на вуду, сеткамі не займаўся. Было ў яго вудзілішча дліннае, не такое, як сейчас, суцэльнае. Вудоўі рабілі найбольш з бярозы, ляшчыны і пад'ялоўца. Пад'яловец на канчык ставілі. І вот ён, еслі махане, а рака шырокая, так вось ён мог перакінуць аж на той бок. Цапляў каніка, ці гэтага грачаніка. Гэта ў яго лоўкасьць такая была. Як спецыяліста крупнейшага. Ніхто іншы не мог таго жучка — грачаніка запусціць на жылцы гэтак і перакінуць аж на другі бок ракі. А леску ён вязаў з конскіх валос. Ну колькі там дліной валасіна, а звіць, звязаць такую даўгую і вудзілішчам як пусціць — і ляціць гэты самы конік аж пад бераг. А ён плывець пасрадзіне ці пад гэтым берагам. Плывець з аднім вяслom такім маленькім. А помніце, тады была такая рыба, ялец. Во гэтка-кая ўкусная! А гэты ялец ім іспользаваўся як жывец на шчупака. Тагда ж не было блёсен, спінінгаў. Ялец быў лепшы жывец, таго ж келбуна ён не браў, гэта толькі я ці хто другі бралі келбуна за жыўца, і то калі з берага лавілі на вуду. У Міхалюка быў такі маршрут: уверх, дзе Качан-дуб. Качан-дуб — там такое месца ёсць каля Тышкевічаў. Там рыба была, з таго боку. Не такая рака была, як сейчас. Ямы былі глыбокія. І ён ўжо заплывець, і плыве адтуль, налавіўшы, можа, пяць, можа, дзесяць шчупакоў на вязцы, счапіўшы за лодкай. Вязка была з металу ці тоўстай драціны, во так сагнута і акуратна да вярoўкі прывязана. Бо вярoўку шчупак перакусе. Яны ў вадзе на вярoўцы так і цянуцца, у той вадзе, дзе жылі. Шчупакі тады бальшыя былі, во гэтакія. Ну на кіль па пяць былі. Калі браць самыя смачныя рыбы ў Вяллі, то гэта быў вусач, галавель, вангор і мянтуз. Вангораў я сам лавіў вясной на шнуры. На адным канцы камень, і на другім камень, шнур, і на кручкі крамжа вешалі. На адным шнуры да дваццаці кручкоў чапляў. Кручкі раней — гэта было багацтва. Рабілі самі з провалакі меднай. Трохі клепанеш, зарэжыш. І гэты кручок разгібаўся. Цяпер і кромжэй не відаць. У Мамаях у кожным дварэ была свая чайка. Ставілі шнуры з чайкі. Во так вот разлажыў сюды кручкі, патом плывеш, ну, как абычна, на гэты бок, а то ж вада цячэ быстра, каб не спутала. Так вот перакінуў

вечарам прымерна, а раніцай зняў. Вясной, калі вада ўпадала, бралі добра ў асноўным вангор і мянтуз. Вангора цяжка было выцягнуць, яны вялікія былі, хвастом пад лодку чапляліся, кручкі разгіналі і часта ўхадзілі. А яна слізкая такая, круціцца. У нас, дзяцей, не было добрых навыкаў, як яго не ўпусціць. А ўжо калі выцягнуў, то бягом ад радасці на гэту гару. Вот я быў у Літве, відзеў, як прадавалі там вангораў, але чаму з іх не была знята кожа? Можна, хіба гэна былі капчоныя. А ў нас з вангора адразу снімалі кожу і тушылі ці жарылі. Такі быў тут заведзены абычай.

Ласося я не лавіў, гэта больш рыбакі са Швядоў. Лавілі глыбокай восенню на лучніцу, у некалькі лодак гналі сюды рыбу да Акушкі. Тут мелка было. Назва Акушка пайшла ад чалавека, што жыў, хутар там быў такой. Тыя людзі к палякам аднасіліся, не знаю, ці жывець там хто. Па той старане ракі ўся іх зямля была, і лес і поле, ад таго і назва. Так там, у Акушке, забілі ласося. Але гэта рыба марская, рэдкая, я яе не знаю, вось вусача добра знаю, галаўля добра знаю, ментуза добра знаю, ну, шчупака. Бялугу знаю, белая такая рыба, рот унізе, невялічкая, але смачная рыба. Ой, многа яе было! Помню, да бацькі неяк прыйшлі партызаны. Былі ў яго знаёмыя, ён ім кое-што так дзелаў. Паламаюць гэту стрэльбу, прыдуць: зрабі, пачыні. Бацька па дрэву ўсё мог рабіць. Прыйшлі вечарам, далі нейкае цаўё пачыніць і папрасілі чайкі на рыбу з'ездзіць. Іх было трое, заплылі пад Качан-дуб. Кінулі ўзрыўчатку, прывезлі поўную лодку. Што-та ўзялі з сабой, а астальное нам. Была гэта цырта. Лета, халадзільнікаў не было, солі не было. Што маці прыдумала: клала ў печ і сушыла. Насушылі пару мяхоў. Бульба ёсць, рыба ёсць — можна і жыць.

Пётра Салавей, 1935 г. н., мясцовы (зап. 2012 г., М.М.):

...Не было такога рыбака на вёска, як стары Міхалюк. Ён мог лодкай не ўпраўляць, шчупакоў навязваў — і цягнулі. Ён знаў, калі ехаць, куды ехаць, на што і дзе лавіць. Ён быў мужык стопрацэнтавы. Ён да рыбы і да баб — гэта ўжо ў яго першая спецыяльнасць. З ног да галавы глядзеў бабу... Не было больш такіх ядавітых да баб у Мамаях. А цепер і Мамаёў няма — усе бежанцы, папрадавалі хаты дачнікам.

Аркадзя Салавей, 1950 г. н., мясцовы (зап. 2012 г., М.М.):

... Тады рыбы было. Пойдзеш на вудачку — і то пяць шчупакоў зловіш. А то дзесяць шчупакоў сарвецца — і ніводнага не зловіш. Самыя смачныя былі келбуны малыя, як пажарыш... Акунь вкусны, тады мянтуз, тады вугры. Судака раней мала было...

Ныралі з пісталетам, у хлапцоў старэйшых бралі. Поўная рака рыбы была. Пад любы корчык занырнеш — там кішыць рыбы. Пісталеты былі самадзельныя, з рамы ад ровара, прорэзь дзелалі. Ручку самадзельную. Ілі кап'ё рабілі, трызубец; палка, і на канцы нацягнутая рызінка. Нацягнеш рукой на палец — бах — і ўсё, ёсць! І так калолі, найболей вусачэй. Яшчэ цырта была і бялуга, такая белая рыба. Як зрабілі вадахранілішча, то не стала іх. Няма іх цяпер у раце.

Вёска Швяды (140 км/370) Вілейскага раёна Мінскай вобласці

Леанід Іванавіч Мамай, 1951 г. н., мясцовы (зап. 2012 г., М.М.):

— Кажуць, што ў Швядах самыя лепшыя рыбакі былі?

— Ну, якія там лепшыя! Лавілі ведзяей патроху. У дзве лодкі. Васцямі ласося забіў ля Трапалава Алёшаў бацька, мусіць. На дваццаць, а мо і болі кіль быў той ласось. Лавілі тады з агнём. Як вада была чыстая.

Цяпер ніколі не паедзеш, вада карэлая. Цяпер Вялля не рака, а канава. Саўсем не тая рака была. Ямы скрозь былі па тры, па чатыры метры. Болей, можа, не было. Хаця былі і віры падхадзяшчыя, болей за пяць метраў. А так, дзе і мелка, брады былі. На конях пераязджалі, дзе брады былі. Пад'езды да ракі былі. А цяпер жа ў раку бяда ўлезці. Во гразі з берага! Дно толькі на сярэдзіне. А з берага — бяда ў раку ўлезці. А якая вада карэлая зараз, зялёная... А была такая чыстая, што пілі з ракі. У канцы жніўня зайдзеш на высокі бераг, дык відаць было, як вансачы на дне па ямах стаяць. Не стала ні ям, ні вансачэй.

Цяпер жа ўсё заросшы. Цяпер жа дзіка ўсё зрабілася. Даўней скаціна была, выядала траву, усё выбівала. Усё харашо было ля берага, усё

было чысценька. Зара ўдавы пладзіцца будуць. Ужо і выкашываеш усё харашо — учора сяджу на ганку — во! паўзе во-о гэткая, еці яё маць.

Я кажу: «Куды паўзеш?» Палкай вярнуў, пайшла. Я кажу: «Я цябе не хачу відзець». Я гаджуся на іх глядзець. Вужака. Хужэй гадзюкі ў вёсцы. Сёлета вунь у Асінаўцы ў падворышчы чалавека ўкусіла. Гадзюка. Ну, у падворышчы. Такое пашло: скаціны няма, зарастае ўсё, усё дзічэе. І рака дзічэе. Усё.

Калі шлі на лучніцу, то кідалі жрэбій, каму дзе ісці. Палачкі зробіш — і цягні. Каму карацейшая, каму даўжэйшая. Каму правы бераг, каму левы, каму сярэдзіна. Больш рыбы забіваў той, хто быў ля берага. Было, ішлі ў пяць чаек. З ведзяёй спускаліся ўніз па цячэнню. А з лучэннем ішлі і ўверх, і ўніз, разніцы няма. Ну, канешне, калі на ніз, як мы завём, плывеш па цячэнню, і рыба ідзець, скарэй нарвешся на рыбу, але ж забіць можа горай. А ўгару і падажмеш тады. На свайго партнёра кажаш: «Не чапай, не чапай, блага яшчэ ідзець». Ці жаспень, ці якая вялікая рыба. Дык тады, панімаеш, жмеш яго, жмеш. Ён ідзець шыбчэй — і ты шыбчэй, ён цішэй — і ты цішэй. Ён скоро морыцца. Тады ідзе ў бераг, прыстанаўліваецца, прыстанаўліваецца. Тады пад'язджаеш, падкладываешся, падкладываешся (рэзка няможна), ён — жых! — і пайшоў! Але каб ён так прыблізіцельна быў, ійці і ійці, думаець, а я за табой, за табой. А тады, калі яму ўжо няма куды, відзіць агонь, тады ўжо падкладываешся, ну ўжо тады ты — шарах іё. На васцях палка была даўгая, метры чатыры. Што ж, калі палка кароткая — гаўно, рака ж глыбокая была. Восцямі біў і з воздуху, і з вады, як справішся — рыба ж не чакае. Бывае, як укопанная стаіць. Бывае, ляціць — б'еш, калі справішся. Усяляк бывала. Я лічна раз сазана забіў на пуд. Мы тады ў адну ноч тры штукі забілі. Але астатнія невялікія — кілаграм на пяць. Цяпер у мяне смалякоў поўнае дварышча. Прыкаціў калодку — тут сасонку рэзали, так мне смаляк аддалі. Смалякоў тых у мяне ўжо няма дзе дзяваць. А раней гора было смалякоў дабыць, леснікі не давалі, старыя пні ўпотаі карчавалі, выкапвалі, і тое месца ўсё чысценька прыбіралі, каб не пазнаць, дзе пень стаяў. Скока гадоў усё хачу з'ездзіць, ды вада ўсё карэлая, карэлая, карэлая. І нічога не здэлаеш. А накра напаягове, вунь ляжыць на дрывах. І чайка спраўная, прасмоленая.

Калі лавілі ведзяёй, дык па вадзе ці борту «чайкі» вяслом няможна было ляпаць, каб не пудзіць рыбу. Трэба было ўмець кіраваць лодкай ціха.

Мы ні барты, ні вёслы аўчынай не аббівалі, толькі шост. Усе рыбакі ўмелі, злаўчыўшыся, ціха ездзіць, каб кропля з вясла не ўпала. Пра мяне адзін стары рыбак казаў, як я яшчэ вучыўся: «Лёня так едзіць, як на Вялікдзень сонца грае. Так едзе, харашо, атлічна». Самая смачная рыба — рачны сазан. Нет укуснейшай рыбы. Яго трэба абычна, па-вясковаму, проста жарыць. Красата. Яго еслі нажарыш, еслі чалавек не рыбак, а так, як я, іх, вялікіх, у сярэднім па восем кіль забіваў, часам па шэсць, пяць, а яны вялікія ёсць: па сорок кілаграм другія забівалі, дык яго нажарыш, як не рыбак, скажаш: «Ну рыбу еш». Дык другі скажа: «Якая дзе рыба? Гэта ж мяса, якая рыба! Такое мяса цёмнае». Сільна ўкусная рыба. І жэрах укусная рыба. Яна красавая і ўкусная. А што вы думаеце, лешч не ўкусны? Еслі лешч больш за тры кілаграмы — няма ўкуснейшай рыбы. Канешне, калі во — ляхчойк, так там косць. Ну еслі два-тры кілаграмы — ого-о рыба! Божа мой, якая ўкусная. Мянтуз тожа харошая рыба, касцей нету. Судакі тутака пярвей былі: тожа смачныя. Вот, як мы празывалі, бялуга і цырта такая. Бялуга была больш чым цырта. Бялуга такая таўстая рыба, але яна з касцямі. Кастлівая рыба. З кілю такая, можа, крапчэй. Рыла як у свінні. Круглаватая, белая рыба.

А цырта — яна плоскінькая. Яе тры сарты. Грачанка, другая... ужо забыўся. Адзін сорт даходзіў да кілі. А другі і трэці сорт па пайкілі. Адна ў адну. Мелкаватая, от... Невялічкая такая расла. Касцістая. Але калі тушонку з яе зрабіць, то смачная. Добра скапціць. Жырняя рыба, але надта касцей у ёй. У ведзяю добра лезла. Цырта і бялуга наглядка звялася, нават на зелле не знойдзеш. А пярвей на заборах яе, як гаворыцца, што кашы было. На заборах нераставала. Забора — гэта дзе шыбкая вада, дзе каменне. Ішла на нераст у першых чыслах апрэля. Пачынала так восьмага. Аляксея трыццатага, а яна ў першых чыслах. Ад пагоды, канешне, але прыблізіцельна так. Як сопла, то пярвей дзень, два. Пярвей, мне-то не прыходзілася, а старыя людзі гаварылі: жакі ставілі, дык у жакі бялугі так налазіла, што выкачывалі на бераг, падняць не маглі. А цяпер звялася на наглядка. Чаму? Дзе яна дзелася, я не панімаю. Ці там, гавораць, дамбу зрабілі ў Літве, ці дзе тамака. Нешта гавораць. Няма яе. Дык узяць жэрахаў там, дзе забора шум у Нарачанцы, ля млына — аж кіпела вада. Кішэла яе.

Кажуць, і вангор смачны, але я калі яго забіваў, то не браў. Адаваў напарніку. Мы іх многа не забівалі, тут не сталіца іх, але вангораў было. Былі яны больш у Нарочы і ніжэй па Вяллі. Кажны раз, як паедзем туды —

хоць аднаго заб'ем. Як дам васцямі — аж круціцца. Я кажу: «Геня, забірай», бо я яго жудзіўся. Мне здавалася, вот гадзюка, і ўсё. Ні за што браць не буду. Есці я яго не буду. Аднаго як даў у Нарочы ў камень, дык і адламаў восці. Гляжу — круціцца, дык узяў запасныя восці, чах — і палажыў. Запасныя восці заўсягды бралі. А тады прыехалі дамоў, браць, выкідваць з горкі: будзем дзяліць рыбу. Я як узяў яго, а ён як крутане ў руцэ, дык я і восці кінуў. Дык я кажу: бяры ты і знімай гэтага гада, і дамоў бяры. Аднаго ў Нарочы відзеў, дык вось такога. Але восці былі блага наточаны, прытупіліся аб каменне. Я, яшчэ ад'язджаючы, папытаўся ў напарніка: «Восці добра наточаныя?» Ён кажа: «Нармальна, восці як шыла». Ну, я не глянуў: нармальна дык нармальна. А вангор той вялізны быў наводаль, трэба было біць на ўсе восці. Дык не прабіў яго. Толькі папхнуў яго. А там быў вангорышча. Як дуга ў кані. Надта шкадаваў з таго няўдалага ўдару, хоць ён мне не нада быў, той вангор, але б напарнік паядаў бы.

Восці на сазана і вусача трэба каб сільна прочныя былі. У яго зверху пяро такое, калі восці хілаваценькія, і зверху даць, дык так пайдзёць. Табе восці зробіе во гэдак, разагне, зуб ад зуба. Рукамі так не разагнеш. І не возьмеш яго, як ён махане. Сазан — сільная рыба, божа мой. Як дасі ў сазана, што на паўпуда ці болі, — трэба пускаць восці. Калі не пусціш — сазан такі сільны, што можаш і ў рацэ быць з ім. Так рване, што не ўстаіш, такая сіла. Пусціў — хай гуляе. Што, асцявідла дліннае. Адляціць метраў на дзесяць, во як да яблані, і стаіць. І асцявідла стаіць. А тады ўжо млеець, асцявідла на бок, выварачваецца хвост, як лапата. Тады пад'едзеш, другімі васцямі шарах — і ўсё, у чайку! Я многа лавіў, шчупакоў вялікіх забіваў. Цяпер няма з кім, не ловім цяпер рыбы.

Вансача было многа ў Нарачанцы, гэта ж такая мошчная рыба. Я адну ноч аж дзевятнаццаць штук узяў. Усе былі па пяць кілаграмаў, адзін шэсць кіль быў, толькі адзін маленькі — на два. Я паважыў. Старыкі казалі: былі вансачы па паўпуда, а я большага, чым шэсць кіль, не забіваў. Стаяў вансач дзе, як мы гаворым, самы люфт, дзе цячэнне, каля камянёў. Дзе вада б'ець. Пачці ўсё цячэнне зліваецца туды. Куды вада пайшла з усёй ракі. Мы такое месца завём люфт. Там такія каменчыкі, дно чыстае. Кожды каменчык відаць, дык добра тады і яго біць. Бярэш папраўку на цячэнне і б'еш. Ды ездзіць умелі — я табе на любым цячэнні на чайцы стану — і рабі, што хочаш. Прэсам упруся і прыстану. Паддзяржу, калі нада паддзяржаць. Буду стаяць, як угару еду. Лодка будзе толькі віхляць троху.

Я на донкі не лавіў, гэта толькі дзядзька мой лавіў на шнуры. Шнуры ён рабіў ад мейсца, якія яму нада, дзе лавіць будзе, і на дванаццаць кручкоў і на чатыры. Дзе які камень акруціць трэба. Рыбы многа лавіў. І вангары браліся, і ментузы браліся, і галаўні, і язь.

Чайкі ўмеў рабіць мой брат Коля, у Раздорах. Цяпер бальны. Ён быў вадзяны чалавек. Ён пярвей рукамі налоўліваў болей, чым сеткай. Паехалі яны раз са старыкамі яшчэ. Я ўжо, можа, егдзіў, а можа не егдзіў: ён за мяне на тры гады старэйшы. А жара стаяла. Паехалі ўніз у ведзяю. Нет рыбы. Як усіроўна ў рацэ няма. Ну, злавілі яны па пару кіль, ну, ерунда. Тады ён на старых рыбакоў гаворыць: «Палезу я пад каменне». А там, ніжэй Нарачанкі, месца ёсць, камень на камні. Гаварыў, ёсць такія норы ў каменнях, што чалавек увесь туды залезці можа. Такія падходы. Апасна і лезці: можаш ці крануць, ці што, ды цісь — і ўсё. Ага. Ну, палез пад каменне. Дык ён з аднаго каменя адзінаццаць вусачоў во гэткіх дастаў. А быў адзін бальшы, дык абняць не мог. Мацаў, мацаў яго — ніяк. Думаю, паганяю і меншых, і гэтага не злаўлю. Узяў выпхнуў яго, ідзі, кажа, а меншых усіх падаставаў. Ён тады праславіўся, што рукамі болі налавіў, чым у ведзяю старыкі. Быў такі і Пеця, тожа Мамай, няма ўжо, пакойнік. Баніфат яго празывалі. На «Зеніце» рабіў, клей БФ пілі, дык празвалі Баніфат. Дык тожа надта ўмеў рукамі лавіць. Дык яны ўдвух у вадзе рыбу дастаюць, выкідаюць, а мы па беразе ходзім збіраем. Па вязанцы, брат, налавілі. Плоць і акуні, плоць і акуні. От іх было пад каменнем! А накра вунь ляжыць. Ляжыць, ёсць.

Леанід Іванавіч Мамай, 1951 г. н., мясцовы (зап. 2013 г., М.М.М.):

...На лучніцу гналі рыбу звычайна ад Швядоў да Мамаёў, да отмелі. Той бок пад Мамаямі сільна глыбока было, мы там васцямі рыбу ганяем і да Мамаёў, там отмель была. Назва той отмелі была Акушка. На тым баку быў хутар, там жыві чалавек Акушка. Католік ён, паляк быў. А там, пад Трапалава, заліўнушка: рака і возера ёсць. Возера прыроднае. Там пярвей рыбы многа было. І брэднямі, і таптухамі там лавілі. Пры-

спасобу для лучніцы, дзе ложаць смялякі, у нас і старыя людзі, і мы завём накра. Каза ніколі не звалі. У лодке пяць адсекаў, іх раздзялялі ўпругі.

У нас лепшы рыбак на вуду быў стары рыбак, зваўся Цыган. Ён знаў, дзе ў якім адвоі які ёсць шчупак — ці малы, ці вялікі. Заядлы рыбак быў. Пярвей рыбы было многа. Яму нашто сеткі былі: ён на вуду наловіць. Плоць, язёў, галаўнёў. Было ўсякай рыбы. Васцей у нас усялякіх. Меншыя, большыя. Была рыба такая, што нам ламалі восці. Слабенькімі васцямі не возьмеш. Вусач які ці сазан які во гэтыя (наш стандарт: шырыня — у дзве пядзі, дліна — у пядзю, асцявідла з ёлкі — чатыры метры) і то згінала рыба. Еслі сазану ў якое месца даць упярод, дык гатова: разгінала і гэткая восці. Забіць рыбу можна на любой глыбіне, еслі ўвдзіш і не прамажаш. Але, відаць, рыба да двух метраў. Бучы раней з дубцоў рабілі, а потым з металу, з дроту. Шкура з вангораў крэпкая, у нас для цапоў шла, што хлеб малаціць. Гужы рабілі. Гэта цяпер капрон, а даўней людзі відумывалі ўсё з прыроды. Сёлета ў Колі ўкралі лодку. Яго ўжо няма — і лодку ўкралі. Папёрлі. Дзяўчына шукала — дзе ты найдзеш! Я гавару: «Усё ўжо», гавару. І ў Лёшы ў Трапалава, майго таварышча, таксама лодку ўкралі, пагналі. Кажды год крадуць. Кажды год. Гоняць туды ў кар'еры гэнья, пад Белую. Гэта валацугі, п'яніцы. Пытаюца, напрымер: «Табе лодка нада?» Ты рыбак. Ён гавора: «Нада. Дам пару літраў гарэлкі — прыганіце». Вот так. Яны кожны год крадуць. Для злодзья замка няма, замок для чэсных людзей, перарэжа ланцуг — і ўсё, пагнаў лодку. Лодкі рабілі жэлацельна з яловых дасок. Лягчэйшая. Я-то адну лодку зрабіў і з сасны. Мне дзядзька панімаў, падабраў. Глаўная, каб ардзелі не было. Дзе ардзель — прэе, гніе. Ардзель — гэта дрэва такое краснае. Яно маментам прэе. Так-то яно цвёрдае дрэва, але не даўгавечнае, не прочнае. Тая лодка з сасны мне служыла дваццаць сем гадоў. Дваццаць сем гадоў я глядзеў за ёю. Сасна болі ходзе, як ёлка. Гэта смала, не так гніе. Ну я смаліў, прапітываў кожны год. Як лодка служыць, завясіць ад досак. Як якія доскі пападуцца. І як ты яе будзеш глядзець. Які ты будзеш хазяін для яе. Еслі год прасмаліў, два не прасмаліў: ай, яшчэ не цячэ, яшчэ не трэба — ну дык ерунда. Як будзеш жалець.

Асінаўка будзе ўбаку, справа, перад Нарачанкай. Блізка ля ракі Алянец. Аж туды мы, браток, на рыбу спускаліся, аж ніжэй Алянца. На лучніцу на гэту. Там такія ліна праз раку ёсць (Данюшава), а далей той ліны мы ўжо не спускаліся. Вот. Там ужо рыбы было — божа мой мілы! А там кар'еры, яна як вылезе з кар'ераў! Як ноч харошая бывае і ўвосень цёпла — усё,

радамі рыбы йшло! Рыбы — во — жарсні па пяць, па шэсць кіль, ляшчы па дзве-тры кілі. Мы з таварышам, як заехалі ў адзін закутак у Чарапана, там пярвей порам хадзіў, мне старыя рыбакі гаварылі. Ага... ў закутак як загналі, дык, муся, во такіх штук з дваццаць, і ты знаэш, як не пайшло нам — дык і нічога мы не забілі. Чайка мая чуць ідзе, становіцца, во па гэтуль вады, а яны яе абмінаюць з бакоў. Дык я кажу таварышу (яго ўжо няма, пакойнік): «Ты ж забі хоць аднаго», гавару. А ён усё большага выбірае, глядзіць на рыб як зачараваны. Я тады вылаяўся матам: цісні, хоць аднаго, кажу, тваю маць! Тут паўзе штук з пяць яшчэ. Дык ён даў, аднаго на шэсць кіль палажыў, забілі. А там іх дваццаць, а то трыццаць, можа, было. Гэта як пайдзёць рыбалка, адно паглядзець прыгожа. Вот як пайдзёць, брат. Бывае і нічога, нікак. Нешта вот у такі час гэта было. Дык там ужо рыбы было — ай-я-я-я-я! Але ж далёка, папробуй чайку прыгані пад ваду тады. І ганялі, такі інцярэс быў. Ласосей не толькі васцямі білі, а нават у ведзяю нашы рыбакі злавілі. Я тады яшчы не быў рыбак, яшчэ пацан быў. На васямнаццаць кілаграм быў той ласось. У ведзяю. Злавілі яго месцам, як мы завём, Котра. Гара вялікая, за паўкілометра да месца, дзе Нарачанка ў Вяллю ўпадае. Не даязджаючы Котры злева тожа ёсць спрытнёнькае высокае месца, тожа гара, тут яны і злавілі, чуць не на павароце так, ласосся вось на васямнаццаць кіль. Ну і, казалі, нехта на восьці забіў ля Трапалава яшчэ большага. Сазаноў вось па восем кіль я многа, без шчоту забіваў, а ласось рэдкая рыба была.

Вячаслаў Міхайлавіч Маркевіч, 1935 г. н., мясцовы (зап. у 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7686/169):

...С удачкай рыбы была многа лавілі. Места харошыя былі такія, называлі «атвоі». Так называлі па-местнаму.

На маю бытнасць, я яшчо пацаном быў да арміі, забілі ласось такі. Трыццаць кілаграм. Гэта ноччу. Дык так во яго як кінулі асцямі, дык он не-скалькі палак зламаў гэтых. Паймалі, а тады дзялілі. А цяпер рыбы няма.

Генадзь Лісцэвіч, 1924 г. н., і ягоная дачка **Марыя Захава**, 1955 г. н. (зап. 2007 г. В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7686/179):

...Абыкновенную рыбу ачышчалі, засалівалі. Яна паляжыць дзень-два, а патом яе ў печ. У печ. Не на воздух, каб мухі там сядзелі, а ў печ. Яна рабілася такая там — і косці можна было есці, і ўсё.

Соф’я Васільеўна Шаюк, 1931 г. н. (зап. 2013 г., М.М.М.):

...Цяпер у Асінаўцы нікога няма, засталіся тры хаты, а астатнія — дачнікі. Мамай, Чайкоўскі і Шаюк. Чайкоўскі з Шылавіч. Хараніліся мясцовыя ў Гануце. А мужа я пахараніла ў Аляксеевым Перавозе.

Польшчы я не памятаю, мне было ўсяго восем гадоў. Помню як праз сон, хата добрая была, сад быў, і яблыні, і дулі, кветкі былі. Суніцы і лес быў ля Вяллі, залатая выспа. Помню толькі добра, як нас вывозілі на Казахстан. Дык гэта помню. Вывезлі ў тую стэп кругом. Замярзай. Бацька лесніком быў пры Польшчы. Мы з сястрой маленькія, маму, дзедзід старога вывезлі. Дзед паромшчыкам у Швядох быў. Не ведаю за што. Ну быў у сям’і адзін дзядзька фуліганчык. Як толькі вайна скончылася, так мы назад і вярнуліся да роднага поля. Разабраліся: не нада нас было вывозіць. Дакументы мы потым у архівах правяралі. Не падляжалі. Бацька ж наш быў на вайне, ваяваў з немцамі. Спачатку на польскай, з польскай папаў у рускую. А з рускай вайны папаў у плен тады. І там пагінуў. Гэта пасле прыйшло ізвясчэнне на Шаюка Базыля. Дакумент. Вярнуліся, а хата наша была ўжо занята, там вучыцялей у Швядох сядзілі на кватэры. Я ўжо была пад дзевачку, пятнаццаць. Не было грошы, каб сукенку купіць, так мама насіла шчаўе прадаваць аж у Маладзечна пяхком. Болей як дваццаць кіламетраў. Праз Вяллю на лодке. Лодка была. А не — на паром у Швядох. Так з лесу, з грыбоў, ягад толькі маглі тое-сёе купіць. Мама памерла маладая, у 1950 годдзе кінула нас, маладых, у зямлянцы, у дзедзід. Выжылі. Аднавяскоўцы не далі з голаду памерці: дапамагалі насеннем, ядой, усім, чым маглі. Нашы людзі тады добрыя былі. Замуж выйшла, чатырох дзетак нарадзіла. І цяжка было гадаваць. Ніхто не калыхаў. І ў калхоз хадзіла, і кожны трудадзень вырабляла. Падумаўце, гэта ж чацвёрта дзяцей! Майму тож не далі спраўкі, хацеў на работу, дык тожа мусіў у калхоз. А пасле, добры Голуб (дай бог яму здароўя! Пакуль жыву, буду за яго маліцца. Здароўя ў яго ўжо няма, памёр, але ж ёсць яго дзеці, унукі, каб ім вялікая-вялікая дабрата была), ён даў мужу спраўку, тады паспарт палучыў. В обшчэм, пайшоў на работу, вырваўся з калхозу. У Вялейку ездзіў. Як на рабоце, дык нейкую ж капейку палучыць. Ужо дзеці падростаць сталі. Я не пайду ў калхоз — дзеці за мяне хадзілі. Хлапец, во, Віцька, ездзіў на кані, сена грабіў, бульбу аборваў, думаў, маме каб хоць які рубль далі.

...Сын, як яшчэ жыў і рабіў, быў на кацельне, любіў рыбачыць. Часта рыбу прыносіў, а якую — я не знаю. Я яе пачышчу і пажару. Рыба, яна ўся смачная, якая б ні папалася. А Віце, сыну майму, у рыбалцы шчасціла з дзедтва: мы лодку сваю мелі, ён з маленства на Вяллі быў.

— *А што такое шчасце?*

— Ну, што такое шчасце? Шчасце, што выйшла замуж. Чатырох дзяцей нарадзіла, выгадала. Што ўнукаў дачакалася, вадзіла сваімі сцежкамі ў грыбы, ягады, што паказала ім Вяллю з Катлы. Як ідзеш з Асінаўкі на зліянне Нарочы і Вяллі, на берагу самая высокая гара называецца Катла. Што Бог памагаў, аднаго разу чуць не ўтапілася сама, і ўнука выратавала. Усегда толькі з Богам. Што мужык, ён не быў, як той казаў, алкаш. Выпіць любіў трохі, і я з ім разам вып'ю капачку. Во пражыла колькі гадоў разам. Шэйсят, болі чым шэйсят. Мой Анатоль старэйшы быў на восем гадоў. Пасціў, гадаваў мяне пяць гадоў. Гэта не было там, каб скарэй на фігу. Вот так. Туды вобме, патанцуе. Навучыў танцаваць, усё. Вот такое было, а такога не было, як цяпер. Як гэта ўжо сам дабравольна, і то лёўхі не чуваць. Весела пражылі. Людзі ідуць, заходзяцца, ніколі не мінаюць, госці, радня адны за другімі штотыдзень едуць то адведаць, то на рыбалку, то на паляванне — усіх прымаю, як было чым. Кілбасы былі, сала, яйкі, рыба з Вяллі. Апарат у лесе быў. Нават сыр прынясеш і яблыка да хлеба, а калі мёду чуць зверху — няма смачней да гарэлачкі. А калі юшкі зварыш, дык душа пяе. Як магла прынімала. Цяпер ужо няма чым. Карову дзяржала. Сена цяжка касіць. З работы прыдзе, касу ў рукі — і касіць. Накосе, а мы тады самі і з дзяцямі грабём, цягаем. Кабаню пару кармілі. А цяпер толькі кот і сабака засталіся. Яшчэ летась былі ў мяне куры і 30 вутак, дык з лесу прыйшоў шашок. Усіх кур пaeў, падушыў, і пару вутак задушыў. І няма каму яго злавіць. Дык я тады іх узяла і сама засякла, дзедцам параздавала, і ўсё. А цяпер усе хочучь на гатовае, каб нарыхтавалі ўсім. Дзе ж ты нарыхтуеш — мір народу. Усе з вёскі пайшлі, каб панами быць. А зямлю ніхто не хоча рабіць. А што, не праўда?!

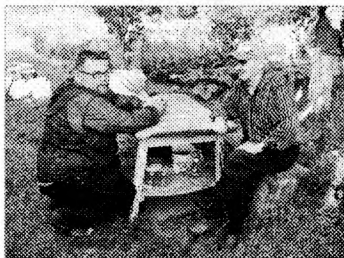
*Вёска Шыкава (пры ўпадзенні Ушы ў Вяллю) Маладзечанскага раёна
Мінскай вобласці*

Мілюк, 1961 г. н., мясцовы (зап. 05.06.2013):

...Я тут радзіўся, з дзедтва ўсю жыццз на Вяллі рыбу лаўлю. Цяпер жыву ў Маладзечне, сюды да бацькі прыязджаю, яму 82 гады. Даўней

разнай рыбы было, пакуль раку не перагарадзілі. Платва, краснапёрка дажэ захадзіла. Самая смачная рыба — гэта галаўль. Іх раней лавілі на перамёты, на страказу. Станавіліся з два чалавекі прыбрэжныя праз раку, адна леса ў дзве катушкі, пасярэдзіне папавадок на метр, і пускалі на страказу ці майскага жука, пападаліся не толькі галаўлі ці язі, нават жэрахі да 10 кіль. Зараз такім спосабам тут ніхто не занімаецца.

Шыкава стаіць на Vuшы, але дзеці хадзілі купаца сюды, на Вяллю, таму што вада была куды цяплейшая. Намнога цяплей. Але гэта было перад вадахранілішчам, калі ў Вяллі купацца яшчэ можна было. Тады і Vuша таксама была глыбейшая і чысцейшая. Ракі былі. А дно ўсё было ў ракушках-пярловіцах — зайсці босаму страшна было, можна парэзацца. Ракаў лавілі цэлымі кошыкамі, як мне 6–7 гадоў было. Дык і рыбу, а у нас у Vuшы ў асноўным быў ялец і платва, кошыкамі лавілі. Праязжае трактар праз раку, дык за ім валной рыбу нават на бераг вынасіла дажа. Вот гэта дык рэчка была!

Антон Васільевіч Мілюк, 1931 г. н., мясцовы (зап. 2013 г., М.М.М.):

... Даўней у Vuшы рыбы было — рукамі лавіць можна было. Кошыкам рыбу лавілі. Уся яна смачная была. І вокуні, і ляшчы, і шчупакі. У Vuшы ментузоў не было, ментузоў лавілі ў Вяллі. На Vuшы тут толькі ў канцы была яма, і то заплыла. На лодке на лучніцу ездзілі ў Вяллю, я не біў, я быў упраўляюшчы. І ведзяей лавілі. Самую вялікую рыбу відзеў тую, што не выцягнуў. Во такая таўшчыня ў шчупака была ля хваста (*разводзіць рукі на 30 см*). Была ў мяне вуда добрая, двухжылка. І ўзяўся ён у мяне на Вяллі, пад Вяжуцямі. На глыбіне. Дык да берага шоў харашо, а тады як стаў бокам упірацца, як абярнуўся, дык там хвост во гэтакі, ну, мусіць, на паўтоны шчупак быў, хе-хе... (*Смяецца.*) Адкуль такі прыйшоў, невядома.

Была ў мяне лодка, а цяпер і лодкі няма, і Vuшы няма, і Вяллі няма, ўсё згадзілі. Vuшу з усіх бакаў згадзілі: і з вёсак, і з Маладзечна — усё гаўно ў раку скідаюць. Рыбы зусім не стала, калі якая вясной зайдзе, якая платвічка — і ўсё. Ды яе нідзе рыбы няма. Вяллю перагарадзілі, згадзілі.

Вада стаіць, грэецца, цвіцець, grazная, коням не дасі. Даўней вада ў Вяллі была халаднейшая, чыстая.

Вёска Заскавічы Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці

Уладзімір Міхайлавіч Калачык (зап. 2013 г., М.М.М.):

... Тут Тапчак такі ў нас быў. Тут недалёка, за Шыкавам, паміж Віліяй і Ушой, там была такая трохі забалочаннасць. Патаму яе называлі Тапчак. Так прыходзілася, што ў гэтым Тапчаке мы маглі нават рыбу злавіць, у тым балоце. Як Вялля разлівалася, туды рыба заходзіла. Там была смачная рыба: піскуны, ці ўюны, іх лавілі бучамі з лазы плеченымі. Як я толькі ў Заскавічы прыйшоў, то там рыбы было многа. Для мяне самая смачная рыба рачная — гэта лешч. Мы яе з Валодзем Сапачом, як падружылі, сядзем на лодку, запалім корч — і асцямі білі. Ласося і фарэлі тут было мала, іх болей было ніжэй, пад Нарач. Тут аснаўная рыба была лешч. Угра мала было, ён таксама самы смачны. Быў і вансач, і сазан, але больш пападалі ляшча і шчупака. Па затокам былі і самы.

Вёска Паддубок Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці

Віктар Антонавіч Сапач (зап. 2013 г., М.М.М.):

...Колькі адсюль да Вяллі? Я некалі камень вазіў, дык спідометрам на машыне замерыў: 700 метраў. Месца гэта завуць Паддубок, а афіцыйна гэта Заскавічы. Тут усе лодкі мелі і дяржалі на Vuшы. А рыбу лавілі на Вяллі. Самыя смачныя рыбы лешч, жэраспень і вангор. Вангора больш на шнуры лавілі, хаця і ў лучніцу пападалі. Па вясне на грамжа ментуза лавілі. З сетак

былі трыгубіцы, па закуткам Вяллі ставілі, былі ведзья, палазы. Усё было. І венцеры, і жакі, і бучы. Восьці ў нас рабілі на восем зубоў.

— *А ці лавіў хто ласося?*

— Гэта, я яшчэ пацаном быў, і мой бацька Антося, гэта яшчэ за польскім часам было, паехаў за каменнем, думаў нейкі фундамент рабіць. І гэтым месцам, як мы завём, Чортаў мост, пачаў пабарабаніць там, і відзеў: пайшло нешта там вялікае на той бок, на мялі ганяе рыбку. Ён піхнуўся, а былі такія крукі, ці капачы. Дык ён піхнуўся на тый бок — і там ласось. Дык трыццаць дзве кілі ласося. Было гэта ў 1938 ці 1937 годзе. Ласось — гэта ж ого! Нават не спрабаваў, гэта, вельмі дорага, занеслі жьдама за грошы. Пра гэты случай дажэ ў польскіх газетах было «Антося і з ласося». Нельзя ж было лавіць, але ж злавіў такую рыбіну, не спецыяльна ж асцямаі ці сеткай. Пры Польшчы апасна было рыбу сеткай лавіць, трэба было тайна, нічога нікому не казаць і паказваць, бо маглі даць тры дні турмы, калі зловіць паліцэйскі з пастарунка. Хадзіў тут, лавіў рыбакоў без ліцэнзіі — і туды, у турму, у Беницу. Бывала, і на нядзелю.

Ужо ў колькі раз ісцёк срок даўнасьці з тога дня, прайшоў, дык прызнаюся. Я гадоў дваццаць назад на лучніцы толькі на чатыры кілі ласося забіў.

Раку найперш спорціла няўмелая меліарацыя. Нейдзе ў 60-х. Проста гоне напрамую гэту смугу. Пярвей па берагам паўсюль залаты пясочак быў, цяпер да берага не падыдзеш. Траву на берагах ніхто не выкашвае, у вадзе да пояса таксама трава. Самыя вялікія ямы на Вяллі былі ў канцы Вушы, тады як завуць Котра, тады ля Алянца, «за дзкурнамі», у Залессі проціў вадакачкі,

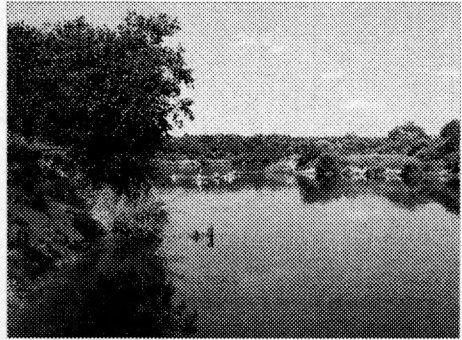
— *А ці лавіў хто сама?*

— Самоў тут не лавілі, чуў, два гады таму назад у кар'еры на Белай злавілі сама на 32 кілі ў сетку.

Чуў пра Тапчак, гэта за Шыкава. Назва такая там Тапчак, там Чортаў мост, там Рапка, там Кацёл (гэта ўсё па Вяллі). Ёсьць у лесе Чорнае возера. Туды пад Нарочу. Праз Шыкава як праедзеш, дык будзе развілка, бярыце лявей. Пайшлі, пайшлі, як мы называем, праз Чортаў мост, будзе Тапчак. У Тапчаку хвойны лес, рэдка відаць, там аддыхаюць; і далей гэтай дарогай і на гару, і з гары зайдзіце на Чорнае возера. Мусіць, гэта было старарэчка Вяллі.

Лёня (зап. 2013 г., М.М.М.).

...Я, Лёня, з 1951 года, тут у Алянцэ нарадзілася. Цяпер, як кароў не стала, зарасло ўсякай благой травой ды лазой. А раней на беразе быў заліўны луг з кветкамі. А раней такія пясочак быў чысты, мяккі, а цяпер адны наносы. Вялля змялела. Тут чуць ніжэй быў і цяпер ёсць вялікі вір, дзе ўсе топяцца. Там, у віры жылі самы — самая смачная рыба на Вяллі. Многа іх было даўней, а вы што іх у Вілейцы не спытывалі? Сом, канешне, рыба злая, магла і чалавека рانیць. Злая яны. Як малая была, часта з бацькам хадзіла на рыбалку вудачкамі. Бацька падыме рана-рана. Лавілі на чарвя, шыціка і жоўтага жучка-грачаніка. І донкі ставіла. Пасля сама найлепш налім і шчука. Наш Русланчык, як нежанаты яшчэ быў, злавіў шчука вялікага. Нёс праз плячо, а хвост па зямлі цягнуўся. Хадзіла глядзець на таго шчука.

Вёска Залессе (156 км/354) Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці

Сяргей Іванавіч Верамейчык, навуковы супрацоўнік музея-палаца Залессе, аўтар кнігі пра Міхала Клеафаса Агінскага, цудоўны экскурсавод, мастак:

...Акрамя Агінских, Залессе праславіў і граф Канстанцін Тышкевіч. Я мару, што тут, на павароце Вяллі, ля вадакачкі будзе ўстаноўлен помнік, які ўшануе кнігу «Вілія і яе берагі» і яе знакамітага аўтара, нацыянальнага героя, постаццю якога ганарыцца беларуская інтэлігенцыя, графа Канстанціна Тышкевіча. Помнік павінен быць у відзе стылізаванага вялізнага рыбабоўнага кручка, тырчашчага з ляпы шчука. Бо менавіта тут, ля Залесся, як апісана гэта ў кнізе «Вілія і яе берагі», вялізны шчупак, адкусіўшы жылку разам з кручком, сарваўся з вуды графа Тышкевіча. Гэты шчупак яшчэ, пэўна, ёсць у рацэ, яшчэ не злоўлены.

Андрэй Міхайлавіч Зімніцкі, 1967 г. н., мясцовы (зап. 2015 г., М.М.М.):

...Я з вудай не, не рыбац, каб сеткай — другое дзела, а так рыбацка не маё. Я жыў на самой Вяллі, наш дом там, дзе вадакачка, за заборам. Я там і нарадзіўся. Дзед там мой жыў з бабай. Зімніцкі Мікалай Мікалаевіч. Ён лавіў бучамі. Была старыца Вяллі, Калодаўка звалася і выцякала ў Вяллю. Ён там бучы і ставіў пастаянна. Меў дзве лодкі, адну на Калодаўцы, другую на Вяллі. Першае маё знаёмства з акунём было: я яго ўхваціў голай рукой, а ён, пер'я раскрыўшы, і прапароў пачці наскрозь далонь. Дзецкая рука, што ж ты хочаш... Было гэта яшчэ да школы.

Для мяне самыя смачныя рыбы — акунь, карась. Плотку не, не люблю, ляшча не люблю, надта касцісты. Вот налім — да. Бацька мой, Мішка, некалі тут самоў лавіў. Самы самыя смачныя. Лавіў самоў спінінгам, пападаліся. Помню, вялікія былі. Шчупакоў лавіў. Так што даўней самыя смачныя рыбы — сом, налім і акунь. Цяпер ужо стала і Вялля пераплюйка, і рыбы ў рацэ амаль не стала. Цяпер ловаць на Карце і на Бухце.

Праз Залессе ідзе гэтая рэчка Кужэц, яна ўпадае ў бухту, якую цяпер зрабілі. Як ісці з Залесся на Міхнічы, напісалі на масту Драй, а на самай справе яна называецца Кужэц. Была Драй і на трасе Мінск–Вільнюс, дык памянjalі на Кужэц, яна спрадвеку Кужэц была. Бераг на той старане Вяллі напроць вадакачкі завецца Лугавыя, далей Студзянец, ніжэй па Вяллі — Ардзэя. Раней была Карта такая, гара намытая. Я прыйшоў са службы ў арміі — замест яе стала Бухта. Во цяпер, у асноўным, на гэтай бухце, што першая за Міхнічамі і на Белянскай, там за Белай яшчэ большэ ёсць. Белянская называецца, ці возера Белае. Вадакачка стаяла, качалі ваду на станцыю для паравозаў. Цяпер закансервіравана, а так усё ў рабочым стане. Там вугальныя катлы паравыя.

Вёска Студзянец, ці Ракі, Смагонскага раёна Гродзенскай вобласці

Мікалай Дзмітрыевіч Драмлюк, 1939 г. н., і яго жонка (зап. 2013 г., М.М.М.):

...Гэта вёска Ракі. Другія кажуць Студзянец. За паследніх 50 год, з 1962 году, Вяллі вылілася толькі два разы аж сюды, аж да гэтых самых варот. Выйдзеш са двара — і сразу на лодку, і пайшоў на работу. Рыбу ў нас не надта лавілі. Вось пойдзець другі, зловіць таптухай, ці чым, ці што на адзін раз. А то так, каб на продаж, не было ў нас такіх рыбакоў. Толькі для сябе. Самы смачны шчупак, наверна, і карась красны. А так не было ў нас такіх рыбакоў.

Падыходзячы да лаавы, уступае ў разгавор муж жанчыны:

... Ты чыста ўсё ім не раскажвай, наводным людзям. Можна, следавацель які? І прыбраны так спецыяльна.

Мікалай Дзмітрыевіч:

— Якое табе дзела да рыбы?

Жонка Мікалая:

— Ён рыбы не лавіў, і не знае, як лавіць.

Мікалай Дзмітрыевіч:

— Ну добра, рыба рыбаі. Лес кругом, хто хазяін той — той так і верне. Вось узяць рыбу. Тутака брат мой старэйшы і сусед, 29-га года, яны дружылі. Рыбы набілі. Ну бацька кое-што нажарыў, вот. Прышлі партызаны, вот, ешце — людзі ўсё ж. Ну, праўда, усё ж людзі, хай ядуць... Паелі. Усё. Ёлкі-палкі, тут скора — прыходзяць немцы. На бацьку: «Каго

ты карміў, Дзмітра?» А як сказаць ім, што стары баяўся: прыходзяць-то ўсе з аружыем — як ты не дасі, не пакарміш? Застрэляць. Быў тут такі Ярашэнка, мусіць, партызан быў. А можа, паліцай. Вывеў бацьку: «Яму капай!» Бацька яму капае. А я ў рызінавых ботах. Выкапаў бацька яму, ён яму рулю наставіў, за тое, што партызан пакарміў. Во як цяпер помню. Стаіць. Наставіў ужо біць бацьку. Не магу, от... (Плача.) У рызінавых ботах, сам хаваюся ў гэтыя боты. Ляцім з братам ратаваць бацьку. А гэты там быў чалавек: «Што дзяцей сіраціць!» Драп за ствол — і адвеў. Я маленькі яшчэ быў, гады чатыры, боты па зямлі цягнуў, а запомніў, як елі тую рыбу. Смак які, кажаш... Смак не ў рыбе, а ў тым, ці шчыра яе чалавек каштаваў. Якую з'еш з душой — то тая і будзе самая смачная.

Жонка Мікалая:

— А родны дзядька прадаў. Такая парода.

Мікалай Дзмітрыевіч:

— Травы многа, але сіл няма касіць, — звёў я кароў у тым годзе. Конь застаўся. Цяпер можна жыць: дзеці вялікія, пенсію палучаю, а так, як успомню... Дзве лодкі ходзяць, во трэцюю зрабіў, яшчэ не смаліў, пойдзем пакажу. Лодка з сасны на пяць крывулін. А крывуліны з ёлкі. Ёлка раскладаецца. Корань раскладаецца, а сасна не раскладаецца, шпілем ідзе ў зямлю. Зараз невялікую ёлку нетаўстую шчыпіш — і рэж. У ляпу — і пажаласта! Некатарыя жалезныя цяпер крывуліны ставяць, але — ай! не тое. Вясло зробіш. Раней шостам — шосты былі даўгія, метраў па шэсць. Такая глыбіня была, вы ж відзіце, як упала вада. Як карчы сталі ў нас падрываць, паявілася і ў нас узрыўчатка. Тады гэтага ў бутылку з-пад шампанскага — і сталі глушыць. Бывае, як вальнець, — белая Вялля. Во рыбы было: цяпер хоць гадуў — столькі не будзець. На лодках мужыкі стануць, пасабіраюць, пасабіраюць, а я стану далей, дзе мелка, і пераймаю.

Самая смачная ў нас рыба — вугар. Яго, як стаіць ля камянёў, і рукой можна злавіць, толькі слізкі, як вужака. Самую вялікую рыбіну на восем кіль злавіў. А ваабшчэ я не рыбак, ніякіх рыб не ведаю, мне вочы ад смалякоў на лучніцы не дыміліся, не слязіліся. Ой, было рыбы, ой, было! А бывала, лодка з лодкай. Бывае, лодкі з Заскавічоў, з Прудоў рыбу гоняць па цячэнню, а тады пад цячэнне, ну і мы гонім, і як аслепнеш гэтымі смалякамі. Яны едуць, ты едзеш — як улупіш накра ў накру! Цёмната, усё... (Смяецца.) Вярні туды, вярні туды — шыш. Накра ў накру адзін аднаго. Глядзіш,

каб лодка не загарэлася. Біцца не біліся, але ругаліся. Што ж, ты не мог павярнуць? А ён: «Я не ўспеў». Вярнуць павінен той, хто з вадой ідзе. Ім лягчэй. У таго, хто пад ваду, прэімушчэства. Во як мы жылі.

У мяне ў хлеме многа гадоў жыве вужака. Яйкі ложыць пры сцяне. Дзе навоз, дзе кабыла, дзе цёплае месца, там яйкі свае адкладае. І прама так вылажыць — прырода з прыродай: у кабылы, вунь, калені заднія, праўда? Ужо не стане на яе, і роўненька каля сцяны. А выходзяць во такія маленькія — і праз парог у хлеме і ўцякаюць. А куры бедных: бах-бах-бах! Ключоць куры, ім няма як у лес уцячы. А яны не врэдня. Жаб душаць (я сам відзеў), і з ножкамі — у рот. Як магніт. Пішчыць жаба.

Вёска Рудня Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці

Вялянціна Мікалаеўна Нікіфарава, 1932 г. н., мясцовая (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7686/195):

— *Як даўней рыбу лавілі?*

— Не так, як цяпер, што ставяць трыгубіцы, вудачкі. А пярвей во: шнур закіне, а не — во, пойдзе ў Вяллю, сетачкі якія.

— *А шнур перакідалі з берага да берага?*

— Не. Цяпер завуць донкі, а раньшы звалі шнур. Я хадзіла з папам, капалі грамжы. Такія ладныя чарвячкі. Ён на шэсь... на шэсь... так у адно места начэплівае. Тады і закідае, дакуль дакіне. Раніцай ідзем смотрым, і мянтузіка зловім. І вангор, хоць небальшы, усё, што пападае. Папа мой быў, ён рабіў... ён дзяржаў порам, ён перавозіў. У нас быў свой порам.

Марыя Сцяпанаўна Захарыч (Зялёнка), 1922 г. н., мясцовая (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7686/206):

— *А рыбаков много было?*

— Не знаю. Не. А пры Польшчы не давалі лавіць рыбы. Вудачкай можна было, а паехаць на лучніцу — гэта няможна было. Міліцыя лавіла. І цяпер няможна.

Вёска Клідзеняты Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці

Яўгенія Пятроўна Івашка (дзям. Каспяровіч), 1935 г. н. (зап. 2012 г., М.М.М.):

... Самая смачная рыба з Вяллі была судак, а цяпер самая смачная — жывыя карпы з крамы. Рыба павінна быць свежая, ці з ракі, ці сажалкі, ці з крамы.

Вёска Перавозы Смаргонскія

Яня Марцішонак (зап. 2012 г.,
М.М.М.):

...Цепер у Вяллі рыбы няма.
А вось калі мы тут набылі хату і
пачалі жыць, то мой мужык быў
самы заядлы рыбак калі не на
ўсю Вяллю, то на ўсю акругу.
Марцішонак Станіслаў Францавіч.
Няма ўжо. Быў ён з 1947 года.

Яны лавілі рыбу мяшкамі. Тут толькі было рыбы, што страх. Але ж лавілі падпольна. Вось тут затока, чуць правей. Бяруць трайнік. Кінуць, а яны ідуць праміком — ліны. А калі не йдуць, то мяне бралі за дзеда. Калі ногі не дастаюць да дна — павісну на гэным калку... ха-ха!.. а яны мяне цягнуць трайніком. А вось тут было столькі ляшчоў, бялугі, ну і платвы. А платвы было! Помню, мы купаліся перад дажджом, а тады ўзялі нейкую сетачку і ўзялі з ім удваём, раз працягнулі ўздоўж берага. Дык узялі цэлую сетку платвы. Едзе на лучніцу, знаеце, што такое лучніца? Бо зараз забыліся, і ніхто не ведае гэты лоў. Ноччу гэта лавілі. Гарэў касцёр на лодке, і яны васцямі білі рыбу. Мяшок наловяць — і до, ён не браў, бо мы рыбу не елі. Ён страх любіў толькі лавіць, а есці рыбу не еў. Ну, затое ў любой отрасли ў яго быў блат. Усе дзверы былі адчынены: і пракурора, заўмага, і дохтара. А потым мы самі выкапалі сажалку і запустцілі малька, пачці флягу. А было палаводдзе, бераг знясло, і ўся рыба пайшла ў Вяллю. Акрамя ліна, якога было мора, людзі хвалілі і вансача. Лавілі і угра, але нямнога. Не ведаю, ці смачны, бо я яго не ела. А раз вангор уцёк: яны лавілі, а я хадзіла насіла торбу, і там была такая маленькая дзірачка. А мяшок, каб лягчэй насіць, я цягнула па вадзе. І ўцёк, сам вялікі, а дзірачка малая. А помню, у магазіне казалі, ёсць тут магазін у Смургоні ля царквы, яго завуць «Спасіба Гітлеру», такі магазін. А чаму? А таму, што ў савецкі час там абслужвалі ўдзельнікаў вайны дзефіцытам. Так там прадавалі капчонага вугра. На савецкія дзеньгі капчоны вугор каштаваў надта дорага, адзінаццаць рублей. Гэта былі вялікія грошы на той час. Хай сабе, мой добра палучаў, пад чатырыста рублёў — вадзіцелем на «КамАЗе». І вось купілі мы гэтага з магазіна вугра, прынеслі дамоў, а ён такі жырны, і запах

добры, і цвет зверху чорны, я ўзяла кусочак, а праглынуць не магу. Вот нешта ў мяне стала — і ўсё.

Вёска Данюшава Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці

Станіслава Станіславаўна Гіль (дзяс. Галдыцкая), 1934 г. н. (зап. 2012 г.):

...А Бог яе ведае, унук бы сказаў. Гэта цяпер рыбы няма, а даўней было. Мы жылі на першым футары ад Данюшава. Дык тады надта бомбы кідалі. Як кінучь бомбу — белая вада ад рыбы. Ды рыбы былі вялікія. Мне наравіліся ментузы, шчупакі. Мой брат надта лавіў вангораў на шнуры. Дык капалі лапатай грамжы, яны надта скора ўцякалі, дык брат мяне браў, каб памагала. І ставіў шнуры, не адзін шнур. А на кожным шнуры было па пятнасці кручкоў. Ставіў і з лодкі, і так пешшу ў ваду заходзіў, знаў дзе. Цяпер няма, цяпер берагоў няма ў Вяллі, а даўней берагі былі чыстыя, бо каровы хадзілі.

Зося Антонаўна Захарэўская, 1929 г. н., мясцовая:

...Даўней рыбы хапала. Шчупак — самая рыба, толькі сухаваты. У нас было шмат зямлі, ні дзед, ні тата рыбу не лавілі, не займаліся гэтым. Можа, калі вудай. А муж мой лавіў сеткай калі-нікалі. А прыязджалі да нас рыбакі, што кідалі бомбы, вы не паверыце, — белая Вялля! Як падоймецца рыба — белая Вялля! Мой муж быў яшчэ хлапчуком (ён з Данюшава), як пачуе выбух, туды ляціць, а тыя што возьмуць — і ходу, каб не пазналі, бо забаронена было, а нашы ўжо падбіралі тую рыбу.

Вёска Маркаўцы (182 км/328) Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці

Ядвіга Ігнацьеўна Гваздовіч (зап. 2013 г., М.М.М.):

...У Маркаўцах ніколі дажджу няма! Было тут каля 40 хат, рэчка праз вёску цякла, Чорны ручэй.

... Не знаем. Мы рыбу не лавілі. Рыба раней у Вяллю з мора заходзіла, ласосі, а цяпер рыбы няма, ізвініце, толькі гаўно плыве. Пусцілі трубу са Смургоні. Туды да Вяллі не падыдзеш, такі смурод. Там вода чорна зрабілася. І тут бывае, калі смурод. А людзі сядзяць з вудамі, ловяць рыбу, я гэну рыбу гадзілася б у рукі ўзяць, а не то што есці. Там усё атраўленае такое.

Ядвіга Казіміраўна Фурс (Аўгусціновіч), 1929 г. н., родам з в. Круні каля Войстама (зап. 2007 г. В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У.):

... Заточка такая, і там надта рыба залазіла. Карочэ, Вілія, там маленькая канаўка, і там азёрка такая ёсь. Там надта заходзілі і шчупакі, і карасі, як яшчэ можна было лавіць. А мой стары рыбай занімаўся. Дык, бывала, увосень асобенна, ці вясной, паедзець туды, дык кашы вязець. Затока звалі.

Алег Гіль:

...На электродочки зря люди ополчились, не такой уж колоссальный вред от них. Это, в отличие от сетей, естественный способ добычи рыбы, который имеется в самой природе, взять тех же скатов, электрических угрей. А то, что повыбивали электродочками всю рыбу, не согласен.

Вёска Пільцы Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці

Стэфанія Іванаўна Мусліцкая, 1931 г. н. (зап. 2013 г., М.М.):

... Самая смачная рыба на Вяллі была, калі былі разводзі, вада падымалася, а пасля ападала і рыба заставалася, там былі вансачы. Надта смачная рыба, там у іх косткі няма, толькі адна спінка. Жарылі іх, жыру ж хватала, кабаню гадавалі. А алей... масла даўней куплялі толькі бутылку, можа, на пост які. І то ж не было купіць, я помню, яшчэ дзеўкай была, мы з татай ездзілі, гналі з сямёння. Набіралі мяшок сямёння і ехалі, тамака чалавек быў, малоў ён яго. Сямённае было льняное. Са сланечніку масла ў нас не рабілі. Яшчэ быў смачны мянтуз, вангора відзела, ён як гадзіна, есці баялася. А цяпер рыба тая няведама дзе дзелася. У мяне тры сыны ў Смаргоні, адзін ну такі заядлы рыбак, як прыедзе, хоць пятнаццаць мінут з вудай на раке пабудзе, дык селёта нічога не ловіцца, а тыя гады хоць кілю, а злове.

Як дзеці, унукі малыя былі: пойдучь да Вяллі, а там залаты пясочак, сунуць-дуоць яго ў вадзічку, а цяпер не падойдзеш да Вяллі: балота, гразь, усё зарасло. Кароў няма, знаеце. На ўсю веску адна карова засталася.

Мы старыя ўжо, дзяржаць не можам, а маладыя не хочуць. Каб дзяржаць карову, трэба накасіць, накарміць, напаіць, падаіць. А маладыя да працы непрывычныя, ніхто не хоча. Адзін толькі чалавек ёсць: жонка памярла, і ён адзін дзяцей гадуе, і працуе, і хазяйства трымае, і агарод аполены чыста, і ў хаце чыста, і мы ў яго малако бяром.

*Вёска **Вайнідзеняты** (172 км/338) Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці*

Ніна Міхайлаўна Кунавіч, 1927 г. н., мясцовая (зап. 2007 г. В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/177):

— Ну а рыбу людзі лавілі?

— Лавілі. Як такі быў сцішок:

Калі рыбу мы лавілі

З нас жывых скуру лупілі.

Адганялі ад вады —

Вот было мужыком бяды.

А лавілі рыбу, хацелі рыбы, таксама ставілі тамака нейкія снарады, шукалі тут ужо такую зрыўчатку даставалі і кідалі бомбы, і сеткамі лавілі ж. І была ж і тожа міліцыя, і была ж і власць, і строга я дажа власць была. І судзілі, і лавілі.

— А чаму мужыкам бяда была?

— Бо не давалі. Не давалі ж лавіць. Каму давалі рыбу сеткай лавіць?..

Ночы ездзілі на лучніцу... Смалякі палілі такія во, дык яна тады відаць ужо рыба, як паліцца. Тады б'юць васцямі, дык тожа ж баяліся. Запаліш гэтыя смалякі, едзеш па рэчцы, а тожа ж власці было многа. Як гэны казаў... Кажды ж пільнаваўся сваёй работы. Бывае, калі не зловяць, і наловяць.

Пасля вайны тут жа ж акопы па лесе ёсць. Хадзілі шукалі тэй зрыўчаткі — снарады былі... вымалі зрыўчатку гэну. І тады кідалі. Як кінучь ужо ў рэчку, дык тады ж рыба падымецца. І тады ўжо лятуць усе ловяць. Ну як не зловя міліцыя, дык наловіш, а зловя, дык будзеш сядзець і год, і паўгода, і ўсяляк.

Анатоль Уладзіміравіч Дагоцкі, 1928 г. н.
(зап. 2012 г., М.М.М.):

...А я мусіў прамышляць рыбай. У магазінах нічога не было абсалютна. Ні гваздзя. У нас пры Польшчы магазіны былі ў жыдоў. У іх у сваіх хатах. гасударственных не было. Дык пасля вайны, як гэны гаварыў, жыдоў не стала — магазінаў не стала, і ні хера не стала. А строіцца нада было.

Рабіў на сплаве, на перавозе. Вазіў дрот, рубіў гвоздзі. Тут каб стаў хату разбіраць, мала гваздзей завадскіх, гасударственных, усе саматужна рубленыя, з провалакі. Дык мусіў лавіць рыбу, прадаваць, каб рубель які зарабіць. Пайшоў у 48-м гаду ў армію. Не было яшчэ калхозаў у нас. Прыйшоў у 51-м, ужо супруга была ў калхозе. Самая смачная рыба ў Вяллі — вугор, тады налім, і была такая рыба ў нас — вансач. Гэта самыя смачныя рыбы. Ва-первых, у вугра касцей мала, і мяса ўкуснае. І ў наліма гэдак, і ў вансача. Але вот габрэі вугра і ментуза ніколі пры Польшчы не куплялі. Думалі, што чорнае мяса, пахожа на гадзюку. Дажа глядзі, я строіўся ў 1956 гаду, было зусім туга, нічога не было. А дачы былі ў нас у Перавессі. Дачнікі найболей з Мінска і Вільні, я ім рыбу прадаваў. Былі сярод іх габрэі, дык нават ужо ў 56-м гаду яшчэ ментузоў не бралі.

Рэчка была пахожа на рэчку. Памяшала меліярацыя, памялела, як сталі засухі. Пасля таго, як зрабілі Вялейска-Мінскую сістэму, не стала рэчкі. Дагэтуль Вяллёй рукавадзіла прырода: яна кожны год разлівалася па ўсіх лугах. Да мяне ў агарод заходзіла. А раз у 56-м вада да ганка даходзіла, але Рыбакі не затапіла, пару хат пасярэдзіне, ў нізіне, а Вайнідзеняты дык затапіла. Пры Польшчы ў нашых Рыбаках было толькі два калодцы на ўсю вёску. Ваду ў асноўным з ракі бралі. Там была крынічная вада! Самы вадзіліся! Праўда, мой пляменнік два гады таму таксама злавіў сама. Вада ж была чысценькая. Травы каля берагу нікакой! Ілі жэ камешкі, ілі жэ белы пясочак. А рыбы што было! Уйма. Уйма рыбы. Мы раз злавілі 7 шчупакоў па 18 кілаграм. Сама я толькі на 6 кіль відзеў, і то яго закалоў асцямі хлопец з майго году, дык той сом сарваўся, і яго, раненага, Данюшы злавілі. А тут ты можаш прадставіць: 18 кілаграм адзін! Як гэны гаварыў, я іх вазьму толькі

палкамі, бо рукамі страх за падшчэнак чапаць. Каб цапнуў — канец, у яго зубы, як у нас пальцы, панімаеш. Рот дык вось гэтакі: гусь туды ўкінеш. Спіна больш метра. Аднаго ўлажыў галавой у вялікі мяшок, а завязваў ужо па хвасце. Людзі, крамя дачнікаў, рыбу не куплялі, ды і дачніку не трэба такі вялізны шчупак. Дык гэтых вялікіх насілі па сталовых, ну і жыдам, як пры Польшчы. У жыдоў лядоўні былі, яны ўжо калі не самі елі, дык некуды ў Смургонь, у Вільню вазілі рыбу і перапрадавалі. Гэта ж пойдзеш даўней нават з вудай — дзе хочаш за час наловіш паўвядра рыбы, на добрую жаронку хопіць ці юшку. Дык гэта вудачкай аднэй, лесак жа тады не было. Я малы быў, а ў Данюшава ў касцёле быў ксёндз, такі рыбалоў заядлы. Ён надта сек на гарох зязя, і ў яго была бамбукавая вудачка з катушкай. Мы яе называлі вуда калаўроцікам. Вядома, ксёндз. Як падсячэ зязя, а зязь вялікі, ён яго цягне, цягне на водмель. А зязь абварочваецца праз галаву — і зноў на Вяллю. Папусціць — і зноў цягне на водмель. Потым зноў папусціць, гуляе проста з ім, ды і ўсё. Дык мы не прадстаўлялі, дзе браць такую вуду. Мы ж лесу рабілі з конскага хваста, але на яго вялікую рыбіну не выцягнеш. На шчупака шпагат прадаваўся. Спецыяльны, як цяпер капронавы. Рыбы было уйма. Лавілі мы камандай: я і яшчэ адзін быў таксама з лодкай. Ведзяёй лавілі, у дзве лодкі. Была і лучніца, вунь у двары мая накра ляжыць. Палілі смалыкі, смальныя дровы. Вада была, як люстэрка, чыстая і празрачная. Відаць было, гэта ж не цяпер. Але ў Рыбаках найбольш ведзяёй лавілі. Дык рыбу часта насілі па сталовых. Гэта што цяпер у Вяллі робіцца, нарасло ад гэтай гразі. Ад Вілейска-Мінскага вадасховішча. Потаму што яны врэмя ат врэмені ачышчаюць, спускаюць яго. А ўсю гразь, водараслі скідаюць уніз. Даўней рака была інцярасней. І вот пагэтану, як мы кажам, што самае інцярэснае. Самае самае інцярэснае — жыць. Нават раке інцярэсна жыць. Зараз Вялля як мёртвая, і сёлета. Глядзі, якая жарышча, а ніхто не купаецца. А даўней у жару ўсе каля рэчкі, у рацэ людзей аж кішыць. От...

... Вот гавораць людзі, сетуюць: рыбу вывелі браканьеры. Браканьеры б нікагда б рыбу не вывелі, і не вытравілі, і не вывелі. Ужо як немцы глушылі ў вайну, так ніхто не глушыў. Усё роўна рыбы было навалом, патаму што было малька. Малька было. То ж да берага падыдзеш, станеш — да ног лезуць, цьма цьмушчая, шэрае дно. Няма малька... Пра нашы Смургоні... Былі два дзеравянныя дамы пасля вайны. Дзеравянныя, у іх не было ні вады, ні каналізацыі, нічаво. У рэчку не было ніякіх сцёкаў.

... Усялякай рыбы было. Дапусцім, шчука, окунь, да халеры было судака, лешч, язь, галаўль, платва, ну і мелкія разныя: сялява, як мы там называлі, калбы. І вугар быў. Навалам вугра было.

Бялюга была вялікая. Яна была як цырта ростам. Яна дзе не растуе, яе там чорна.

Самы лепшы быў вансач. Ён з вусамі, но не гэткімі, што ў наліма. А ён белы, белая луска, ён быў самы жырны, самы ўкусны. А цяпер і шчупак ўкусны, патаму што няма гэтага. Мы наловім шчупака — і яго дзець няма дзе. Ездзім па сталоўках, каб узялі...

Толька вам скажу адно: як мы злавалі шэсць шчупакоў па 18 кілаграм, то яму спакойна ўкінеш у рот курыцу ці гусь, во так во. І лыкі — танейшыя троху за палец. Я адзін раз вялікага мусіў выцягваць, дык я баяўся, каб праз сетку не хапіў за руку. А то тады не асвабодзішся. Маленькі і то як узціпаць. А гэты і скалечыў бы.

Акуня ж было навалам. Кінь жабу — да берагу не даплывець, кінь жука — да берагу не даплывець. Усё схвацяць. Гэта ўсё нарабіла хімія. А цяпер нідзе нічаво. Пілі вадзічку. У горадзе (Смаргоні) в речке, што ў Вяллю ўпадае, фарэль вадзілася. А дзе тая фарэль? Як стаў мусар нейкі пльысці...

А колькі ракаў было! Тут жа ракаў вадзілася. Травіца расла, не гэтакая, як зараз, што мячэўнікам усё заросшы, а травіца была як каўром. І кошыкам шахнеш, адзін-два ракі толькі клюшнямі лопаюць па гэтай кашолцы...

Нас з-за гэтай зямлі, жылі ж часна, не пускалі парыбачыць, прынясеш ядро рыбы, і вудачкай, не нада і снасцямі было. Пры Польшчы снасцямі б тожа крэпка не разгуляўся, патаму што берагі былі занятыя. Былі занятыя людзьмі, ці памешчыкамі, ці хто арандаваў заняўшы. І ўсё, не будзеш рыбачыць. Калі вёскі было, што нічыё, а так арандавалася. Гэта пасля ўжо... сазан быў запушчаны. Пры Польшчы яго не было.

Вёска Жодзіўкі Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці

Ірэна Станіславаўна Стальчынская (дзяв. Рызель), 1930 г. н. (зап. 2012 г., М.М.М.):

... Тут усякай рыбы было, ментузы былі, ласосі вадзіліся. Я сама відзела, як вялікага ласоса злавалі, метра паўтара. Было гэта, можа, у 1937 годзе. Злавіў Дудзінскі, а іх прызывалі Сачыўкавы, яны жылі праз дзве хаты. Тут было шмат рыбакоў: Кудзін, Мізула Антон... Вось яны злавалі

гэнага ласося. Злавілі летам, напэўна, сеткай. Я відзела, як на дварышча ўсе ляталі і глядзелі. Дык ляжаў ён на зэдліку не менш чым метра паўтара, на ўвесь зэдлік ляжаў. Усе ляцелі глядзець. А тады ўжо неслі яго да жыдоў, тут блізка. Тут былі дзве хаты жыдоў данюшэўскіх, яны дзяржалі крамкі, яны скуплівалі рыбы. Ну, а людзі былі бедныя, вядома, пасля гэтай вайны ў 19-м годзе вярнуліся з выгнання, тут жа нічога не засталася. Дзяржалі за зебры, а хвост аж да зямлі — прадалі, грошы патрэбны былі. Мой тата, бывае вудачкай налове рыбы, дык смажылі. Але ён рэдка лавіў, не было часу, трэба было зямлю рабіць, гадаваць скаціну. Калі і лавіў, то ў нядзелю, да таго, як у касцёл ісці. Рыбакамі былі тыя, у каго зямлі не было. Бо яны толькі з рыбы і жылі. А ў нас палавіна ўчастка зямлі было, а тата адзін. Участак — шаснася гектараў.

Адольф Мацвеевіч Рогач, 1930 г. н. (зап. 2012 г., М.М.М.):

...Самая смачная рыба была вансач, потым сом, потым ментузы. Лавілі ментузоў пад каменнямі, небальшых. Прыйдзеш, камень падымеш, вілкай тыц — ёсць! Шнуры закідалі на грамжа. Пападалася харошая рыба. І вангоры пападаліся. Як дзе пасеяны гарох, дык вангоры па расе ў гарох хадзілі. Тата мой увідзеў, дык думаў — гадзін. Утраіх з трайчаком хадзілі. Ідзеш па маўры, дык шчупакоў лавілі. Каторыя займаліся, ставілі мярэжы, бучы. Мелі ведзяі, на лодках ехалі

аж пад Данюшава і далей, і пад ваду на двух лодках, а гэныя сетку трымалі, на пальцы вяровачка, калі што пападала, то чуваць. Васцямі

лавiць запрашчалі, але на лучніцу хадзілі. Ракаў лавілі: тут рэчка была Пілавойка, так там ракаў было шмат, усе хадзілі. Асабліва тыя любілі, як мой брат, хто ў Латвіі быў у зарабатках. Папросяць мельніка, ён стаў троху спусціць, і тады ішлі. Адзін свеціць, а другі жабу на палачцы трымае, а тады цягне. Ракаў больш самі елі, а рыбу прадавалі, хто меў лодкі і лавіў ведзяёй прыезжаму яўрэю са Смургоні. У яго тут у Жойдзішак была лядоўня, і ён тады закупліваў рыбу. Лядоўню ў сваім двары меў таксама і Мізула Антон. Яго партызаны застрэлілі.

*Вёска **Ашмянец** (202 км/308) Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці*

Савіцкія (зап. 2012 г., М.М.М.):

...Самая смачная рыба — гэта вансач.

Рэня Махнач:

...Самая смачная рыба, дзе касцей меней. Найболей у нас — гэта вансач. А так і яльчык, і шчупачок, і акунёк. Многа цырты было, смачная, але яна кастлявая. І плотка добра.

*Вёска **Плавушкі** (199 км/311)*

Лёня Ляшчук, 1929 г. н. (зап. 2012 г., М.М.М.):

...Бацька мой, Пётра Шэмбер, сам рыбак быў. Тут даўней жылі толькі Шэмберы і Цікоты. У нас лядоўня была, лёду навозіць. Рыбу капціў і вазіў прадаваць у Смургоні. Найбольш капціў цырту, цяпер яе няма. Я яе не любіла, хоць рыба была вельмі прыгожая, ружовая, бо надта кастлівая, але капчоная — яна найсмачнейшая мужыкам да піва. А па мне, ментузы былі найсмачнейшая рыба. Пячонка ментузоў самае тое было. Тады вангоры смачныя былі. Іх ён лавіў, шнуры закідаў. Бывала, і ў сетку пападзеца вангор.

— *А ласося ці елі?*

— А божа ж мой, канечне, нават і сёлета ела. Ёсць тут ласосі, мой сын на вудачку злавіўшы быў. Якіх толькі рыб не было ў Вяллі, усялякіх. А цяпер во не ловіцца, відзіш.

Вёска **Мель** Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці

Гена Чартовіч (зап. 2013 г., М.М.М.):

— *Якая самая смачная рыба тут была ў Мелі?*

— Усякай рыбы многа было. Цепер няма рыбы. Самая смачная рыба былі вансачы. Фарэль таксама смачная, але мне не пашчасціла злавіць, а хлопцы лавілі гады два назад ніжэй Дубка, злавілі некалькі, кіль па пяць былі тыя фарэлі. Вансачы раньша былі да сямі кіль, а цяпер малыя. Жэрахі яшчэ тут ёсць, зноў паявілася келба. Цырта паявілася. Нават свінку адну злавілі. Тут, ніжэй за Дубок, троху там пападае. Ніжэй там больш рыбы.

Уладзімір Эдуардавіч Чартовіч (зап. 2013 г., М.М.М.):

— Тут, у Мелі, брод быў. Я не рыбац. На юшку, бывае, злаўлю, як захачу рыбы, і ўсё. Смачны мянтуз, ліны. Рыбу ўсе дзеці лавілі. А хто не ўмеў, ля ракі жывучы? Самая смачная рыба зараз скумбрыя. Даўней я лавіў вансачоў. Нават сама спытываў. Быў я малы яшчэ, а сетку ўжо насіў ля Вяллі. Нават сомікаў лавіў. Злавіў мой бацька сама тут на 32 кілі. Бродзень быў, дзве палкі, шост 4 метры, ну як чарапло. Сетка метаў шэсць. Адзін далей у вады станавіцца, другі бліжэй, во так ідуць па берагу, а трэці вяроўку цягне. А чацвёрты рыбу носіць у торбе. Усе ідуць па берагу, сетка на шастах. Ну, нейдзе там папалі і выкацілі тога сама. Зразу думалі — корч. Корч... дык корч выцягнулі на бераг, а корч пачаў шавяліцца. Спачатку не варушыўся, прытвараўся, а на берагу давай скакаць. Бацька конна на яго сеў, дык падкідваў, такі дужы. Але затаўклі. Дык маёй сястры хрэсьбіны былі у 55-м, катлет нарабілі, так пажарылі, усіх гасцей накармілі. А так самую вялікую рыбу, што відзеў, гэта шчупака на 20 з гакам кіль.

— *Дык а сом на 32 кілі — што не рыба?*

— Сом — гэта ёсць сом.
Пэўна, 25 киль той шчупак важыў.
Гэта з ведзяёй ездзілі. У дзве
лодкі. Цяпер так ніхто не ловіць.
Дзве лодкі, на пальцы сетка.
У нераст ніхто не хадзіў, а хадзілі
во ўлета. А Ізідор, як ён злавіў
у сетку сазана, дык як парасё,
глаўнае. Павесіў на слуп, дык і я
хадзіў глядзець, ну таксама киль
на дваццаць быў. Красівыя былі і
жэрахі, ці ганцы: іх у нас і так, і так
завуць. Іх найболей у бухце, ля
Белай. Я там нават чухонь злавіў.

— А ласося ці відзеў?

— А ласось — гэта што, бела-
рыбіца?

— Не, гэта такая рыба з мора, у ей перад хвастом яшчэ адзін,
глуставы плаўнік ёсць.

— Ну, такую ў дзевяці я быў злавіўшы. Злавіў рукамі, бо калі ледаход,
ля маста ў Жодзішках лёд рвуць, а мы тут у гародзе ўсе стаім, ля берага
ходзім. Увідзеў рыбіну і пайшоў за ёй па лёдзе. Дык ласося на чатыры кілі
я ля ціны згледзеў. Стаіць... падышоў па крызе і рукамі ўзяў. Як прынес
дамоў, аддаў маці, дык стала срака сіня, так адлупцавала, і ўсю ноч на
гаросе на каленях адстоіў... Дык і не паспытаў тога ласося, і таму і цяпер
не надта рыбу люблю. Ласося забаронена лавіць, ды і мы ж з хлопцамі
маглі ўтануць.

Раскажу табе. У нас беларыбіца была. Бела...рыбіца. Я яе не відзеў,
ну гэны Дук, знаеш, казаў. Там каля Белай гары, калі яшчэ не было лагера,
як дала, на тым баку, а ён на рызінавай лодцы, во так во пайшоў. Слухай
далей. Было сем братаў Лужыцкіх, адзін, ну, я не верыў, пастароннія людзі
гаварылі, што праўда, карочэ, ну, там пайшлі купацца ці рыбу лавіць, і
відзяць: спіць рыба. Пэўна, метры два. Беларыбіца, як звалі яе ў дрэўнасці.
Ну і што, ён падкраўся, каб яе задавіць. Сунуў рукі пад зябры, а яна яго як
зажала там — і папёрла! Насіла, насіла, то падымець, то да дна апусціць.
Тады адпусціла. Карочэ, кілаграм сто пійсят тая рыбіна была. Гэта была

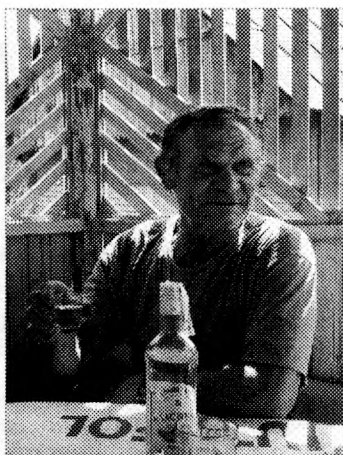

бялуга. Было гэта якіх гадоў дваццаць-пятнаццаць назад. Наша баня тады аж там стаяла. Дык бялуга ці беларыбіца гэта была, я ж табе аб'ясняю. Ёсць яна яшчэ ў Вяллі. Ды я гэтага хлапца знаю, ды я яму не верыў. Ён і не расказваў, маўчаў, але што са стараны бачылі, казалі. Распусціла междуробры і зажала, і ўсё: ты рукі не выпусціш, пакуль не адпусце.

А калі ўжо есці, то я толькі хітрую юшку раблю, і сам тады ем. Юшка! Чуў такую?

— Гэта, мусіць, уха?

— Не, не уха, а юшка. Уха варыцца ў сагане, а юшка робіцца ў патэльні. Па-другому юшка. Бацька мой рабіў, ні маці, ні жонка не ўмелі. Рабіць юшку павінен толькі мужык. Бярэш патэльнію, мелка сала

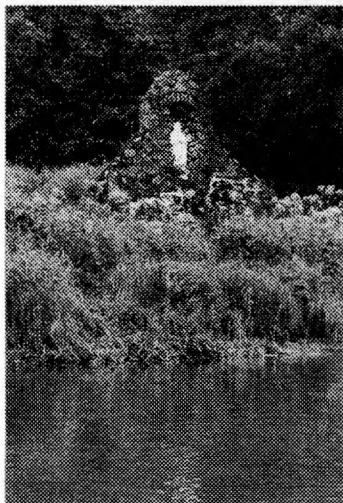

рэжаш. Туды цыбулькі, жарыш. Тады мукі лыжкі тры, ну якая скаварада, — туды. Тады адгартаяеш, і ложыш рыбу. Паджарваеш рыбу з дзвюх старон. Тады заліваеш ваду ў гэта ўсё, кіпяціш і пры канцы спецыі. Есці трэба гарачай і з бульбай. О!

— Які быў самы шчаслівы случай на рыбалцы?

— Было гэта яшчэ пры Польшы, казаў мне дзед. Карочэ, паставілі яны ў Разаках сеткі. Дасталі. Язі. Адзін у адзін. Парку коней запрагаюць — і на Вільню пруюць. Дзве каровы купілі. Карова тады добра стоіла. Вось што было з аднаго раза, так язёў налезла.

Тут жа Ёладзюк браў ліцэнзію (у яго льодоўна была), і яны лавілі рыбу. Прыязджаў кожны тыдзень жыд, забіраў у іх і вёз. Дык во, як зацянуць ад каменя да выспы, — пару бочак рыбы было. Напроць хаты, і ездзіць нікуды не трэба. Цягнулі такой сеткай трыгубіцай. Цяпер бы ў тую сетку ні адна рыба не ўлезла. Цяпер і ў ніякія сеткі рыба не лезе, бо няма яе. Ваабшчэ рыба прапала. Як сілікатны завод запусцілі ў Міхнічах, так рыба і прапала. А тады яшчэ і Вілейка ўсё прыкончыла. Была ж такая чыстая вада, па ўсей Вяллі дно было відаць, дажа на тры метры. Цяпер берагі пазаплывала, зрабіла балота, не пазнаць, што тут каменчыкі былі. Сілікатны загубіў і Вілейку. Раньшэ за куст сядзеш — плаваюць там усялякія рыбы, краснаперкі. Чарвя да носа падводзіш, а яна панюхала — і пайшла, усё ж відаць было.

А бывае на рыбалцы, што няма шчасця, ну, не вязе, хоць плач. Трайчаком лавілі раз у Січкунах. Трайчак — гэта дзве палкі па тры метры. Тут на ланцугу, тут стойка, тут стойка і тут стойка. Адзін тут дзержыць, адзін — тут, адзін — тут, «дзедам» завецца і сетка. Раскладаецца, ахоплівае траву і сціскаецца. А тады разам падымаюць. Толькі пачалі, дык шчупак як даў — і сетку прабіў, і «дзеда» паваліў. І гузак на ўсе грудзі, і рыбалцы канец. Аперкот. Дзірка ў трайчаку на паўметра. «Дзеда» адкачалі — так расхацеў зноў у ваду лезці. Адбіла ахвоту. Мусілі бутэлю прыкончыць не па-людскі: без смажанай рыбы і юшкі, пад казённы часцік, пад кільку.

Вёска Дубок (204 км/306) Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці

Юсіф Варабей (зап. 2013 г., М.М.М.):

— *Якая самая смачная рыба тут, у Дубке, на Ашмянцэ?*

— Пэўна, судак і вансач. Цяпер мала іх. Бывае, пападае, зяць во налавіў. Ну, яшчэ шчука. Уперад на шнуры сам лавіў наліма. Ладзіў шнуры. На шнур бярэш дзесяць кручкоў, чапляеш грамжэй, на канцы камні як грузы і ставіш там папярок, дзе камні якія, ці там, дзе быстрэй, таксама. Лодачкай ездзілі ўдваіх. Апускалі на ноч, а раніцай з кручком едзеш. Было, пападзецца, але смярдзіць балотам, хаця касцей няма. Самую вялікую рыбы, што бачыў, — на пятнаццаць кіль шчукапа. А яшчэ тут, у Ашмянцы, былі злавіўшы ментуза на 32 кілі, ну, не ментуза, а сама, ён на яго падобны. Злавілі на спінінг, гадоў з сем таму. Чалавек з Андрэяўцаў, Казік, два часы мучыўся, пакуль выцягнуў. Павязло: два пуды мяса. Якраз супроць Маткі Боскай Курганскай, дзе святая вада з крыніцы, з той стараны Вяллі.

Эдуард Міхайлавіч Пастарнак, 1943 г. н.,
родам з Навасёлкаў (зап. 2007 г. В.В., Л.С.,
Ю.У. Расп. Ю.У. Зах. LTR 7685):

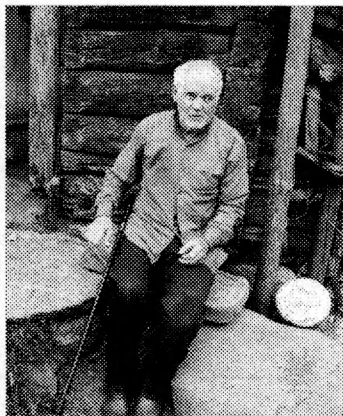
— *А какая першая рыба шчаслівая?*

— Толька не окунь. Еслі акуня спаймаў — шчытай, дамоў нада. Больша рыбалка не палучаецца. А шчаслівая — уся астальная.

Вёска Рымшыненцы (221 км/289) Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці

Уладзімір Уладзіміравіч Вайцэховіч,
1939 г. н. (зап. 2013 г., М.М.М.):

... Я сам не рыбак, нават вуды не маю. Але ж рыбу з Вяллі еў. Самая смачная — мянтуз, смачны, як масла. Але цяпер ментузоў няма, зваліся. Перш лавілі яго на донкі, кідалі. А потым, па смаку будзе невялікі, да кілі шчупачок. Самую вялікую рыбіну што бачыў, гэта шчупак. Рыбак з Маркунь на плячах нёс, галаву трымаў

сперадзі рукамі, а хвост па зямлі ззаду цягнуўся. Даўно гэта было, тады рыбу добра бамбілі.

Вёска Нестанішкі

Вальдэмар Пятровіч Федаровіч, 1940 г. н., мясцовы (зап. 2007 г. В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685):

— *Як даўней рыбу лавілі?*

— Нада мець сеткі, ці сачок, ці брэдзень. Цесць мой лавіў бучамі. А я бучы плясці ня ўмею. Мужыкі чатыры ставілі, хто мог плясці.

— *А ў якую пару лепш ловіцца?*

— Цяпер во, калі брэднем, дык і шчуку злавіў бы ў траве, яна ў траве стаіць.

— *Эта ў гэты час?*

— Да, ужо ёсць. Шчука ўжо да восені. Стаіць у траве, а тады вылятаець. І ловіш.

— *А на лодках ці лавілі?*

— Не. Там, у рапе, на тым баку, быў добры рыбац, ужо памёр.

— *А якая рыба даўней вадзілася?*

— Як цвіцець чаромуха, тады такая цырта нараставала, крупная, а тады другі раз нараставала, тады, як красуець жыта. Але ўжо болей мелкая, чорная. А тады яе адно врэмя не было, Дзе яна дзелася? Мусіць, літоўцы былі перагарадзіўшы. Сетку былі паставіўшы.

— *А дзе тая сетка ў літоўцаў?*

— Дзе ўпадаець Вілія ў Нёман. Там эта сетка. Там яны перагарадзіўшы, і не пускалі эту рыбу.

— *А шчупак калі?*

— Шчупак нарастуе ў канцы апрэля. Разнай рыбы было. Усач такі крупны. Зімой у бучы налім лезіць.

— *А як пад лёдам можна загарадзіць?*

— Гарадзілі летам, а зімой прасек лунку — і дастаеш. Было, што пападуцца і па тры кілаграмы.

— *А русалка якая можа ў вадзе?*

— Да не. Раньшэ захадзіў у Вілію ласось. Даўно. Ён ідзець на чыстую вадку на нараст. Там, у рапе, была быстрыня. У нас быў такі заядлы рыбац. Дык агледзеў, што ідзець ласось, адну гранату кінуў, усё раўно пайшоў, другую гранату кінуў — раніў. У куст упёрся. Паймаў ён яго. Берагам там

хадзіў яўрэй, чаго яго там чорт насіў?! Падышоў, узвесілі — сем пудоў.
Купіў яўрэй гэтую рыбу.

— *А на смак якая рыба?*

— Самая ўкусная паджарыць — окунь.

— *На смак рыба на што пахожая?*

— Рыба ёсць рыба. Ні з чым не зраўняеш.

— *А бывала, што лавілі рукамі рыбу?*

— Бывала, што летам была такая ўклейка небальшэнькая, яе лавілі карзінай. Ваду прымуціш, дык яна аж да ног лезла. Аж чорна было, карзінай зачэрапавалі.

— *А пад камнем іскалі рыбу?*

— Пад камнем і я лавіў, як малы быў. Цяпер не палезу, баюся. Усунуў руку, нашчупаў нешта мяккае. Думаю, налім, ён тожа любіць пад камень залезці. Я шчупаю, каб за галаву ўзяць, ён жа скользкі, яго так не возьмеш. Шчупаў, шчупаў — галава тонкая. Я руку раз з-пад каменя, а ён з гэтай дыркі свісь мне на калені. Дык я выхадзіў аж на бераг. Угар. Ай, тваю макаўку, як выпрастаўся, як пашоў на быстрыню, я б яго рукамі не ўзяў.

— *А нагамі ашчупавалі рыбу?*

— Дзе густая трава, можна стаць на рыбу.

Вёска Буякі (223 км/287) Смагонскага раёна Гродзенскай вобласці

Мар'ян Іванавіч Рогач, 1938 г. н., мясцовы (зап. 2007 г. В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685):

— Ну як даўней лавілі? Бучы ставілі.

— *А вы рыбак?*

— Бываець, з вудачкай сяджу.

— *А як даўней ночы лавілі. На лодках?*

— Называлася вядзея. Такія як мяшок з нітак. Тут лодка і тут. А яна паміж цягнулася, толькі падымай.

— *А хто сеткі плёў даўней?*

— Самі. Хто рыбак, той і плёў. Наабарот, у нядзелю сетку рабілі, тады, казалі, рыба надта добра ловіцца.

— *У нядзелю трэба было?*

— Ага, так гаварылі. Дзяды гаварылі ў нядзелю рабіць сетку.

— *А якая на смак сама лепшая?*

— Угар. Кажная рыба свой смак маіць. Адной плотнае мяса, другой — рэдкае. Адна кастлівая, другая некастлівая.

— *А калі якую рыбу можна лавіць? Можа, якая прыкмета была?*

— Цяпер ніякай нямажна. А даўней як лёд пайдзёт, з лёду шчука нарастуець. З лёду. Патом ялец ідзець, нарастуець. Патом окунь, тады пацяплець — платва. А тады карась нарастуець, лін, гэта ўжо як цяплей. А як чаромха цвіціць, тады цырта нарастуець. Белая і чорная, два сарты іх ёсь. Тады паследні будзець галаваль. Жэрах — усякіх ёсь названнў.

— *А як дзялілі рыбу, як наловяць?*

— Па такой рыбіне, па такой, па такой. Пароўну. Я гэту вазьму, я гэту.

Вёска Маркуні (232 км/278) Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці

Станіслаў Мацвеевіч Пазлевіч, 1922 г. н., мясцовы (зап. 2013 г., М.М.М.):

Я ўжо селята ўсё помню, але не віжу. Хаджу яшчэ, але аслеп. Свет толькі віжу, толькі тамака, у тым баку. Самая смачная рыба — гэта вангор. Вангор па расе паўзе, як гадзіна ён. Ён на сваім жыры і распусціцца. Не трэба на патэльнію ані жыру. Але як жарыць, трэба кожу здзіраць. Скурай ван-

горавай даўней падпярызваліся, як каму сярэдзіна баліць. Смачныя і шчупакі да кілаграму. Было раней і вансачоў. Вансачы там, дзе каменне. На лучніцу ездзілі. Вансача бі — ён не ўцякае, як шчупак. Шчупак раз — замуце і паляцеў, а вансача сячы аднаго за другім. Лучніца, знаеш, калі смалякі палілі і восці такія былі, браканьеры мелі, ганялі за іх. Сусед меў каня — паедзем. Мелі зямлю, лес — накапаем карчоў, насячом смалякоў. Прыб'ём такую казу, паложам смалякі, палім. Спусцімся ніжэй, да Яновіча. Быў хутар на тым баку Вяллі, туды заўсёды спускаліся. Цяпер няма, купілі хату. Як уз'едзеш, то рыба стаіць. Калі сячэш рыбу больш чым тры кілі, трэба пускаць восці, бо сарвецца. Самую вялікую рыбу, што засякалі, звалася болень. Пусціш восці ў ваду, а ён ходзе, ходзе, а тады клюне. Рыбы было. Восці былі — шост на пяць метраў. Як уз'едзеш, так відаць і на глыбі. Чысцютка вада была. Ён уставе восці ў ваду і вядзець, вядзець і не так б'е — плюх! — а падводзе да яе блізка, а тады ўжо — чах! І кідае восці. А гэты носе, носе восці, пакуль не замучыцца.

Маства не было, парамы былі. На парам станавіліся два вазы. За перавоз на параме бралі 4 пуды жыта на год, ці ў завясімасці ад участка. У нас было зямлі шостая часць валокі. Валок мела шаснаццаць дзесяцін. На дзесяціне — гэта дваццаць гектараў. Парамы дзяржалі людзі, у нас такі Чайкоўскі дзяржаў. З Міхалішак другі паставіў парам. Нідзе работы не было. Плыты ганялі. Фабрыку на Страчы паставілі. У Міхалішках адны жыды былі, так бабы хадзілі жыдам адзенне мылі. Жыды ездзілі, анучы збіралі па вёсках. Крычалі: «Гэй, бабы, анучы да кучы!» Потым тыя анучы здавалі. Да граніцы ездзілі, селядцоў якіх вазілі, прадавалі. Сялядцы да бульбы смачней, чым рыба з Вяллі. Рыбу мы найболей жарылі ў глыбокай патэльні і тады ўлівалі малака салодкага. Закіпіць малако — і рыба гатова. Найскарэй. Во, проста: яе пачысціш, каб усё было чыста, тады адскрабеш усё чыста, тады нам казалі прэснага малака: падаі карову, улі малака, як закіпіць малако, перавярнуць — і рыба гатова. Тлустасці дабаўлялі трохі, малака ў патэльні добра дабаўлялі, каб яна была ўся занятая. Гэта паказаў нам з Міхалішак такі жыд, Рандановіч быў. Таксама рыбу сушылі, каторыя рыбакі салілі. Рыбу болей сушылі да піва. За Польшай літр водкі стоіў чатыры золоты. Былі бытылкі па паўлітра і былі кручкі. Кручок — паўбутэлькі, і яшчэ паўбутэлькі. І быў спірт. Але так тады не пілі. Дорага было. Самагонку гналі. Самагонку гналі, як ездзілі ў начное. На каменнях кацёл стаяў, вогнішча палілі і палілі ў начлег. За Польскай у Міхалішках было чатыры паліцыянты і пяты камендант. І былі даказчыкі. Хто дакажа і злове з гарэлкай, шэйсят золотых яму плацілі. Прэмія. Панікі такія былі. А таму, каго злавалі, давалі паўгода турмы. У Дубраўлянах тут быў маёнтак такі, туды везлі, а сядзелі ў Вільні, у Антокалі. І ў Лукішках. Да года давалі турмы.

Рыбу ў Вяллі лавілі за Польскай так, не плацілі. Чаропламі лавілі, і такі бродзень быў, з заходам. Бродзенем утраіх лавілі, як палазамі. Чароплы застаўлялі, а тады пачыналі пужаць, заганяць рыбу. Ставілі два чароплы, адзін шырокі на васьмянаццаць, каб большая рыба заставалася, а мелач пралятала. Чароплы таксама называлі сак. Бучы ставілі вясной, як вада прыбывала і рыба ў ручаі заходзіла. Тады рабілі загарадзь, ставілі ў ручай буч, і калі вада ўбывала, то рыба надта лезла ў бучы. Пад'ёмнікаў, як на Дняпры, у нас не было. Лавілі таксама ведзяёй. Ведзяёй лавілі з двух чоўнаў. На чоўне сядзелі ўдзвух: адзін сперадзі грабець, а задні трымае адзін канец ведзья, на другім чоўне трымаюць другі канец. Рыбы многа

было, але бедна жылі. Прападаць Вялля стала, як зрабілі мора для Мінска і сталі ваду перакідаць у Свіслач. Тады і памялела і стала зарастаць. Даўней пясочак быў, а цяпер скрозь берагі пазарасталі, усё змянілася. Раней, за Польскай, і за немцамі, як плыты ганялі, ваду пілі з Вяллі да самай Вільні. У Вільні ваду з Вяллі піць няможна было, бо там скідвалася ўся каналізацыя, гаўно плыло. Ваду там ужо запасалі. Да Вільні гасцінцам шэйсят кілометраў, а Вяллэй 180 кілометраў.

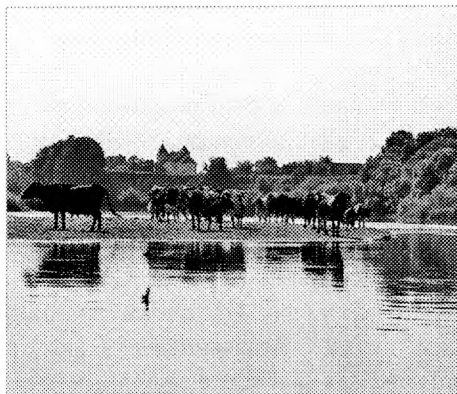
Вёска Міхалішкі (238 км/272) Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці

Альфрэда Станіславаўна Кляцоўская, 1931 г. н. (зап. 2013 г., М.М.М.):

... Мы з мужам прыехалі ў Міхалішкі з Літвы працаваць у школу. Я была настаўніца матэматыкі. Муж мой, Міхаіл Андрэвіч, многа пісаў. Ён быў полупісацель. Усе бумагі я аддала Свірыду. Свірыд — быўшы дырэктар нашай школы, а цяпер работае ў Астраўцы ў газеце. Ён інфарматар па нашай атамнай станцыі.

У мяне муж калісьці, як жыў, быў рыбаком. Ездзілі мы з ім на рыбалку. Дык едзем, едзем, будуць Маркуні на Вяллі.

На мой погляд, самы ўкусны сом. Сом тут быў. Мой муж і яго бацька лавілі сомікаў. Мы заўсёды былі з рыбай. Судакі — таксама харошая рыба, усягда заліўное можна здзелаць. Язь — смачная рыба. Налім харошая рыба. Смачныя вельмі сазаны. Яны прыхадзілі сюда на остраў на нерэст. Што ўжо іх было: па восем кілаграмаў, па сем кілаграмаў, я ўсіх родственнікаў надзяляла сазанамі. Шчупачкоў заўсёды фаршыравала. Самага большага шчупака ён злавіў на восем кіль. А лавіў мой муж і яго бацька толькі на вудачку. Лодка была. Сетачка таксама была, але гэта ўжо на якую патрэбу, як раптам рыбы трэба. Была фатаграфія майго мужа з вялікай рыбінай, але яе забрала мая дачушка ў Вільню. І другая дачка ў Літве, аж пад самай Латвіяй.

Сяргей Мікалаевіч Рукойць, 1968 г. н. (зап. 2015 г., М.М.М.):

...Ракаў у Міхалішках даўней лавілі дзе востраў, яны там былі. Там такі пляж ніжэй маста ёсць. Лавілі іх пацанамі. Мусіць, калі быў у трэцім класе.

*Вёска **Малыя Свіранкі** (247 км/263) Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці*

Сп. **Казлоўская** (зап. 2012 г., М.М.):

...Самая смачная рыба — гэта фарэль і стронга. Тады мы любілі вангора. Тады ўжо ліны і болені. Болені вялікія былі. Яны асабліва смачныя капчоныя. Займаліся капчэннем. Ліны такія тоўстыя, там мяса многа. Смачныя яшчэ ментузы былі. Раней, я сюда прыйшла, муж вунь такімі кошчыкамі рыбу прыносіў. Было рыбы ўсялякай. Ездзілі з агнём і лучылі вілкамі такімі. Дык была надаеўшы гэтая рыба так, што чысціць яе і есці не хацелася.

Іван Юсіфавіч Казлоўскі (зап. 2012 г., М.М.):

...Самая вялікая рыба ў нас — ганцы ці болені. Найбольшыя былі законна на восем кіль. Былі вялікія ляшчы. Лавілі найболей на лучніцы. У накру лажылі смалякі, а як паявілася сальяра, то лажылі гнілякі. Памочыш у сальяры — і ў накру. Хадзілі ў адну ці дзве лодкі. Гоніш пад вадку. Баляні, як падняўся, дык ён па вярху ідзёт. Па самым вярху. Дык, бывае, кідалі ў яго асцямі, калі пашыбляешся і ніяк не можаш дагнаць. Як кап'ём. І пападалі. Кідалі за метраў восем, а найчасцей за пяць. Восці рабілі ў нас у кузні на восем зубоў. Найбольшыя ж восці былі на дзесаць і нават на дванаццаць зубоў. Але яны былі вострыя і з вусікамі. Каб не здзіраўся назад. Было ўсялякай рыбы. Ментузоў лавілі на шнуры з кручкамі. Кідаеш поперека шнур на камяні, на кручкі грамжа. Тады бусак бярэш і дастаеш. Крэпка і не хавалі адзін ад аднаго, ніхто з твайго шнура рыбу не знімаў, у нас злодзёяў не было. Фарэль вялікую лавілі, там рэчка Дуда ў Вяллію ўпадае. Даўней, як раку не спорцілі, яе надта многа было. У асноўным на кіль сем-восем. Не маглі адразу ўсю паесці, дык тушонку рабілі. Ужо колькі тушонкі з фарэлі паелі! На лучніцы лавілі і вансачэй. Яны так стаяць, вялікі

самы наперадзе. Другі меншы, далей меншы, і меншы, і меншы. Калі ўжо які рухнуў, то ўсе разлятаюцца. Ужо не даганяем — усе пайшлі. А як добра б'еш, то можна ўсіх паград: першага зрываеш, тады другога, тады трэцяга. Галоўнае не прамазаць, так даць, каб не рухнуўся. А рухнецца — усе паўцякаюць. **Самы, ці бусакі**, чорныя былі, але рэдка. Шчупакоў мы на лучніцу не лавілі, толькі калі брэднем. Двое цягнуць, а трэці за дзеда. Зажымаеш так, зажымаеш, а тады падымаць. Шчупакоў было. Яшчэ ездзілі з малатай на дзве лодкі. Гэта сетка такая, як посцілка. Рыба ўцякае ўзад, а лодкі ідуць во так во. Гэта называецца малатай. Уперадзе грабуць, а ззаду два сядзяць з сеткай на пальцы. Еслі ўжо торгнула рыба, яны закрываюць гэту посцілку і падымаюць уверх. Даносяць рыбу і ізноў апускаюць. У нас бабы на лодках не ездзілі, не памагалі лавіць рыбу, хаця ў другіх вёсках я пра такіх чуў. Гэта Мужалянскія, і то калі гэта было! Гэта Казлы. Цяпер у Вяллі і трава памянлася, не было ніколі такой травы. Была маўра, цвіла такая жоўценька і беленька. І ўсё. Вада чысценька. Ямы былі глыбокія, да Радзёў. Там, дзе забора «Ключы», таксама глыбей было.

Зоя Вітольдаўна Казлоўская, 1941 г. н.
(зап. 2012 г., М.М.М.):

...Разваленыя мury належалі некалі біскупу. Нашы Малыя Свіранкі яшчэ мясцовыя завуць Фэрма. Фэрма — другая назва, таму што тут была калісь ферма. Тут яны быкі развадзілі. Біскупы тут жылі, тут была іх гаспадарка. Мury пааставаўшыся ад хлявоў.

За Польшай можна было ў ягады хадзіць толькі ў казенны лес, а ў панскі нельга. Тут паблізу не было казённага лесу. Дык ляснік за тое, што татуня добра шыў, дазваляў па знаёмству схадзіць нам у лес па ягады і грыбы. А так трэба было браць квіток на ягады. Грошы не было, так квіток на дзень давалі за шэсцьдзесят баравікоў. Шэсцьдзесят баравікоў трэба было здаць. А тады прыязджаў пан з брычкай, з сабакамі і катае тут днямі, як дзенег недабраў. Як пападзешся, мог і бізуна даць. Пан наш быў Крукоўскі, з Падольцаў, там за лесам чатыры кіламетры адсюль. А Зрэнька з Палянаў, там бровар трымаў. Паны благія былі, дзе ты возьмеш харошага пана? Рыбу ж лавілі, рака не лічылася панскай. Акрамя брусніц і чарніц мы збіралі ягады з ядлаўца. Яны былі

надта дорагі, за іх атаварывалі загатавіцелі на корт, каб спадніцу пашыць якую, на платкі цвятныя. Зімой, як мароз вялікі, сцелюць посцілку, тады за верх ядлаўца прыхіляць і палкай як задаў, задаў — ён і абляціць. Гэтыя ягады шлі на лякарства. Збіралі іх і за Польшай, і пасля вайны, і цяпер загатавіцелі бяруць.

Муж Зосі Вігольдаўны (зап. 2012 г., М.М.М.):

Самую большую рыбіну — мэтровую я злавіў на вуду, гэта быў шчупак. На блясну.

Соф’я Сімановіч (Казлоўская), 1941 г. н. (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685):

Як фэст быў у нас фтарога іюля, так тады лавілі рыбу, усё хадзілі... у нас завуць яе «бóлені» такая... не знаю як гэта... можа, ганец ці як?.. па-кніжнаму?.. Такая... бальшыя яны! Круглы рот.

Вёска Мужылы (250 км/260) Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці

Стэфанія Антонаўна Бабіч (дзяв. Войшка), 1933 г. н. (зап. 2013 г., М.М.М.):

...У Вялікі ўсялякай рыбы ёсць, а самы смачны — ласось. Ён вялікі расце. У майго брата ў Міхалішках свадзьба была, дык аднаго хапіла. Дваццаць пяць кіль быў. Мяса харошае, такі ўжо смачны, што і не расказаць. Ну, шчупакі тады, бо вугра я не люблю, надта ён страшны. Вансачы былі, тожа надта ўкусныя. Калісці рыбы было, і рыбакі сеткамі лавілі поўныя лодкі. А цяпер ні людзей, ні рыбы, на 21 хату мы, дзве бабы, і трэція — сям’я. Цяпер травяць, рыба патравіўшыся.

Вельмі смачныя ментузы, помню, яшчэ дзед мой на шнуры лавіў. Лавіў рыбу і тата, помню, той рыбы былі поўныя цэбры. Самая смачная красная рыба, пэўна, ласось і ікра. Помню, ікры як наварым! Лавілі раней сеткамі. А цяпер стала строга, не дай бог, самаго зловяць. А вудай нічога цяпер, акрамя плотачкаў маленькіх, і не зловіш.

Вацлаў Блажэвіч, 1947 г. н., мясцовы (зап. 2015 г., М.М.М.):

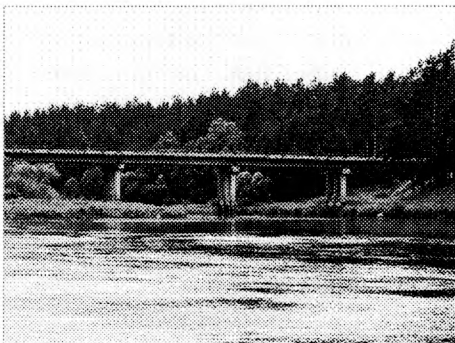
...Да таго, як зрабілі вадахранілішча, самымі смачнымі рыбамі на Вяллі былі вангор, налім і цырта. Балень красівы, але ўсё ж не такі смачны. Цырта харошая капчоная. Толькі што касцістая. Вансач — смачная рыба, асобенна той, хто ведае... Сама лепшая для прэзентаў, даюць за ікранаго вансача самыя вялікія грошы, стараюцца закупіць у нераст: хто пракурору, хто цёшчы, хто начальніку. Як гэны казаў, хто ведае, а хто не ведае, а ікра ў вансача ў нераст

калі-нікалі ядавітая. Выходзіць так, што самая смачная рыба тая, што зараз няма на Вяллі, бо зьялася. Само сабой, смачныя стронга і ласось. Стронга, як і цырта, хутка мяняе цвет на берагу, калі засыпае, як зловіш.

Александр Вацлававіч Кірпа, 1957 г. н., родам з в. Варона, жыхар в. Бярозаўка (зап. 2015 г.):

... Самая смачная рыба — налім. Люблю боленя, гэта па-беларуску, а па-руску яго завуць жэрэх, а ў Альхоўцы за Міхалішкамі яго завуць ганец. Галаўлі і ляшчы вялікія тожа нічога сабе, не сказаць, што самыя смачныя. Блажэвіч Вацлаў з валанцёрамі на рэчцы Тартачцы ложыць перад трубой запруду з камення, падымае ваду, каб кумжа магла прайсці на нераст па

трубе. Яго бацька быў у Тартаку мельнікам. Як дарогу рабілі, перагарадзілі рэчку, ваду пусцілі ў трубу. А так трубы не дастае, бо высока. Тартачка пачынаецца ля Трокінікаў, пад Быстрыцай. У Тартаку ў 1975 годзе фільм пра вайну здымалі, хлопцы мясцовыя немцаў ігралі. Дык пераадзетыя ў салдат-немцаў пайшлі па хутарах

з аўтаматамі шуткі шуціць, прасілі: «Матка, шнэль масла, сала, яйка, шнапс», — і людзі вяліся, давалі самагонку і закусь.

*Вёска **Перавознікі (Быстрыцкія)** Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці*

Яніна Іванаўна, 1926 г. н. (зап. 2013 г., М.М.М.):

... У Перавозніках было трыццаць шэсць хат. Наша вёска вядома з шаснаццатага стагоддзя. А побач, у Ліпнішках, ёсць курганы і капішча, дык зусім то месца старадаўняе. Тут быў паром, перавозілі праз Вяллю. Перавозілі даўней не за грошы, а плацілі на сяўбананне. Зерне давалі. Тры пуды трэба было даць на год. Паром быў трохі ніжэй за нашу хату. Там і зараз ідзе дарога на гару. Дарога была на Кемелішкі. Звязваліся з Астраўцом. Ну, і Вільня ж недалёка, і многія нашы працавалі ў Вільні. Бліжэй да Вільні было праз раку ісці. Акрамя парома, кожны ў Перавозніках трымаў лодку і перавозіў людзей, і ровар, вядома ж не дарма. А калі ехаў на возе, то ўжо трэба было на пароме.

Ірэна Мятліцкая (зап. М.М.М.):

... Дзеці на гэтым толькі і зараблялі. Нам нават было выгадна пераняць чалавека, каб не на пароме ехаў, а ў нас. І чалавеку добра было: на пароме пятнаццаць капеек, а у нас дзесяць, на савецкі час. У прыватніка было танней. А яшчэ быў вялікі даход ад таргоўлі на пароме ракамі. Цяпер у Вяллі ракі звяліся, а даўней было. Наловіш вядро, зварыш і гандлюеш. Па пяць капеек рак. Ракаў больш усяго было ля Бelay гары. Там калісьці было русла, Вялля звярнула і стала старарэчка, утварылася возера. Лавілі ракаў ноччу. Наловіш жаб, трохі ў кастры падсмажыш — і ў ваду. Бярэш факел і глядзіш: ракі акружылі ўжо тую жабу. Ракі балзелі ад смажаных жаб. І звычайна проста бярэш рукой, пырх — і ў вядро. Рыбу ў нас у асноўным пяклі. Смачны мянтуз. Адночы лавілі брэднем. Зайшлі на чыстае месца — ні травінкі няма. Я камандую, дзеці вот разышліся, вось зноў сышліся. Падымаем — гадзюка! Валера крычыць: «Вугар!» Тады на бераг выкінулі.

Вёска Быстрыца (265 км/245) Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці

Міраслаў Уладзіслававіч Тамашэвіч, 1946 г. н. (зап. 2012 г., М.М.М.):

... Боленя і ганец — гэта па-нашаму, а па-навучнаму — жэрэх. Громж такі штырны, на яго мянтуз добра бярэ. Маўра — гэта па-нашаму ціна, у ёй шчупак стаіць найболі. Як квітне трава, яны жыруюць, у ціне хаваюцца. Лоў дзвюма лодкамі, між каторымі сетка, завецца ў нас малата. Дзве лодкі, две палкі, на пальцы вярхоўка — стораж. Яшчэ ў нас ёсць трыгубіца, якую ставіць можна, а ёсць сплаўная трыгубіца. Зараз за лоў строга, у нас адных злавілі, дык сядзяць у турме. На лодку, калі шлі на лучню, ставілі накру, ці казу. А як салярка стала — зрабіў факел, памачыў у саляру — і едзь, навошта смалякі рубаць. Адзін гоня лодку, другі з васцямі, відзе рыбу — і ў хрыбёт.

Юсіф Юсіфавіч Тамашэвіч, 1956 г. н. (зап. 2013 г., М.М.М.):

— *А якая самая смачная рыба ў Вяллі?*

— Самую смачную рыбу злавіць трэба. Ну, канешне, стронга даўней была. Лавілі стронгу, тут рэчка ёсць, многа яе было. А пасле, як з'явіліся электравуды, усю стронгу ў нас высвенцілі. Ну, слава богу, іх у турму на два гады закапалі, тых, што стронгу электравудамі, закапалі. Ну, потым гэта, што на сама падобна, мянтуз называецца. Вангор — на любіцеля, ёсць у Вяллі, але рэдка, як зловіш, то ён як гадзіна, яшчэ трэба думаць, каму ўсунуць.

Яніна Юсіфаўна Юхно (Сымановіч), 1934 г. н. (зап. 2013 г., М.М.М.):

— *А якая самая смачная рыба ў Вяллі?*

— З рыбы мне найлепе падабаецца стронга. Пажарыць у смятане. Яе некалі многа лавілі, тут месца ёсць, завецца Бухта. Стронга ўсякая ёсць, кажуць, што вялікая пераходзе ў ласось. Гэта вялікая стронга, чырвоныя плямачкі па ёй. А тарсна і балонь былі забаронены. Тарсню ўсю зараз павыбілі. Стронгу добра пажарыць і ўліць смятаны. Смачныя і вангоры. Некалі вангоры лавілі і здзіралі шкуру. І ўпляталі ў касу. Красіва, і каб косы вялікія раслі. На вузкія палоскі спецыяльна рэзалі. Лічылася, што лепей валосы расці будуць.

Анатоль Нікіціч Багачоў, сын дырэктара Быстрыцкай школы (зап. 2012 г.):

...Быстрыца была рэзідэнцыя вялікага князя Міндоўга, першага князя Літоўскага. Быстрыца — гэта першая сталіца Літвы, а Навагрудак быў ужо потым.

Цяпер у Вяллі рыбы няма, а ў дзецтве дык столькі наліма было! Вот замярзае Вялля. Дык вось да вострава ідзеш, абухом шлёп, дырку зрабіў — на лёд панавыкідываеш ментузоў. Келбы было многа. Ласось, кумжа на нераст прыходзілі. Яны ішлі ў рэчку за тры кіламетра адсюль, Тартачку.

Вёска Даўнорышкі Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці

Галіна-Сюзанна Казіміраўна Матусевіч-Гульбіновіч, 1932 г. н., родам з в. Балоша (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685):

— *А муж ваш рыбу лавіў?*

— Лавілі, любілі, але яго мама не хацела ні гэтай рыбы. Знаеце, он адзін, работы многа: і каровы, нада і накасіць, і ўсё. Ана гаварыла: «Паследні брадзяга толькі сідзіт на рэчце! Ідзі работу рабіць!» Он вціхара накапае чэрвячком у чайнік стары — і на рэчку, там атдыхае.

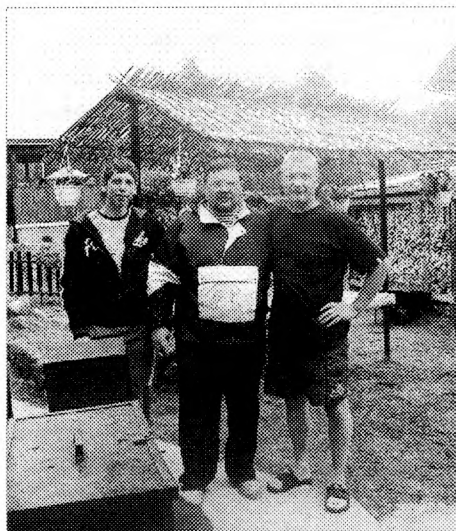
Вёска Буйвідзі Буйвіджай, Летува (Buivydziai, Letuva) (284 км/226)

Уладзіслаў Антонавіч Юшкевіч, 1951 г. н., Туркі Веселухі, Буйвідзі (зап. 2015 г., М.М.М.):

...Samyia smachnyiia rybyi z Vyalli — eto yaz, sudak, tsyirta. Tsyirta ochen vkusnaya, tolko kostlyavaya, iz-za etogo mnogie eyo otvergali, no pod pivo dobra, esli pokoptit. A eshcho ў Buyvidzyah ochen byila vkusnaya krasnopyorka. Konechno, samaya tsennaya i vkusnaya krasnaya ryba. Kak nerest, lovili kumzhu. V ruche, chut nizhe Buyvidzey, myi lovili strongu. Stronga byila nebolshaya, maksimalno do dvuh kilogramm. Myi detmi byili, sosed u vyihodnoy pryihodze da batski: «Nu shto, davay pa charachtsyi». Batska kazha: «Davay». Na matsi: «Maryisya, zrabi zakusits». Matsi: «U rechtyi plavae». Vos yanyi dzyatsey byaruts, i shyibuem da ruchcha, a tam voda ledzyanaya. Palki — nas u vadu ne puskall — myi nablyudali. Zahodzyats pa kalena, palkami pa dnu tuh-tuh-tuh — ani shuh pod korch! Dastayuts dzve-tryi rukami z-pad karcha. Dosityts. Pryiyshli. Matsi: vos i ryibka na zakus. Zaraz pazharyilas ryibka, pad vodachku seli. Pasyadzeli susedzi. Pa rumachke

vyipili. Tolko seychas v Buyvidzyah stali otmechats Yana i palits kastsyor. Spakon veku takogo ne bylo. Vot festyi byili shyikarnyya. Petra i Pavla. Na Yana, na Antonego. Detskiy fest byl shyikarneyshe. V etot den vse sobiralis. I dzeti, i staryiya. I v kostyol. Posle kostyola molodyozh sebe grupkami. I uzhe gde-to blizhe k obedu — imsha u nas byla s dvenadsati do chasu, uzhe v rayone tryoh mozhesh idti: tam pesni poyut, tam pesni poyut, tam poyut. Tam molodye, tam pozhilye sobralis, tam detvora. A kostyor v Buyvidzyah palili tolko pionerskiy, i kogda prohodili turslyoty, tam na granitse ploschadka byla. Ya tam rodilsya i vyiros, ya tam korovu pas na ploschadkah etih vsyo detstvo, poetomu... Edinstvennoe vognischche, chto tam bylo, — 19 maya, Den pionerov, i turslyoty, sorevnovaniya po orientirovaniyu. Sobiralis Vilenskiy, Oshmyanskiy, Ostrovetskiy rayony i sorevnovalis.

*Бэска **Баран-Рана** (Reva, Baran-rapa, Летува) (300 км/210)*

Міхаіл Стэфановіч (Michal Stefanovic) (зап. 2015 г., М.М.М.):

... Osenyu s Mihalok s 29 sentyabra nachinaet idtsi losos. I togda do pervogo noyabrya litsenziyu pokupaesh i ryibachyish. Ko mne v proshlom godu (2014) pryiezzhali s Minska na lososya. Osenyu turystov na Villi malo, odni ryibaki u menya nochuyut. Pryiezzhayut imenno na lososya. Lovyat lososya na muhu. Polyaki tak kazhdyiy god pryiezzhayut. Kompaniya z Varshavyi, 7–8 chelovek. V proshlom godu zdes vzyali lososya na 22, 15 i na 12 kilogramm. Vot edinstvenno, kto lovits tut lososya, eto polyaki,

bo yanyi pryiezzhayuts ne pits, a lovits. Ya pro mestnyih ne govoryu: s Klaypedyi, z Kaŭnasa eduts, udochek stolko pryivyazuts — ne podnyats meshki. I ne raspakovyivayut. Ya gavaru: «Hloptsyi, mne, koneshno, horosho, dengi idut, nu pryiehal tyi — hots udochku v Viliyu zabros». Z Ryigi tozhe pryiehalo chetvero. Tak ya uzh ne mog. Pryipyorli udochek nu vot stolko! Tam vsego i

vsyakih snastey i udzilishch raznyih mastsey. Kak zashli v domik, tak ya za nedzelyu tolko dva raza vidzel, kak tam vot na beregu sidzeli. Rubanut — i spyat, rubanut — i spyat, pobyili i poehali.

Pryiehali frantsuzyi, pryihali na ryibalku, na lososya imenno. Vzyali tam po domiku, nu, ya dumal, s Frantsyii pryiehali, paydut na pryirodu. Kastser tam, net — im duhovku davay. Oni vsyo gotovyat v duhovke. Na ryibalku on nikuda ne poshyol v kamyishi, po beregu tsi v travu pad kust. On lovit tolko s mostsika, vina vozmyot — i potsyagivaet. Polyaki vsyo-taki blizhe k nam: p'yut vodku, viski; kak raz tut na ryibalke i belarusyi byili, tak yanyi ob'edzinilis, vmestse glushyits stali internatsionalnoy kompaniey. Gotovili shashlyiki, barbekyu, gril. Ya plitu spetsiyalna dravyanuyu abarudavaŭ na vulitsyi, kab i sup zvaryits, tsi na patelne staradaŭneyshay, chugunnay, shto pazharyits. Na drovah smak drugoy, chem zharyits na gazavay plitse.

A frantsuzyi — vintsy, i — s mostsika, a kuryitsu zapekali v duhovke gazavay plityi. Nu tak v odnom mestse zabrasyivats, gde zh tyi ryibu dabudzesh? A emu, frantsuzu, ne vazhno, emu lish byi pryiehats, pasidzets, posmotret na reku. Nu ne znayu, govoryil cherez perevodchika chto ponravilos, ya zh po-frantsuzski ne umeyu.

Litoŭtsyi chastku dzeraven peraimenavali. Pailgas zavsegda byila Parcheva. Nazvanie payshlo ad Parcheŭskaga, balshoy kupets byl, vsego ponastroil. A litovtsyi peraimenavali. Mazelyanyi byili — litoŭtsyi Mazelyonis nazvali. Rudovsi byila — nazvali Rudavsyay. Buyvidzi byili, stali Buyvidzhay. Verki — Vyarkay. Ranshe i reku tut nazyivali Viliya, tak, kak i u vas.

О ТРАДИЦИОННЫХ СПОСОБАХ ЛОВЛИ РЫБЫ НА ВИЛИИ

...Столько же способов выдумало человеческое остроумие на обман этой, видимо глупой рыбы... множество разнообразных форм сетей имеется, соответственно потребности и местности.

Константин Тьшкевич. «Вилия и её берега», 1871 год

Самым древним и простым способом ловли рыбы, конечно, была ловля руками и ногами. Я лично чётко помню, как в пятилетнем возрасте поймал на Вилии свою первую рыбку, случайно наступив на неё в реке, осталось просто вынуть рукой из-под ноги. Это была «коза» (щиповка). В 1963 г. нельзя было сделать более шести-семи шагов по песчаной отмели в Вилии, чтобы не подпрыгнуть от щекотки подошвы стопы: дети и взрослые во время купания то и дело нечаянно босыми ногами наступали на зарывшихся в песок, и поэтому невидимых, рыбок. Второй рыбкой, пойманной руками, был маленький налим. Способ, которому научил меня отец, был очень прост — нужно было одной рукой поднять камень, если под камнем был налим, он начинал искать убежище, и тогда нужно было рядом с налимом поставить ладонь «домиком», оставив щель между дном и большим пальцем — и он сам заходил в «домики-грот». Вместо руки можно было подставить слегка вывернутую внутрь стопу. Затем уже я научился ощупывать рыбу в корчах, в береговых норах и щелях «мотыличника», под большими камнями. Также много рыбы ловилось при ощупывании водорослей. Уже став подростком, научился ловить линей и карасей в затоках и старицах, нащупывая в илистом дне ногами после того, как эту затоку замутили, протянув топтухой или бреднем. Был период, когда я помогал ставить сети Славке Семенко-

вичу, самым большим трофеем была совместно добытая щука на 12 кг, на удочку поймал щуку на 6 кг.

Удалось, вместе с В.М. Последом, из Вязани поймать в сеть сазана на 9 кг в 1981 г. С Игорем Перковским в Сутоках поймал трёх жерехов по 6 кг. Самая большая рыба из водохранилища, которую держал в руках, — щука на 24 кг, пойманная

Славкой Семенковичем в 1983 г. около насосной «Кобузи». В 1971 г. с вилейского автомоста, когда сняли вооружённую охрану, видел издали в начале лета огромных, как дельфины, рыб, однозначно длинной свыше метра. Их было около пяти, они вышли в ряд из-за поворота, заняв в ширину треть реки, и начали медленно подниматься вверх. От них, как след от корпуса лодки, расходились волны, потом их что-то спугнуло, они развернулись и спрятались за поворотом. Этих рыб — по-местному сигов — пришлось видеть всего не более трёх раз, до постройки плотины, пока вода была прозрачная. На удочку на Вилии моим первым трофеем была келба. Именно на келбе в Красном Бережке были отточены самые первые навыки по технике подсечки. После келбы наиболее просто было выудить окуня, потом селявку. Яльчика, плотву и головля посложней. Цирта очень осторожна, требовалась выдержка, клевала очень робко, часто были сходы. Верхом рыболовного мастерства считалось поймать на удочку жереха, усача и язя. Самое моё «клёвое» место на щуку в пределах Вилейки — яма с кустом около гидропоста, в конце «глинки»; яльцы лучше всего брали в запретной зоне перед мостом; судак лучше всего ловился с автомоста, когда сняли охрану, а после 1973 г. лучшее место ловли на Вилии — водосброс.

Многие рыболовы в 60–70-е годы предпочтение отдавали шнурам, донкам, так как этот способ ловли был очень уловистый и не требовал длительного сидения у реки: донки и шнуры вечером оставляли на ночь, а утром снимали. Во времена моего детства их никто не сторожил: чужое

не принято было ни проверять, ни воровать, хотя всегда находились и те, кто нарушал правила, но это были случайные хулиганы, которые не считались настоящими рыбаками. Самый распространённый местный способ ловли на удочку 50 лет назад — «полудонкой» или «на стоячку», когда поплавок подымался за 0,8–1,2 м от кончика удилица, использовался скользящий груз, приманка ложилась на дно. Конечно же, ловили и в проводку без груза, и в проводку с грузом, с катушкой. Наиболее просто было поймать келбу (пескаря) и селявку (уклейку), которые брали повсеместно. Келбу ловили в проводку с берега, на два крючка, или заходя босиком в воду. Стоило замутить воду, осторожно переступая на одном месте — и у ног сразу собирался косяк келбы. На одного червя ловили до десяти и более келб. Селявку ловили без грузила: на муху, хлеб, тесто. Плотву и иную белую рыбу ловили, стоя в воде, на «мотылицу» (местное название личинки подёнки), зажав между колен груды чёрного и мягкого, как торф, «мотыличника», который быстрое течение постепенно размывало, и эта тёмная муть быстро привлекала рыбу и гарантировала хороший клёв. Ельца ловили на кузнечика, муху и жука-гrecаника без груза. Также рыбаки 50 лет назад очень любили использовать в качестве наживки шитика (ручейника) и куколку шелкопряда. Куколкой шелкопряда кормили норок в зверохозяйствах, и воровали её для рыбы нещадно, так как на неё ошалело брались обычно осторожные язь, цирта, лещ, голавль. Самым распространённым живцом на щуку и судака являлась келба, на большую щуку лучшим был голавль и елец. Рейтинг вилейских рыболовов-удочников: статус «хороший рыбак» начинался с умения поймать цирту, краснопёрку, линя, леща, головля, язя, жереха, усача — наиболее осторожных и хитроумных рыб, для поимки которых требуется проявить терпение и умение. Практически все рыбаки имели спиннинги, техника заброса блесны была у большинства моих одноклассников отточена на точность попадания в место, где только что ударила щука или жерех — надо было в ту же секунду попасть блесной не далее 0,5 м от эпицентра удара по воде, а зачастую это было за 40–50 м, под противоположным берегом Вилии.

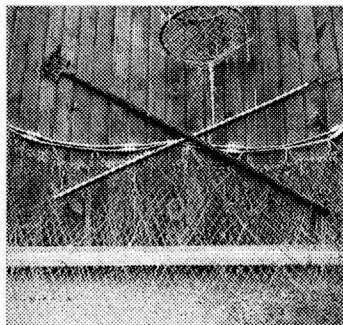
В народной памяти запечатлены виртуозы ловли, схожей с техникой нахлыста. Простые крестьяне с берегов Вилии (д. Шведы, Малые Свиранки), около 80 лет назад (за Польшей) могли закинуть лёгкую приманку, например кузнечика или жука-гrecаника без грузила за

50–70 м «через всю реку, на противоположный берег, где бьёт головль». Возможно, местные рыбаки умели так владеть удочкой и 100, и 160 лет назад, но нет в живых свидетелей, которые могли бы это подтвердить.

Особо в Вилейке были почитаемы рыболовы, такие, как Каптюг Владимир, ловившие осторожного жереха на майского жука удочкой с катушкой. Они замечали место на противоположном берегу, где периодически «бил» большой жерех. Шли от этого места, метров за 150 вверх по течению, до поворота, заходили по отмели на середину реки и брели вниз с водой. Чтобы не спугнуть осторожную рыбу, начиная метров за 40–60 пускали по верху воды приманку без грузила (майского жука) в свободное плавание. Мастерство проявлялось в тонком расчёте направления течений, водоворотов, ветра таким образом, чтобы приманку принесло именно в тот сектор реки (с точностью до метра), где был замечен жирующий жерех. Также жереха, язя, усача, головля ловили с двух берегов спиннингами на «перетяжку», «перемёт», точно опуская с объединённой лески на поводке майского жука (стрекозу, кузнечика) в нужное место. Самые большие виртуозы 40 лет назад ловили кумжу нахлыстом в районе Сморгони (даже была статья в журнале «Рыболов-спортсмен» «Кумжа на Вилии»). Оценка их мастерства и рейтинга неизменна: почти полтора столетия это известная множеству рыболовов реплика «поймать лосося удочкой» составляет славу и гордость охотника. Это все равно, что «убить льва», принадлежащая П. Терлецкому, написавшему книгу под названием «С удочкой по Нёману» примерно в то же время, что и Константин Тышкевич «Вилия и её берега».

О верности традиционным особенностям лова

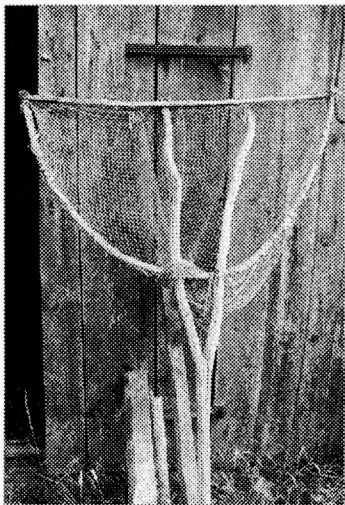
В монографии графа Константина Тышкевича «Вилия и её берега» приведены наиболее распространённые снасти: *wszyscy niewody, podwłoczki, węcierze, tury, podchwyty, tryhubice, brodniki, bucze, saki, kozłatki, dorozki, wędkі, oście*. В иллюстрации книги «Вилия и её берега» изображены подъёмник (подхват *podchwyty*), сеть, сак (топтуха), буч (верша), хабатня.

Такому изобилію снастей содействовало и законодательство Великого Княжества Литовского. «Устава на волюки» 1557 года, например, декларировала право свободной ловли рыбы бреднем, удочкой, тригубицей и другими малыми сетками во всех реках и озёрах княжества.

Паводле сервітуту, сялянам дазваляўся «ўваход» або «ўступ» у памешчыцкія лясы, выганы, сенажаці і вадаёмы. Праўда, рэформа 1861 г. права сялян як Павілля, так і іншых, абышла, і сервітутныя ўгоддзі поўнасьцю перайшлі да памешчыкаў, што выклікала пратэст шырокіх мас сялянства. Але паўстанне 1863 г. прымусіла царскі ўрад Расіі аб'явіць аб захаванні сервітутаў у Віленскай, Гродзенскай, Мінскай, Ковенскай губернях, Дынабургскім, Рэжыцкім, Дрысенскім і Люцынскім павятах Віцебскай губерні.

Не цяжка ўявіць, якой бы шырокай народнай павагай карысталася імя героя паўстання 1863 г. Кастуся Каліноўскага, каб раней пра гэтыя сервітуты было вядома пакаленням беларускіх сялян, нават толькі заядлым аматарам рыбалкі, збору ягад і грыбоў у панскіх лясах, азёрах і рэчах, але ж імя Кастуся Каліноўскага было зусім забаронена пэўны час у нашым краі і нават зараз, пры вывучэнні гісторыі Беларусі па падручніках у школе, вызывае неадназначныя супярэчнасці, а пра згаданыя сервітуты ў беларускіх школах ніколі не казалі, дый не ўсе настаўнікі гісторыі (кажу аб сваіх знаёмых) іх ведаюць.

Записывая рассказы, невольно ловил себя на мысли, что «тутэйшыя», с 1529 г., когда был писан наш первый Закон (Статут Литовский), ничуть не изменили своего отношения ни к менявшимся властям, ни к рыбалке. Всё, что подметил и написал К. Тышкевич в 1857 г., справедливо и для XX — начала XXI в.: *«Говоря здесь об обычаях народных, кстати упомянуть и о том, что народ считает себя вправе свободно ловить рыбу наравне с владельцами тех местностей, где она водится. Ни один из наших поселян не может понять, или привыкнуть к тому, что свободно текущая река, озеро, или пруд, ничем не*

огороженные, с большим запасом рыбы были для него запрещённым плодом. Литовский статут грозил их бить кнутом за воровской лов из ставов и прудов; а за повторение — отрезанием уха. Нынче действующие законы строго ограждают неприкосновенность рек, озёр, прудов, принадлежащим частным лицам, обществам или казне. Несмотря на отжившие своё былые постановления и ныне действующие законы, простолюдины немилосердно крадут рыбу из прудов и ловят её в реках и озёрах, там, где не имеют на то права». Единственный открытый бунт против властей в XX в. жители Белорусского Повилья (жители прибрежных деревень оз. Нарочь) устроили во времена Второй Речи Посполитой в 1936 г.

У 1932 г. польскі ўрад прыняў закон аб нацыяналізацыі рэк і азёр, які распаўсюджаўся і на тэрыторыю Заходняй Беларусі. Асабліва ад гэтага закона страцілі вёскі, дзе жылі з рыбы, ля такіх азёр, як звязанае з Вяллёй возера Нарач. Нарач перадалі ў эксплуатацыю Віленскай дырэкцыі дзяржаўных лясоў. Такім чынам, свабодную рыбную лоўлю ў возеры забаранілі, тым самым парушыўшы традыцыйны ўклад мясцовых жыхароў. Сем'і рыбакоў пазбавілі асноўных сродкаў існавання, якія яны раней мелі ад продажу вылаўленай рыбы. У 1935 г. дырэкцыя здала Нарач у арэнду мясцоваму памешчыку пану Яблонскаму, які прапанаваў рыбакам наймацца лавіць рыбу і за невялікую плату ўсю без выключэння здаваць арандатару. Рыбакі вёсак Пасынкі, Мікольцы, Гагавічы, Чараўкі, Урлікі, Занарач былі вымушаны выходзіць на Нарач незаконна. У адзін з такіх дзён 1936 г. паліцыя паспрабавала канфіскаваць улоў, забуксіраваўшы і прыцягнуўшы да берага нагужаныя рыбацкія чаўны. Тым часам на беразе сабраліся сем'і рыбакоў. Як толькі паліцэйская маторная лодка наблізілася да водмелі, жанчыны кінуліся ў ваду і перакулілі яе, а рыбакі, скарыстаўшыся разгубленасцю паліцэйскіх, змаглі адагнаць свае лодкі на сярэдзіну возера. На гэты раз іх ужо не праследавалі.

У 1937 г. асобныя жыхары вёсак Чапельшчына, Маркаўцы, Данюшава, засценкаў Куцькі і Стаўкі, горада Вілейкі адстойвалі сваё даўняе права лавіць рыбу за папярэдняю аплату на пэўных участках вадаёмаў. Многія гаспадары Асіпавіч

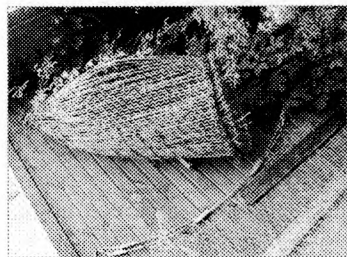

прад'яўлялі дакумент 1904 г., дзе паказана, што некаторыя іх асабістыя зямельныя надзелы ўключалі ў сябе каля аднаго кіламетра берага ракі Віліі, і прасілі дазволіць ім там займацца рыбалоўствам.

Во время многочисленных сплавов (экспедиций) па Вилии в конце XX — начале XXI в. убедился, что у коренных крестьян прибрежных деревень, являющихся «последними могиканами», имеются точно такие же снасти, что описывал 160 лет назад граф Константин Тышкевич. И это несмотря на то, что современным рыбоохранным законодательством ставными сетями пользоваться запрещено, за это грозит большой штраф. Закон в Беларуси также не разрешает пользоваться традиционными национальными орудиями лова, изготовленными из лозы, пеньки и других природных материалов. Нельзя использовать для ловли рыбы и переносные ставные, и подвижные ловушки, такие, как верша, буч, морда, кош, нерет, вентерь и мерёжа. Закон не запрещает только пользоваться пауками (хапун) с одним сетным полотном размером 1×1 м и ячейками не более 1 см.

Традиционными способами добычи рыбы и соответствующими снастями владели поголовно (без статуса рыбака, приписываемого общественным мнением) все крестьяне прибрежных деревень Вилии: это ловля бреднем, крыгой (они же палазы, сани, трайчак), топтухой, саком, мерёжами, бучами, вентерями, подъёмниками-хапунами.

Рыбаками у жителей берегов Вилии считались те люди, которые умели ловить рыбу на лучницу, а также ставными сетями (тригубицами — «ляшчоўкай», «акунёўкай», «яльцоўкай», «сялявачніцай») и сплавными сетками — «фирменным» для белорусской части Вилии способом — ведеёй (волоком, малатой), т.е. специальной сеткой, удерживаемой между двух движущихся лодок. Ведеёй теперь ловят очень редко, преимущественно рыбаки старшего поколения, у которых сохранились снасти. В настоящее время проблемно даже специальный шест

(прыс), которым управляется лодка, оббить овечьей шкурой, чтобы он при скольжении по дну не издавал шум и не распугивал рыбу — жители почти не держат овец. Да и в последние 40 лет Вилия настолько обмелела, что ведею (малату) можно увидеть только весной, по большой воде.

Лучение

Неаднойчы падчас летняй цёплай і цёмнай ночы, адмежаваны ракой ад узгорка, здзіўлена заўважаў я здалёк раскладзены там агонь, які знянацку павялічваўся і пашыраўся ў сваім бляску альбо знікаў у зацёмку дубоў, гэтых велічэзных нерухомасцей. Паміж імі мільгали дзіўныя чалавечыя постаці, то клубамі дыму аточаныя, то расчырвоненыя каля вогнішча... Неверагоднае нейкае відовішча, у асаблівым і неразгаданым занятку і руху... Урэшце цэлая тая зграя чарцей разбіваецца на трое, дзеліцца... паволі агні аддзяляюцца, бліскаючы штораз слабей па вадзе. Неўзабаве ўсё знікае... прападае!!!

Відовішча тое, якога б спалохаўся прымхлівы хлапец, калі б не ведаў дакладна яго прычыну, да якога не аднойчы з задавальненнем сам прыглядаўся, ёсць проста начная выправа на лоўню шчупакоў; тыя, прывабленыя бляскам агню, набліжаюцца да чаўноў, дзе іх лягчэй заўважыць рыбаку, і гінуць пад яго восцямі.

«Brzegi Wili» Ignacego Ghodźki, Wilno: Wydanie Adama Zawadzkiego, 1843 («Береги Вили»

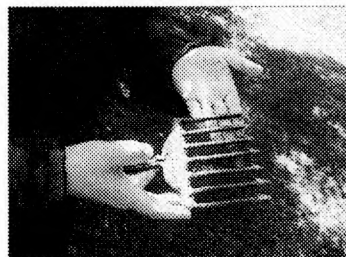
Ігнацыя Ходзькі)

Пераклад О. Мізула

Так в 1843 г. Инатий Ходько, наш славный земляк, родившийся на берегу притока Вилии р. Сервечь в маёнтке Заблощина, «свядомы ліцвінскі пісьменнік», почти не переведённый на белоруски и русский языки, более ста лет назад описал лучение на Вилии в районе впадения в р. Нарочанка и р. Уша. Увы, сейчас на Вилии почти полностью исчезла эта разновидность самой романтической, наиболее почитаемой жителями

рыбалки с остями на гонца, усача, сазана и щуку — лучение: вода стала практически непрозрачная из-за сине-зелёных водорослей, плантациями для которых служат мелководные заливы Вилейского водохранилища. А ведь вода Вилии была настолько прозрачна, что в 1970 г. в яме, что была ниже устья Нарочанки, усача добыли остями с рекордной глубины 5 метров (высмотрел и «пацэліў» с лодки рыбак Николай Мамай из д. Шведы, 1949 г. р.). Интересна трактовка местными жителями самого слова «лучение»: по-белорусски лучить — это метиться, подбирать момент. Хотя, конечно, как вариант от слова «лучина» (горящая щепка) (Леонид Мамай, д. Мамаи). Жители, которые ночью били, или кололи острогой (остями), рыбу при свете факела, с незапамятных времён до 1974 года даже не считали себя рыбаками, а ассоциировали данный вид ловли с охотой. Лучением занимались от Камено, Костык, Сосенки, Вилейки, Осипович, Трепалово, Мамаёв, Шведов, Заскович, Залесья, Данюшева, Жодишек, Мели до Михалишек и Быстрицы.

Когда наступала осенняя, непроглядная (без луны), но тихая, безветренная ночь (выжидали, чтобы на воде не было ряби), то рыбаки д. Шведы тянули жребий: кому где идти в шеренге лодок при лучении. Невезением считалось идти посреди реки: рыбы при лучении добывали больше у берегов. Действительно, не зря об этом так красочно писал Игнатий Ходько, и по прошествии более ста тридцати лет, в эпоху космонавтики, всё равно это было наиболее фантастичное ночное зрелище на Вилии, когда 5–7 лодок идут одной шеренгой против течения. Нельзя было ни отставать, ни вырваться вперёд, потому что рыба также, уходя стаями, подымалась вверх. И так догоняли её до поворота, а затем загоняли на отвой, на отмель. Рыба вынуждена разворачиваться — и тогда начинался бой, прямо вода кипела. Очень важно было взаимодействие членов экипажа: удача иногда больше зависела даже не от

рыбака с остями, бойца, а от кормчего: как он плавно ведёт лодку, с какой стороны подойдёт к рыбине, на каком расстоянии замрёт перед ударом остями. Члены экипажа в лодке при ловле острогой не просто должны были действовать согласованно, они должны были чувствовать, понимать и предвидеть каждое движение и

намерение друг друга, читать мысли, так как при битье острогой, так же, как и при ловле сеткой и удочкой, не принято разговаривать. Звук по воде разносится очень далеко, браконьеры опасались, чтобы их не опознали по голосу. Экипаж должен был иметь рыболовное счастье в паре. Например, два рыбака, по отдельности опытные, умеющие отлично и грести, и бить прицельно осями, а посади их вместе в одну лодку — и ничего не получится: фарт пропадал, ни одной рыбины не добудут. Считалось, потому что не совпадают эти люди для экипажа на лучение. Часто муж и жена вместе ставили с лодки сети, но в памяти народной сохранился только один семейный экипаж, когда на «лучницю хадзілі разам» Николай Мамай и его жена Зинаида из деревни Раздоры.

Самым шиком считалось поразить рыбину, метнув ости за 5 метров. Таким образом добывали леща и наиболее ценную рыбу гонца (он же жереспень, он же балень, он же жерех). Особенностью данной рыбы было то, что она уходила от преследовавшей его во время лучения лодки по верху воды. Рыбаки его гнали под воду; вероятно, своё местное название на Вилии в районе Михалишек — гонец (жерех) получил как от особенностей «тутэйшай» рыбалки, ну и, конечно, от того, что и сам гоняет, добывая малька и мелкую рыбёшку.

Очень популярной в Вилейке в 50–80-е гг. XX в. была подводная охота с пистолетом или пневматическим подводным ружьём и даже копьём.

Нынче лучением могут рискнуть ловить только самые отчаянные браконьеры и только в одном месте Вилии — на Белом, где вода ещё прозрачная, и то вместо огня на накре используется электрофара.

Глушение, электрошок

Несмотря на постановления бывшего, отжившего времени и ныне действующие законы, простолюдины немилосердно крадут из прудов и ловят её в реках и озёрах там, где не имеют на то право.

Константин Тышкевич.

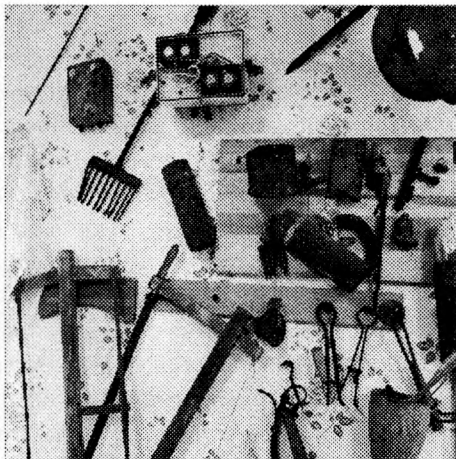
«Вилия и её берега», 1871 год

Полвека, с 1915 по 1965 г., основным браконьерским способом добычи рыбы на Вилии было глушение взрывчаткой. Этому варварскому методу способствовало эхо Первой мировой войны (оставшееся в земле большое количество взрывчатки). Практически вдоль всей береговой части белорусской Вилии до сих пор легко определяются окопы той забытой позиционной войны. Вначале рыбу глушили военные, а затем и местное население. Научились. Потом вторая война, партизанщина. Интересно мнение стариков-браконьеров, которые утверждали, что глушение — менее варварский метод добычи рыбы, чем электроудочка, мотивируя тем, что глушили рыбу в ямах, где не было малька. Приведу для примера воспоминания вилейчанина, родившегося в Шведах, **Мамая Владимира Владимировича**:

Тола было предостаточно. Знали, где раскопать или склад со снарядами ещё с первой войны 16-го года, и было ещё известное место у железной дороги, где партизаны пустили под откос состав с боеприпасами в 43-м или 44-м, во вторую войну. Кто и из неразорвавшейся бомбы вытапливал. Разрезали, клали в выварку, заливали водой, кипятили и заливали в формы. Тола для глушения 100 г было мало, 200 г много, 150 — в самый раз. Лучшей формой для заливки зарядов была баночка из-под гуталина или ваксы для чистки сапог и ботинок, в которую вставляли кусочек из высушенной коры, лозы (пробирку) — нишу для взрывателя фитиля. Фитиль вставляли в «пробирку» и крепили с помощью смолы и дёгтя. Труднее всего было достать бикфордов шнур (фитиль) и взрыватели. Самодельный фитиль (бикфордов шнур) делали из ветки калины длиной 10–15 см. Спицей выжигали сердцевину и внутрь насыпали перетёртый артиллерийский, длинный, с дырочкой, как макароны, порох в смеси с

древесным углём. Дефицит были взрыватели. Взрыватели использовали самодельные, изготавливаемые и добываемые либо из патронов ПТР, либо из гранат, либо из разрывных пуль. Патрон ПТР (противотанкового ружья) нужно было осторожно распилить по кругу пополам, разъединить, вынуть стальную сердцевину и со стенок деревянным скребком снять вещество зелёного цвета, по консистенции напоминающее вазелин. Вещество это скребком перенести в высушенную лозовую — пробирку из цельной коры (технология изготовления цилиндра из цельной коры лозы известна всякому мальчишке — это вынимание сердцевины после обстукивания только что срезанного «дубца» — ну, как делали свистки). Из немецкой гранаты доставали взрыватель, для чего распиливали пополам корпус — и тоже помещали в ёмкость из лозы. Самая опасная технология была в изготовлении самотужного взрывателя из гремучей ртути, которой были начинены разрывные пули... Затем, в 60-е, когда леспромхозам довели план массово добывать корчи (для перегонки смолы на скипидар) при помощи зарядов аммонала, стало легче. Начали у работников леспромхозов выменивать и доставать за рыбу фабричные, картонные взрыватели и бикфордов шнур. Вот тогда-то, в 60-е с избытком хватало динамита, тола, аммонала, взрывателей, бикфордового шнура. Но всё равно больше всего глушили рыбу в период оккупации во Вторую мировую войну: и немцы, и партизаны, и «тутэйшья». После взрыва рыба всплывала, и её черпали сачками. Усач был тяжёл, погибал, как героическая подлодка, не всплывая; его специально долго поджидали на отмелях метров за 300 ниже по течению.

Сейчас самым варварским методом браконьерства на Вилии является лов с помощью электродочек, при котором происходит массовая гибель мальков рыбы, отложенной икры, а также множества различных червей, моллюсков, рачков и прочих водных обитателей вплоть до простейших, без которых невозможна жизнь водоёма.

Распространению этого варварского вида добычи рыбы невольно способствовало введение в эксплуатацию Вилейского водохранилища, после чего вода в Вилии перестала быть прозрачной; тогда в Шведах при лучении вместо смоляков на накру стали ставить электрофару от автомобиля, которую питал аккумулятор, ну а от аккумулятора до электроудочки полшага... Этот метод лова повсеместно осуждают все прибрежные жители Вилии, но сотрудничать с рыбнадзором отказываются. «Не заклады» — это одиннадцатая заповедь не только любого рыболова, но и просто деревенского жителя всего Виленского края.

Вацлав Блажевич, бывший рыбак, уроженец и житель д. Тартак, много делающий вместе с добровольцами для охраны от браконьеров и улучшения условий нереста лосося на р. Тартачке и иных притоках и ручьях Вилии, создал в своём доме музей браконьерства, где среди экспонатов имеются ости, две электроудочки.

О язах на Вилии

После исчезновения язов сети разного вида их в рыболовстве заменили.

Константин Тышкевич.

«Вилия и её берега», 1871 год

В монографии К. Тышкевич отмечает: *«Кажется, что устройство на реках язов (запруд) было самым употребительным способом в литовском рыболовстве; потому что нам известно, что все реки, а в том числе и Вилия, были переполнены как королевскими, княжескими, так и частными язами. К какому точно времени относится устройство язов — этого с точностью определить невозможно. Способ этот, без сомнения, представляет принадлежность к древнему времени, когда край наш не управлялся никакими письменными законами, а только патриархальным образом, волею первых князей или верховных жрецов. Статут Литовский в 1 разделе, 29 артикуле, говоря о постройках новых язов, без указания времени их основания, уже называет их древними. Устройство на реках язов не требовало, как видно, никаких особенных на то прав или привилегий, потому что в литовском законодательстве нигде не упоминается ни о праве, ни о согласии, данном кому-либо на*

такие постройки. Очевидно, что каждый владелец берега мог ставить столько язов и в таких местах, где ему казалось удобным или выгодным. В XIV столетии река Вилия была переполнена язами; многие из них причиняли препятствия в торговле, на что и последовало несколько жалоб королю». Интарэсы рыбакоў, якія перагароджвалі раку язамі (езамі), ці заколамі, перашкаджалі сплаву струг і плытоў гандлёвых людзей. «Со времён Витовта купцы и плотогоны никогда не платили за проход через ворота по грошу от плота, но грош этот добровольно давали людям, которые помогали им проводить плоты через яз. Король Александр постановил в 1502 году, чтобы с этих пор наместники никогда не смели собирать по грошу за пропуск через ворота плотов...

Злоупотребления, осуществлявшиеся на этих язах, выросли до таких размеров, что в XVI столетии они обратили на себя внимание правительства, и 1563 году на Варшавском сейме было издано постановление об уничтожении всех язов на всех сплавных реках. Затем ещё трижды (1565, 1567, 1576) издавались аналогичные постановления, и вскоре все язы были уничтожены... В 1631 году на сейме постановлено было: на реках судоходных и торговых запретить постройки плотин, шлюзов, мельниц и всего, что могло бы препятствовать навигации; вместе с тем назначено и наказание за нарушение этого постановления. В XVII столетии запруды на судоходных реках в Литве уже не могли существовать в силу указов об их уничтожении, и с этого времени о них не упоминается ни в одной привилегии».

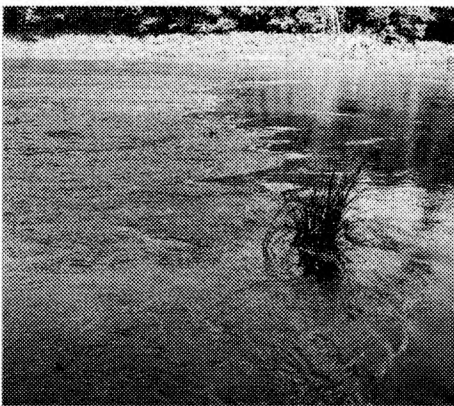
Апошнія плыты па Вялі прайшлі ў 50-я гг. XX ст. Самае дзіўнае, што хаця з часам усё прападае, але нічога не мяняецца на Вялі. У пачатку XXI ст. язы нарадзіліся і ўзніклі ізноў, рэшткі язаў захаваліся, і іх нават хоць сёння можна пабачыць ля Соргаўцаў (рапа Зыбуха за Лапавойняй); ля в. Буякі і ля в. Рымшыненцы, крыху ніжэй дачы дачкі ранейшага першага віцэ-прэм'ера Беларусі Сямашка. На прытоке Віліі р. Нарачанка таксама штогод да канца XX ст. мясцовымі рыбакамі чужь вышэй в. Слабада рабіліся язы, на якіх лавілі вугра. Жыхары прыбярэжных вёсак Асіпавічы, Мамаі, Швяды да пачатку масавага ўзнікнення калхозаў будавалі да 50-х гг. XX ст. язы на праходах у старыцах, калі старыца ўваходзіла ва ўласны зямельны надзел (участак).

Вось што распавядалі пра язы мясцовыя жыхары:

Станіслаў Пазлевіч з в. Маркуні (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/495):

... А па рацэ забівалі язы — гэта браканьеры. І тады такімі каробкамі выкладывалі каменняў сюды. А тады ставілі такія бучы... Падойме ён табе ваду на метар вышыні. Шэсць, сем бучоў ставілі. У Жойдзішках такога няма. Во ў Рымшанентах ставілі зтыя бучы. Тутака ў Соргаўцах над самой рапай (Зыбуха — рапа ў Соргаўцах).

Іван Сідарэвіч, 1940 г. н., з в. Буякі (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/441):

...Набівалі калкоў, «ціпа загарадкі», бралі лазу ці бярозку і запляталі так. Як кошык плятуць, так запляталі. А тады накідвалі туды каменняў. А тут стаўлялі варотцы, так называецца. І ставілі буч. Рыба ідзець. Чэраз каменне яна не палезець. Вада чэраз варотцы цячэць. Усё, рыба залазіць, у буч залазіць, а вылезці — не, ня можаць.

— Вада ж быстра ідзе. Як забіць гэтыя калкі?

— Ну як? Забівалі, бродзіш

там. Дзе глыбака, з лодкі забівалі калкі, а дзе мелка, у ваду залазілі.

— Калі я зрабіў, то гэта маё?

— Да ваша лічнае. Цяпер жа нельзя. А раней памногу было. Відзелі. Якплылі, відзелі? Тут перакаты, перакаты. Хто хацеў, гарадзіў. Хочаш рыбіны — значыць, гарадзі. Хочаш — лаві. Ставілі заязкі.

— А ці доўга такі заязак рабілі? За дзень?

— За дзень неяк зробіш. І камянёў навазіць, і заплясці ўсё. Дні трычатыры рабілі. Як ён ужо зроблены, заязак гэты, — легчэ, тады на следуюшчы год яго падрамантаваў троху. Дзе падплёў, дзе які калок паламала, дзе згніў. А як нанова гарадзіць, то доўга.

— А як зімой даставалі?

— Прасячэш дзюрку, каб буч выцягнуць. Ды ўсё. Над бучом дзірка. Зімой у вялікія маразы рыба ня лезіць, ніхто іх не ставіў.

— *А калі іх ідзеш глядзець?*

— Часы чэраз два трэба ісці патрасці бучы. Патрасці буч, выбраць рыбу. Падняў — няма, ёсць — бярэш і паставіў на места.

— *А ён там пастаянна стаіць?*

— Да пастаянна стаіць, гэты буч.

Мар'ян Іванавіч Рогач, 1938 г. н., з в. Буякі (зап. 2007 г. В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7686/379):

— *А вот тут бучы каля вёскі стаяць?*

— А, гэта даўно.

— *Давно тут построено?*

— Даўно, не за маея памяці. Я не знаю, хто тут цягаў гэтыя камні.

— *А как называеце это место, где камни?*

— А як даўней звалі... Перавал нейкі. І далей камні ёсь. А як рыбу лавілі? Мярэжы ставілі. Мярэжы такія. З ветак плеценья. І вудачкамі лавілі. А ў гэта врэмя, як пайшла ўжо дземакрація, ператравілі ўсю.

Марыя Ігнацьеўна Вайцяховіч, 1940 г. р., з в. Рымшыненцы (зап. 2012 г., М.М.):

...Даўней тут мост быў. Калі точна, тры маста былі. Першы — нямецкі — пабудавалі ў мікалаеўскую вайну 1914 года. Спалілі палякі, як гнаў Тухачэўскі. Другі быў мост польскі. Спалілі партызаны ў 44-м, як гнаў немцаў Жукаў. І пасля вайны з немцамі, пры Саветах, зноў пабудавалі — бальшавіцкі мост. Сам разваліўся, знёс крыгаход, пры Хрушчове. Месца, дзе перакат, звалася «Рапа-Поле». Таму шта на тым баку было поле. Людзі, каб рыбу лавіць, яз рабілі ніжэй колішняга маста, перагаражвалі раку яшчэ гадоў пяць назад. Цяпер няма каму займацца. Назва гэтай зямлі ля Вяллі — Рагені.

Гэлена Іванаўна Шыманель (Бублевіч), 1931 г. н., з в. Нестанішкі (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685):

— *А даўней як лавілі?*

— Знаеця, чым: ставяць бучы, заезкі такія.

— *А там, в реке, есть такие каменистые места. Там эти бучы?*

- Там ставяцца бучы.
- *А с каких годов они тут стоят?*
- Даўным-даўно, у нас ужо гэтыя мужчыны памёршы, каторыя мелі гэтыя... бучы ставілі. Там з каменяў павымярыны палосы.
- *А сейчас ими не пользуются?*
- Маладыя ўсё раўно, хаваючыся, але ставяць усё раўно.

Вальдэмар Пятровіч Федаровіч, 1940 г. н., з в. Нестанішкі (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685):

- *А где бучы стаяць у рацэ?*
- Дзяды нашы яшчэ строілі.
- *А вы ими пользуетесь?*
- Ногі баляць.

ПОЧЁМ РЫБКА, РЫБАЧОК?

..ни один из владельцев берегов не препятствует рыбакам, потому что рыболовство в этой части Вилии не составляет прибыли.

Константин Тышкевич.

«Вилия и её берега», 1871 год

Згодна з даследаваннямі Канстанціна Тышкевіча, у першай палове XIX ст. у верхняй частцы Віліі не сустракалася ні прафесійных рыбакоў, ні рыбалавецкіх кааператываў (талок), якія жылі з ловаў рыбы. Граф Канстанцін Тышкевіч так апісвае свае адносіны да рыбалкі:

«В долгом путешествии по реке что могло быть нашим главным развлечением, если не рыбалка? Всё необходимое для этого безобидного развлечения, как то: небольшие сети, удочки, остроги — были у нас с собой».

Здаўна лавіла рыбу па-аматарску, для сваіх патрэбаў, амаль усё дзіцячае насельніцтва прыбярэжных населеных месцаў. Калі ж дзеці падрасці, то ім даводзілася займацца цяжкай сялянскай працай, і на рыбалку проста не маглі знайсці час, акрамя самых заядлых рыбаловаў і браканьераў. І тое, дарослыя лавілі рыбу толькі раз на тыдзень, звычайна вудай раніцай у нядзелю («у нядзельку»), да таго часу, калі трэба было ісці на службу ў касцёл ці царкву. Таксама было многа і тых, хто верыў без фанатызму, асабліва пры бальшавіках — яны бралі трайчак і замест храма, калі не было гадавых свят, пасля таго як прагравалася вада, ішлі талакой на раку. Асобную касту ўтваралі дзяды — заўзятыя рыбаловы, такія меліся ў кожнай прыбярэжнай вёсцы. Гэтак жа рыбалоўствам да 1939 г. захапляліся забяспечаныя людзі: лідар даўгінаўскага дваранства Акушка, ксёндз з Данюшава і іншыя.

Аб гэтым у манаграфіі «Вилия и её берега» даследчык напісаў наступнае: *«В начальной части Вилии рыболовство не носит промышленного характера; из береговых её жителей каждый ловит, где кому и как*

нравится плескаться с сетью: ни один из владельцев берегов не препятствует рыбакам, потому что рыболовство в этой части Вилии не составляет прибыли. Ниже, уже более профессионально ловом рыбы занимаются надвильяские жители; ближе к Вильне и за Вильней, к Ковно, рыба представляет статью, которая приносит доход, и поэтому владельцы берегов отдают их рыбакам в аренду. Вокруг Неменчына [Niemenzupa] еврей, арендатор таких берегов, говорил мне, что найм берега с каждой стороны реки, в продолжение версты, стоил каждое лето около 60 рублей».

Але вілейскі краевед Валянцін Анатольевіч Рогач знайшоў у архівах дакументы, што ўсё-ткі сустракаліся і ў вярхоўях Віліі рыбакі-прафесіяналы. Так, згодна з інвентаром Маркаўскага староства 1789 г., рыбак Міхаіл Занкавіч з в. Іжа (цяпер Каралеўцы) павінен быў на працягу паўгода дастаўляць у панскі двор на адлегласць каля 50 км па 20 рыбін у месяц. У мястэчку Смургонь у сярэдзіне XVII ст. рыбным промыслам займаліся не толькі два рыбакі з вёсак Белае і Клідзеняты, але і ляснік Юрка з Васілевіч. Сярод цяглавых сялян вёскі Падвільянцы Міхалішскага маёнтка ў 1683 г. былі і чатыры сям’і рыбакоў. Яны, акрамя рыбалоўства ў рэках, разводзілі рыбу ў дворных сажалках, за што былі вызвалены ад паншчыны. Аб гэтым старажытным промысле напамінаюць прыбярэжныя тапонімы — Нараты, Рыбакі, Рыбчанка, Рыбчына, Шчукі, Пруды. Па інвентару Вілейскага павета за 1890 г. у Мядзельскай воласці было 11 рыбаловаў. Акрамя лоўлі рыбы, яны касілі сена на панскіх сенажацях, а таксама даглядалі панскія азямны. Уладальнікі берагоў ракі часта аддавалі правы рыбалоўства ў арэнду.

Мне таксама пашчасціла знайсці факты з жыцця, з расповедаў. Напрыклад, пра Асінаўскае возера (правабярэжная вялікая старыца, злучаная пратокай даўжынёй 50 м з р. Вілія ніжэй в. Шведы) **Уладзімір Фаміч Мамай** з Раздораў (Тышкевічаў) распавёў мне гэткую гісторыю:

Асінаўскае возера з Вяллэй злучалася пратокай. Пры Польшчы ў людзей — уласнікаў участка зямлі з Асінаўкі, дзе знаходзілася гэта возера, выкуплялі рыбакі з в. Камары, гэта былі браты Занкавічы, малодшы з якіх, Андрэй (1910 г. н.), да таго ж заўзяты паляўнічы. Закуплялі гэта возера вясной дзеля таго, што ў гэтым возеры надта нараставаў лешч. Лавілі лясча невадам, некалькі тон і, каб захаваць, перавозілі ў вялізных

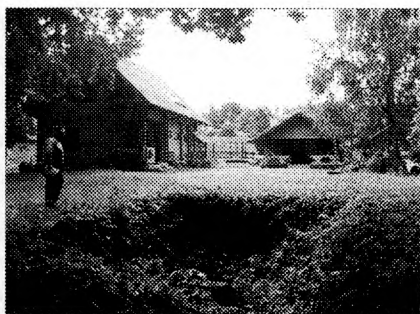

бочках з вадой да сябе, у выкапаную ў балотцы грабу. Злавіць ляшча было няпроста, трэба было ведаць месцы, куды можна закідаць сетку, бо на дне мелася вялікае мноства дубоў. Грабай у нас (ніжэй г. Вілейкі) называецца, сажалка, пруд, садок. Затым з грабы, як была патрэба, бралі і прадавалі жывога ляшча да святаў, фэстаў ці на патрэбу людзям — на вяселле ці хаўтуры. Да ўсіх Занковічаў, якія жывуць у Камарах, у Асіповічах ужо два стагоддзі як цвёрда прыляпілася мянушка Бульён, дадзеная якому-та іх прапрадзеду, які, вярнуўшыся з Парыжу, у 1812 г., пасля вайны, ажаніўся і на правах мужа, паснедаўшы, запатрабаваў ад маладой жонкі зварыць яму на абед не заціркі або поліўкі, ці хоць бы бацвіння, а нейкага замежнага невядомага «бульёна». Пасля таго, як ліквідавалі ўласнасць на зямлю і парабілі калхозы, у гэта возера, каб немагчыма было лавіць невадам ці трыгубцай прышлым гарадскім людзям, мясцовыя закінулі з лодак карчоў, абкручаных калючым дротам. Можна, бухту калючага дроту ўкінулі, што застаўся з мікалаеўскай вайны. Таму на гэтым возеры сетак доўга не ставілі і лавілі толькі вудай. У перастройку з'явіліся нейкія камерсанты, якія беспакарана, задарма цягалі і кралі мароны дуб па усёй Вяллі. Камерсанты нанялі трактар з тросам і павыцягвалі ўсе дубы і карчы з дна возера. Пасля таго рыба знікла.

Ускоснай прыкметай наяўнасці рыбакоў-прафесіяналаў на Вяллі, акрамя грабаў (сажалак), з'яўляецца наяўнасць у жыхароў прыбярэжных вёсак «лядоўен» (ледніков) — збудаванняў для працяглага захоўвання рыбы ў цёплы перыяд года. Першая згадка пра наяўнасць у маёмасці прыбярэжнага селяніна лядоўні, пра якую я пачуў, адбылася ў мястэчку

• Лядоўня ў Мелі

• Лядоўня ў Рышчыненцах

Жодзішкі — у Антона Мізулы. Засталіся рэшткі дзвюх лядовен у Мелі ў нашчадкаў Хвалкі (Владзюка Чартовіча). Таксама захаваліся рэшткі лядоўні ў Рымшынентах.

Вальдэмар Федаровіч, 1940 г. н., з в. Ністанішкі (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7686/351):

— *А ці прадавалі на кірмашы рыбу?*

— Прадавалі. У нас былі два рыбакі ў вёсцы, лавілі рыбу, насілі да яўрэяў у Міхалішкі. Старая яўрэйка была ў нас. Яна купляла оптам, а тады ў яе другія яўрэі куплялі. Яны ей даражэй плацілі. Яны ж дружныя, штоб яна магла пражыць, эта баба. Яны выручалі адзін аднаго.

Соф'я Сімановіч (Казлоўская), 1941 г. н., з в. Малыя Свіранкі (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685):

— *А вот былі такія людзі, што рыбу толькі лавілі?*

— Не. Рыбу толькі сабе, тут у Вяльлі нямнога той рыбы.

Мар'ян Іванавіч Рогач, 1938 г. н., з в. Буякі (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685):

— *А рыбу, можа, прадавалі?*

— Самі елі і прадавалі.

— *А каму прадавалі?*

— Жыдам, Кажуць. Вазілі мяхамі ў Міхалішкі.

— *А чаму жыдам?*

— Жыды багацейшыя. Вазілі на базар, туды, дзе рэчка далёка, дзе не наловіш.

— *А былі такія рыбакі, што зямлю не рабілі, а толькі рыбу лавілі?*

— Не, не. Толькі такія, што і зямлю рабілі, і рыбалкай займаліся.

Уладзімір Фаміч Мамай, 1914 г. н., з в. Трапалава (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/204):

Лебедзева — крупная вёска, як горад. Лебедзева. Там быў бедны жыдок. І толькі хто прынясе рыбу прадаваць — жыды не куплялі. Нясі там... Зваўся ён Хаімка, Хаімка. Нясіце туды да Хаімкі. А яны тады ўжо ад гэтага Хаімка купляюць і дваццаць грошаў даюць яму даражэй. Ён злот заплаціў за кілаграм рыбы, а яму ўжо купляець, ад яго жыды; жыды ад

жыда ад гэтага куплялі, але бедачок быў — ужо дваццаць грошаў даражэй давалі. І ён толька жыў з-за гэтага. Што ніхто не меў рыбы купіць, толька ў яго. Вот. А хто ні прынясе рыбы — ідзіце там, каля мосціка! Там Мээр жывець. Ён купляць, жыды тады ад яго купляюць.

Марыя Ігнацьеўна Сідарэвіч (Вайцяховіч), родам з Рымдзюнаў, 1940 г. н., з в. Рымшаненты (зап. 2007 г., В.В., Л.С., Ю.У. Расш. Ю.У. Зах. LTR 7685/204):

— *А гэта вёска рыбакоў ці не?*

— Не. Больш рыбакоў — гэта окала Свіра.

На азёрах. У нас не.

Напэўна, на самай справе прыбярэжныя вёскі Віліі саступалі ў развіцці рыбалоўства прыбярэжным вёскам азёр басейна р. Віліі, напрыклад, воз. Вялікія Швакшты, адкуль бярэ пачатак прыток Віліі р. Страча; воз. Свір, воз. Нарач. Так, у 1904 г. на пяць вёсак ля воз. Вялікая Швакшта прыходзілася пяць падвалока, 13 ершавікоў, адзін зімовы невад і 400–500 розных сетак. На кожныя два двары (усяго 35–40 двароў) прыпадала 10–15 сетак і адзін невад, г. зн. больш, чым на воз. Нарач.

На рацэ Пуціліса ў 50 м ад воз. Свір сяляне бліжэйшых вёсак выстаўлялі звыш 200 бучоў, якімі толькі за снежань вылаўлівалі да 1000 пудоў рыбы (Труды отдела ихтиологии, 1907). Возера Свір у канцы XIX ст. належаў шасці памешчыкам, свяшчэнніку з мяст. Свір і свірскім сялянам, якія выкупілі навечна ў казны права на рыбную лоўлю ў гэтым возеры. Прадпрыемца з в. Гарані на воз. Свір наймаў для лоўлі падвалокаў арцель з мясцовых рыбакоў. Плаціў ім за працу рыбай, якую яны павінны былі адразу прадаць прадпрымальніку. Шырока карысталася здача вадаёмаў у арэнду, з рыбакамі таксама частую разлічваліся рыбай. Рыбакі вымушаны былі за арэнду аддаць ад трэці да палавіны злоўленай рыбы. Хаця разлічваліся і грашыма ад 9 да 15 руб. у месяц летам, 6 руб. зімой.

В настаящий момент условия аренды для рыболовческих кооперативов субъективны, со слов моего знакомого А. В. П.: «В 2014 г. вошли в действие новые Правила рыболовства Республики Беларусь. Ранее имелись формы ограничения на установленную форму аренды, сумма аренды, а новыми Правилами эти ограничения отменены, и сумма аренды может расти без ограничений, устанавливается руководителем,

ответственным за данную сферу. Захотят — будут определять нормальную арендную плату, захотят — сделают запредельную. Меня вызвали и предупредили, что арендная плата для рыболовецкого кооператива возрастает в девять раз, даже в десять. Я ответил: “Спасибо, не надо”. Таким образом, в 2014 г. были закрыты два из оставшихся трёх рыболовецких кооперативов на Вилейском водохранилище, один Первомайского ОРПК г. Минска действовал в 2015 г. По состоянию на 2000 г. на вилейском водохранилище действовало 12 рыболовецких кооперативов».

Вядомы гісторык, наш зямляк Мікалай Улашчык, вывучыўшы архіўныя дакументы, у манаграфіі «Перадумовы сялянскай рэформы 1861 г. у Літве і Заходняй Беларусі» ў 1965 г. напіша, што толькі ад продажу рыбы ў 50-х гг. XIX ст. Вілейшчына атрымлівала даход у 3000 рублёў. «Колькі ж можна было купіць рыбы на рубель 160 гадоў таму?» — спытае чытач. А я вам адкажу: згодна са звесткамі, запазычанымі з кнігі «Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений к ним относящихся», складзенай М.В. Без-Карніловічам, выдадзенай у Санкт-Пецярбургу ў 1855 г., на месцы лоўлі пуд (16 кг) буйной рыбы каштаваў ад 120 да 150 капеек срэбрам, дробнай рыбы ад 40 да 70 капеек срэбрам. На таргах жа фунт (0,4 кг) буйной рыбы прадаваўся па 7,8 капейкі, а ў малы прывоз 9 і 10 капеек срэбрам, фунт дробнай рыбы 3–4 капейкі срэбрам. Для параўнання прывяду тагачасную цану на «вадкую валюту» да 1851 г. Беларуская памешчыкі — уладальнікі бровараў прадавалі вядро гарэлкі ад 60 да 90 капеек срэбрам (бутэлька 0,5 л 3–4,5 капейкі), а ў горадзе адкупшчыкі (аптавікі) па 3 рублі 50 капеек срэбрам; у корчмах гарэлка прадавалася па ўсталяванай цане 2 рублі срэбрам (бутэлька 0,5 л 10 капеек). Паводле Сабанеева, найдаражэйшымі з рыб, якіх лавілі ў часы Тышкевіча на Віліі, былі балтыйскі, або нямецкі, асётр (*Acipensersturio* L., бялуга), які быў вельмі рэдкі, і ў Еўропе ў той час прадаваўся вельмі дорага, як музейны экспанат, — з нямецкага асятра выраблялі натуральны муляж і выстаўлялі ў вітрынах і залах рыбных крам. Далей больш за ўсё каштавалі ласось, цырта і выразуб. *«По вкусу мясо сырти принадлежит к лучшим и наиболее ценным карповым рыбам. Мясо её бело, нежно, сочно и, прокопчённое, мало уступает в достоинстве и цене шемае; в Днепре она обыкновенно ценится почти наравне с вырезубом, а на Немане, как сказано, свежий рыбец (около фунта на круг) подаётся на*

месте по 20 к. за штуку (8 руб. за пуд). Во время нереста производится главная ловля сыртей: частью неводами, частью плавными сетями. В остальное время года они крайне осторожны и редко попадают в сети (исключительно плавные), и только в озёрках и устьях рек, куда они возвращаются, выметав икру, притом почти всегда по ночам.

...Количество улова этой рыбы (лосось) определить весьма трудно за недостатком статистических сведений. Во всяком случае, оно не должно быть значительно. Таким образом, главный улов этой, бесспорно самой ценной, рыбы (лосось), продаваемой на месте от 8 руб. за пуд» (Л. П. Сабанеев).

Як адзначаў граф Тышкевіч, усё ж рыбалоўства на Віліі як промысел было не гэтак развіта, як на поўдні, на Палессі на Прыпяці, дзе рыбы было непараўнальна больш.

Зрэшты, у плыні апошніх 160 гадоў узаемаадносіны рыбакоў, і тады і цяпер, з гаспадарамі берагоў — тады графамі, панамі і манастырамі, а цяпер падатковымі органамі райвыканкамаў — застаюцца таямніцай. Усе мне знаёмыя старшыні рыбалавецкіх кааператываў на Вілейскім вадасховішчы сцвярджалі, што няма абсалютна ніякага прыбытку ад лоўлі рыбы, няма чым плаціць арэнду і зарплату рыбакам. Магчыма, гадоў гэтак праз сто гэтае пытанне кім-небудзь будзе ўдакладнена, калі здымуць грыф сакрэтнасці са справаздач аб фінансава-гаспадарчай дзейнасці рыбалавецкіх кааператываў.

Акрамя рыбалоўства і здабычы ракаў, сяляне некаторых мясцовасцей займаліся вязаннем сеткавага палатна на продаж. Сеткавы промысел вядомы з XVIII ст. Сеткі, зробленыя беларускімі майстрамі, не толькі выкарыстоўваліся на месцы, але і прадаваліся за мяжой. У другой палове XIX — пачатку XX ст. выраб сетак на продаж асабліва распаўсюджаны ў Вілейскім павеце. У вёсках Насенкі, Круці, Лук'янавічы, Азяркі Вілейскага павета сеткі вязалі амаль у кожным двары.

Рассказывает **В.П. Альфер**, 1956 г. р., Вилейка:

...Первый рыболовецкий кооператив «Золотая рыбка» на Вилейском водохранилище начал эксплуатацию в 1988 г. На деда (Астрелина Петра Николаевича) надели парадный китель полковника, навесили «иконостас» (ордена), и он давай с папкой к председателю райисполкома «швэндать». Отказать-то трудно: не просто участник Великой Оте-

чественной войны, а участник Парада на Красной площади 7 ноября 1941 г. боец знаменитого специального отряда особого назначения НКВД СССР, сделавшего рейд по Белоруссии в 1941 г. И всё, так другому никто бы никаких разрешений в высоких инстанциях не дал. Если б не «иконостасы» — ничего бы не пробил. А потом, не глядя на первых, и другие начали прорываться.

Улетку 2014 г. у знаёмых вілейскіх рыбакоў можна было ў любы дзень, праўда нелегальна, з рук, у спецыяльна абсталяваным халадзільнікамі памяшканні купіць рыбу: дробязь для юшкі, падлешчыка — па 15 тыс. бел. руб. (0,6 доллара), плотку, акуня па 20 тыс. бел. руб., ляшча каля 1 кг — 25 тыс. бел. руб., буйнога ляшча звыш 2 кг — 30 тыс. бел. руб., шчупака па 40 тыс. бел. руб., судака па 50 тыс. бел. руб. Бутэлька гарэлкі 0,5 л у краме каштавала 50 тыс. бел. руб.

У маі 2016 г. дробязь каштавала 30 тыс. руб., шчупак 60 тыс. руб., судак 70 (доллар — 20 тыс. руб.), бутэлька гарэлкі каштавала 60 тыс. руб.

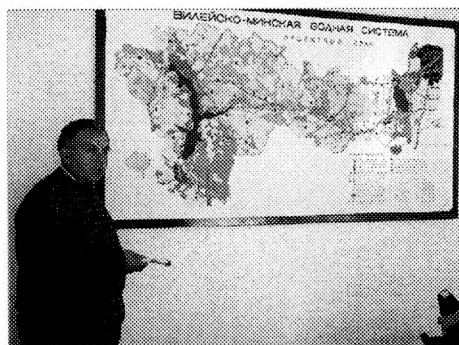
Часть V

О ВИЛЕЙСКОМ ВОДОХРАНИЛИЩЕ

Рассказывает **Николай Александрович Щитников**, 1946 г. р., родом из д. Смольяны Оршанского р-на. После окончания Пинского гидромелиоративного техникума и службы в армии проживает в Вилейке. С 1969 г. мастер СУ-1 треста «Вилия Минскводстрой». В конце строительства ВМВС главный инженер ПМК-91, с 1979 по 2009 г. начальник Вилейского участка ВМВС:

... Строительство Вилейского водохранилища началось в 1968 г., а я приехал после Пинского гидромелиоративного техникума и армии в Вилейку на строительство Вилейского водохранилища в 1969 г. Предполагалось расположить водохранилище на реке Вилия при слиянии её с реками Сервечь, Илия, Касутка, за 5 км на восток от г. Вилейка. Сроки сдачи 1975 г. оговаривались в директивах XXIV съезда КПСС (1970 г.) Вначале проектом не предусматривалось использование воды для

хоз-питьевых целей, не было Крылова. Первая задача была пополнить реку Свислочь через Минское море. Обогатить Минское море и транзитом увеличить в пять раз поток в Свислочи и подать техническую воду к Минским ТЭЦ-2, ТЭЦ-3, ТЭЦ-4 тогда ещё не планировалось. Было три варианта решения данной задачи, остановились на Вилии. После

утверждения выбранного варианта в 1964 г. началась разработка подробного проекта ВМВС. Это было поручено институту «Укрводоканалпроект», который имел большой опыт проектирования аналогичных систем на Украине. В Минске было организовано белорусское отделение этого института (*впоследствии — Минское отделение Союзводоканалпроекта*). ГИП проекта строительства ВМВС был Кульчицкий, все недоработки на его совести. (*Проект ВМВС в 1967 г. был закончен и получил полное одобрение. Тогда не было негосударственных экологов типа «Экодом» и не было экологических проблем, хотя по проблемам сине-зелёных водорослей Киевского моря (водохранилища), на той же Украине, была защищена уже не одна диссертация, но не было и общественных слушаний, не было кому защитить Вилию.*)

Только когда заканчивали строительство, оказалось, что Юго-Запад Минска остаётся без воды, и тогда доработали проект. Ложе Вилейского водохранилища не подготовлено из-за просчетов проектантов. Проект был просто несостоятельным. Вся стоимость сооружений системы, согласно проекту, оценивалась в 40 миллионов рублей, когда рубль был дороже доллара. А когда пересмотрели проект в Москве, то стоимость всей системы была оценена в 88 миллионов рублей. Если на работы по устройству только ложа Вилейского водохранилища, согласно аэрофотосъемке и проекту киевских проектировщиков, стоили 400 тысяч, то при пересмотре нашими, минскими проектировщиками уже оказалось, что нужно было произвести работ на десять миллионов, но выделили только пять миллионов, москвичи «обжали», и то это больше, чем в десять, при первоначальном варианте, хотя, по справедливости, по минимуму нужно

было в двадцать пять раз больше средств для мероприятий по подготовке ложа, но и за то понимание спасибо Москве. Украинцы, киевляне, разрабатывавшие проект, «абыякава» отнеслись, вовсе не учли необходимость проведения работ по раскорчёвке, удалению леса, по вывозу верховых торфяников, а только запроектировали удаление низовых торфяников, не был учтён и ряд других проблем, влияющих на качество воды в будущем водохранилище. Не запроектировали рыбход. Стали строить и увидели массу недоработок. Обратились в Москву, просить хотя бы по минимуму, чтобы хоть сверстать эту уникальную систему. В Москве проект по просьбе белорусов, не имевших опыта строительства плотин, пересмотрели и переутвердили на четвёртый год строительства. Жаль, не успели его полностью выполнить: сроки поджимали.

Рассказывает **В.А. Кульбацкий** (начальник Вилейского водохранилища в 1974–2012 гг.):

... Одна клетка сине-зелёных водорослей даёт потомство одну в двадцатой степени. Я реферат защищал. Уже в 1978 году первый раз массово задохнулась рыба. Водоохранилище зацвело, когда тихо-тихо было, ветер не перемешивал воду. Рыба в Чижевической затоке вверх поднялась. В Касуте рыбы много умерло. Подохла. Было и потом несколько меньших моров рыбы летом, в жару. Первым погибали окунь и судак. По Вилии, сразу за водосбросом, так же сплошным потоком шла пена высотой сантиметров тридцать.

Также в выборе строительства водной системы и водохранилища именно на Вилии не последнюю роль сыграла красивая коммунистическая идея переброски воды из бассейнов рек северных морей в бассейны рек южных морей с целью устранения природного противоречия для всей обжитой территории СССР: на юге страны большое количество тепла, солнечных дней, высокое плодородие земель и острый дефицит воды, на севере — недостаток тепла и избыток водных ресурсов, и Вилия была первая опытная река, первый пробный камень. ... Проектом было проведено экономическое обоснование поступления воды из Вилии в крупные оросительные каналы юга Украины (Северо-Крымский, Каховский и др.), по расчётам выходило, что в природно-хозяйственных условиях юга Украины 1 м³ воды приносит чистую прибыль в размере не менее 3 коп. Учитывая, что общее количество перекачиваемой вилейской воды

составляет 200–400 млн м³ ежегодно, получалась прибыль от эксплуатации ВМВС по этому фактору, измеряемая миллионами рублей в год (в те, 70-е годы рубль был дороже доллара в 1,5 раза). Фактически за десять лет эксплуатации ВМВС из Вилии в Днепр, через Свислочь было переброшено около 2,0 млрд. м³ воды.

Заграниваемая на перекачку воды из Вилии электроэнергия в масштабах объединённой энергетической системы европейской территории СССР полностью восстанавливалась на каскаде гидроэлектростанций в бассейне Днепра. Другими словами, для СССР в целом подача воды к Минску обходилась практически бесплатно (таким образом, в бокале ароматного крымского вина, наполненного солнцем, есть капелька слезы-горчинки, экспроприированной от нашей Вилии для орошения виноградников). Проектом строительства ВМВС так декларировалось ещё одно благое намерение в комплексном решении вопросов межреспубликанского строительства. Предусматривалось, что Вилейско-Минская водная система сыграет важную роль в повышении гарантированного (практически независимо от погодных условий) водоснабжения г. Вильнюса, столицы Литовской ССР. Колебания водности Вилии (Нярис) в естественных условиях иногда («гады ў рады») приводили к падению её расходов у столицы Литвы летом до 47 и зимой до 40 м³/с, в результате чего затруднялась работа городских водозаборов. Поэтому при проектировании системы были приняты меры для улучшения водообеспечения Вильнюса. С этой целью сброс воды в нижний бьеф Вилейского водохранилища предусмотрен в таком объёме и режиме, чтобы расходы Вилии у Вильнюса в маловодные годы, как правило, были летом не ниже 51,5 м³/с и зимой не ниже 45 м³/с, т. е. соответственно на 4,5–5,0 м³/с превосходили естественные расходы реки. (Таким хитроумным способом были предотвращены, скажем прямо, маловероятные на тот момент, но возможные протесты литовцев по экологической защите реки. Интересно, что на строительстве ВМВС в Вилейке даже работал студенческий строительный отряд из Литвы. Ребята в стройотрядовской форме

пользовались огромной любовью местных девушек и, соответственно, вызывали такую же антипатию у пацанов. Помню незабываемые выяснения отношений и, несмотря на профилактическую работу милиции, ежедневные групповые драки на танцплощадке в парке.) Также целью строительства ВМВС (по некоторым данным, был также и атомный проект) строительства первой белорусской АЭС в Руденске (любая АЭС или ТЭЦ требует много воды для питания системы охлаждения), для которой предполагалось подвести воду от маловодной Свислочи. Заказчиком ВМВС выступало Министерство энергетики. Злые языки утверждали, что истинным заказчиком строительства ВМВС было Минобороны (болтали про какой-то водный экран для лазерного оружия и иные фантастические-военные секретные проекты).

Рассказывает **Николай Александрович Щитников:**

... Начальником участка был Лузик. Управляющим треста был Голод, в Минске. Голод и прислал Лузика сюда в Вилейку, беспартийного, разводного. Затем создали СУ-1, которое и возглавил Василий Константинович Лузик, беспартийный. Вначале партийные органы не вмешивались, лишь наблюдали за настроениями в коллективе строителей, а когда сроки сдачи подошли, а в районе Бережка вообще ещё канала не было, третья станция под сомнением была, тут уже Вилейским водохранилищем занялся сам Машеров. Машеров приехал, посмотрел. В районе Свислочи стояли экскаваторы — он подошёл к ним, в резиновых сапогах, без галстука, а они сидели попросту. Спросил: «Почему сидим?» А ему в ответ: «А ты кто такой?» Чуть на хрен не послали! Он сохранял спокойствие, не представлялся, в полемику не вступил, просто уехал. Но после этого посещения стройки Машеров сделал выводы: вызвал министра, Павлючук такой был. Вызвал и сказал: вот так, или директива XXIV съезда КПСС, или должности министра лишаю, одно из двух. Министр тогда нас всех в котлован загнал на второй станции и говорит: «Пока меня уберут,

так я вас поубираю, но не только поубираю, но и пересажаю. Садить за что найдётся» (на любой стройке крали, а на такой масштабной и подавно). Конечно, в то время «напёрли» людей со всей Белоруссии. А строителя всегда посадить было, что плюнуть. А Лузик к тому времени уже был замначальника треста по экономике. Он приехал ко мне, а

рабочие видят, что конец стройки, и стали потихоньку саботировать. Не работали, объясняли, что сломалось. Приедем на самый тяжёлый участок, а все экскаваторы стоят «испорченные». Вот приехал Лузик, позвал всех, говорит: «Составим аккорд на 40 процентов доплаты, если задание выполнил в срок, и помимо этого эти экскаваторы, что слева, — по ящику водки каждому экскаваторщику, а тем, что справа, — каждому помощнику экскаваторщика тоже по ящику, но по окончании». И работа закипела почти круглосуточно. Помощники экскаваторщиков так впряглись, что сидели за рычагами больше, чем сами экскаваторщики.

...До строительства водохранилища рыбнадзора в Вилейке не было, контролировали молодежники, был такой Калашников. Наездами были, но жестоко расправлялись. А первым рыбнадзором в Вилейке стал Крот. Он вступил в конфликт с браконьерами и даже сделал предупреждающий выстрел из пистолета (потом ходили байки, что застрелил человека).

... Самая вкусная рыба на водохранилище — судак, щука и налим. Судак — это царская рыба.

Наибольшего пика количество рыбы в водохранилище достигало в первые три года. А в 1981–1985 гг. случались летом моры рыбы на водохранилище из-за обильного цветения сине-зелёных водорослей и недостатка растворённого кислорода. Берега были усеяны разлагающимся окунем, лещом, судаком. В 1974 г. в невероятных количествах бралась щука на дорожку, к лодкам с мотором (разрешение на мотор имели только цех гидросооружений и спасательная станция), даже возникла очередь из высокопоставленных районных начальников. Ловилось на дорожку с одной лодки не менее чем 15–20 шук за час.

Жители прибрежных деревень у водохранилища и Вилейки самой вкусной рыбой считают судака. Судак, во всяком случае для столичных проверяющих, по праву считается визитной карточкой Вилейки, как угорь для Мяделя и Браслава. Председатель Вилейского райисполкома Иван Мечиславович Шнитовский (1996–2001) признался в одной из личных бесед в 2006 г., что настолько утомлён просьбами столичных чиновников о предоставлении презентов судаками на юбилеи, семинары, заседания, что даже действительно нужному ему человеку (лечащему врачу) легче решить (дать) на свадьбу кабана, чем пару красивых судаков. Под конец карьеры у вертикальщика слово «судак» вызывало аллергию. Начальника Вилейского ГАИ Григория Ивановича Глускина в 1980–2010-х гг. в коридорах Министерства внутренних дел знали практически все, шутливо величая его не иначе как Судак Иванович. Иван Иосифович Карпович, 14 лет возглавлявший Вилейского ГРОВД (1971–1985), а затем возглавивший ОВД Миноблисполкома, вероятно, с целью удовлетворения запросов и appetитов вышестоящего начальства, нуждавшегося в рыбьих хвостах, даже вынужден был, после образования Вилейского моря, отрядить из ГАИ на курацию просёлочных дорог и даже тропинок в прибрежной полосе водохранилища отдельного надёжного сотрудника — Костю Марковского. Костя Марковский (Костя «Шкипер»), казалось, круглосуточно колесил на мотоцикле вокруг водохранилища. Кроме мотоцикла с коляской был у него на оснащении даже катер. Контроль на суше и на море дал свои плоды. Вскоре браконьеры стали сильно уважать Костю, стараясь с ним подружиться, и готовы были выполнить любые мелкие просьбы и поручения. Костя не шкурничал, и сейчас его ещё вспоминают добрым словом. Но наибольшее количество рыбы, вероятно, добывалось сотрудниками Минского спецбатальона охраны на водосбросе, так как часть дамбы-плотины, примыкающей к головному гидротехническому сооружению с тремя затворами, регулирующими сброс воды в Вилию, имело в период СССР статус особого стратегического объекта респу-

бликанского значения. Данный участок плотины удерживал нависшую над Вилейкой огромную массу воды, которая в случае диверсии могла снести город. Перед развалом СССР объект был передан под вневедомственную охрану ГРОВД. Были выставлены на подходах посты вооружённой охраны, обеспечен пропускной режим, оборудованы шлагбаумы, с двух сторон на дамбе, ведущей к затворам головного гидротехнического сооружения, отчуждена огромная территория, прилегающая к воронке размыва и гидроузлу с суши, которая ограждена колючей проволокой после сдачи ВМВС в эксплуатацию в 1976 г. Милиционеры под командованием капитана М.Н. Шарыгина запретили подходить к реке ниже водосброса как с правого (со стороны Вилейки), так и с левого берега Вилии даже мальчишкам-рыболовам. Понятно, что посторонние глаза и уши были им не нужны. Это было самое элитное подразделение милиции, его сотрудников вилейчане прозвали «бобры». Под спецохраной оказался небольшой, но самый рыбный и «уловистый» участок Вилии, а возможно, и всей Беларуси. Никто из сотрудников спецохраны никогда ничего не говорил про рыбалку, не хвалился добытыми трофеями: это была закрытая тема. Но всё ж рыбой делились с роднёй, друзьями, ревизорами, вышестоящим начальством из Минска. После выхода в отставку (на пенсию) многие «бобры» и сотрудники вневедомственной охраны не могли отказаться от добычи рыбы и возглавляли бригады, становились членами рыболовецких кооперативов, действующих на Вилейском водохранилище и даже возглавили один из таких рыболовецких кооперативов. Первыми тремя начальниками рыбнадзора являлись бывшие сотрудники МВД: Александр Крот, Пётр Астрелин, Анатолий Данильчик, — как говорится, ворон ворону... Первый вилейский инспектор рыбнадзора Александр Крот был человек слабых характерный, ходят байки, что не всегда мог устоять перед угощением, любил хорошую уху и водочку и был пару раз пойман «на горячем», в нетрезвом состоянии, сотрудниками РОВД, которые «пасли» его и пару раз просто забирали у него наган, чтобы оружие не было банально утеряно. Дело огласке не предавали, протоколов не оформляли. И приходилось инспектору рыбнадзора идти на поклон к бывшим своим коллегам, просить, чтоб вернули числящееся на нём табельное оружие, как говорится, коготок увяз...

Мне и нескольким моим одноклассникам посчастливилось в 1974 и 1975 году и даже весной 1976 года ловить удочкой с катушкой и спин-

нингом на этом участке Вилии ниже водосброса, пока ВМВС не была сдана официально в эксплуатацию, не было штата охраны, не успели установить изгородь из колючей проволоки, а головной гидроузел уже действовал. Остались самые незабываемые впечатления. Разрешалось тогда ловить удочкой на 1 крючок с берега с 1 мая. Особенно интересно было закидывать снасть сверху, с высоких бетонных откосов приёмного канала (быстротока) сразу за приоткрытыми затворами и в водовороты бурлящего пенистого потока, сразу за водобоем, на котором происходило гашение основной части избыточной кинетической энергии потока воды. В водоворотах поплавок практически невозможно разглядеть, поклевка определялась только по рывку лески, после чего следовала резкая подсечка, и если выдерживал крючок (бывали случаи, что крючок рыба разгибала в струну, а калёный просто ломало), то можно было рыбину вытащить к поверхности, дать глотнуть воздуха и даже попытаться поднимать на стену. Высота вертикальных бетонных стен приёмного канала (лотка) была метров 6–7, и невозможно было использовать подсачик. За время, пока выбиралась леска, рыба приходила в себя, начинала трепыхаться и срывалась. Впервые в жизни все ребята молили Бога, чтоб клюнула рыба поменьше, которую б удалось поднять. В апреле–мае только побывать на водосбросе было интересно, и без удочки, чтобы с высоких бетонных берегов приёмного канала сверху понаблюдать, насколько огромные водятся у нас лещи, сазаны, жерехи. Сам лично видел экземпляры на полный размах рук. Метров через сто от затворов водосброса, когда река вырывалась из высоких бетонных откосов бетонного лотка, канала шириной около 50 м, в компенсационную воронку размыва — и сразу расширялась до 100 м, замедляя стремительный бег. Именно здесь в компенсационной воронке (воронке размыва), глубина которой доходила до 8 метров, дно которой специально выстлано камнем и щебнем, чтобы противостоять размыву русла реки, находилось самое лакомое место для ловли щук и судаков, окуней и иной крупной рыбы. В этом месте рыба, гонимая инстинктом на нерест в верховья реки, массово скапливалась перед водосбросом. Уставшая бороться с непреодолимым водопадом, стояла она в отдельные дни нереста у устья канала водосброса сплошным, насколько можно было увидеть слоем, спина к спине, и тогда подтягивалась щука в невероятных количествах — и начинался жор. Происходило это весной,

3–5 мая. Ловили шук на живца, забрасывая снасть спиннингом, оснащённым скользящим поплавком. А с августа до самого ледостава начинался жор судака. Более минуты ждать поклёвки не приходилось. После того, как поплавок шёл «в дно», нужно было подсекать не позже 5 секунд, иначе щука заглатывала и поводок, перекусывая леску. Такого клёва я не встречал более нигде, не только в Беларуси (хотя очень хороший клёв в конце 70-х — начале 80-х был у меня на Припяти и её притоках Смерди, Уборти, Ствиге, Горыни, на Днепре в районе Верхней Альбы, на р. Дривятке у Браслава, Глубокских озерах, на Соже выше Гомеля, на Немане в районе Миколаевщины, Щорсов); ни в Карелии на Воньге и Энг-озере, ни на Тутоке на Вепсовской возвышенности, ни на Белом, Азовском, Черном морях, ни на Кули-Колонских озёрах в Фанских горах. По свидетельству Н.А. Щитникова, судак на водосбросе, а именно в воронке размыва, отлично ловился начиная с августа до самого Нового года. Длилась эта роскошная рыбалка лет десять, до середины 80-х. Для некоторых сотрудников ВМВС, рыбнадзора и иных служб на простой печатной машинке набирался по определённой форме пропуск и подписывался начальником Вилейского участка ВМВС, милиционеры молча открывали шлагбаум и пропускали машину: для тех, кто был в машине, пропуск не требовался. Даже для важных гостей из Минска необходим был сопровождающий с пропуском. Исчезновение рыбы на водосбросе совпало с началом установки земснаряда для воплощения идеи намыва для строительства жилого микрорайона для Вилейки на левом берегу Вилии. Земснаряд сильно заилил русло Вилии, были замыты последние глубокие ямы, русло Вилии даже вынуждено было проложить себе иной, не предусмотренный проектом путь, по староречью. После установки в 1998 и 2002 гг. на водосбросе двух гидротурбин электростанции потоки воды изменились, непосредственно через затвор шлюза вода практически не сбрасывается, а направляется на гидротурбины, выходя чуть ниже шлюзов основного гидросооружения. Со слов знакомых работников цеха гидросооружений и гидростанции, рыбы сейчас в воронке размыва нет, приходится верить на слово, так как запретная зона с ограждением колючей проволокой всё ещё имеется и посторонних к Вилии в этом месте не подпускают.

Рассказывает **Н.А. Щитников:**

... После затвора устроен железобетонный сброс, для гашения потока устроены отбойники и воронка размыва. После строительства ГЭС потоки с турбин также пустили в эту воронку размыва. Помню, приезжали из ЦК, так те ловили там «окушки». В воронке всё «окушков» искали и ловили на мормышку и на мотыля. Ловили с лодки. Воронка никогда не замерзала, разве при минус тридцати. А так ловили по открытой воде, там лодка Кульбацкого стояла. Они якорились, и в этих пазухах ловили окушка. *(по свидетельству друзей, с этой лодки, имевшейся на водосбросе, в основном ловили судаков большим подъёмником, оснащённым тройной сетью, наподобие тригубицы).* Местному начальству не было времени на рыбалку, поэтому с просьбами сопроводить в запретную зону не принимали, только Гавето любил и не боялся ставить сети *(второй секретарь Вилейского горкома КПБ)*. Булгак *(первый секретарь Вилейского горкома КПБ в 1974–1978 гг., секретарь Белсовпрофа)* на рыбалку не ездил, не было ему за работой времени, и главное — не рыбак, ему не интересно. И Коротченя *(первый секретарь Вилейского горкома КПБ в 1984–1990 гг., исполнительный секретарь СНГ)* сам по себе на рыбалку не ездил, но вынужден был сопровождать, когда приезжали высокопоставленные особы. Надо было встречать, угощать, организовывать. Приходилось и мне с ним сопровождать высокопоставленных гостей. Водителя специально оставляли у нас на базе, а меня за руль. И в компанию, как ни отказывался, все равно наливали, Коротченя говорил: «Пей, мы тебе лишнего не дадим». А что греха таить, приезжали из обкома, из ЦК приезжали. Водители садятся в одно место, выпивают, мы — в другое, и тоже выпиваем. Водители пили чуть не по бутылке. И едут, и ни фига. Бутылку заложит — и едет. И ещё скорость немалая. Прекратилось это всё с приходом Лукашенко, в девяностые, то я дачу заимел. А так никогда в субботу-воскресенье меня дома не было. В праздники тоже никогда. Они тоже так, как этот приезжал, Кузьмин, секретарь ЦК. Он приезжал часто. А остальные, поменьше, приезжали там с ЦК. Ну, кажется, так через две-три недели, а в целом по году — так каждую неделю кто-то приезжал. Зимой даже чаще. Выходных не было, как выходной — значит, рыбалка. Короче говоря, выходных не было. Не сказать, что надо было сильно их поить и кормить, они сами всё привозили с собой. Главное

им было самим рыбу поймать, успешно порыбачить, ну летом уху само собой, а зимой баньку на берегу водохранилища. Запомнились мне два случая. Один мне понравился. Приезжал на рыбалку генерал-лейтенант, начальник тыла округа. Машина у него тогда была оборудована лучше всех лимузинов современных. Всё на кнопках: нажал — цик! — тебе бар открылся, вторую нажал: цик! — чарочки, третью — цик! — тарелочки. И так до запасных лесок и крючков с грузилами. Думал, раззнакомлюсь, может, с запчастями к машине поможет, договоримся, так его взяли в Москву... Посидели, коньячка попили, он приезжал вместе с Кузьминым. И один раз привёз Рудаковский (*первый секретарь Вилейского горкома КПБ в 1965–1973 гг., с 1974 г. бессменный помощник первых секретарей ЦК КПБ*) инструктора ЦК КПСС, из Москвы. Видно, очень важный вопрос решить надо было. Одели его в костюм десантника, генеральский. Тёплый такой, тогда уже наши термобельё делать умели покруче НАТО всякого. Он был уже пожилой, у него печень больная была, ему пить нельзя было. Но тут на рыбалке такой клёв у него был, как по заказу: лунки-то прикормлены были, так он как начал садить и на льду, и в баньке, что на берегу водохранилища была в морской части РФ. Его поили так, что мне аж неудобно было. Ночевал у меня на базе, в специальной гостинице. Короче, два дня порыбачил, как схватила печень, неделю в Минске в лечкомиссии капельницами откачивали.

Земснаряд начали делать при Курмысе, тот был уже зампредом. Это год был восемьдесят пятый — восемьдесят шестой. Перед Горбачёвым. Потом, под девяностый, проблем с землёй не стало, и забросили идею намыва. Денег много выбросили, такой бассейн выкопали. И тогда не стало рыбы. Потому что чего рыбе идти в воронку на гидроузле, когда она пошла в эту яму? А до этого рыбы было навалом, судака, щуки. А сейчас редко, когда только начинается сброс уже через затвор, тогда рыба подымается и что-то ловится. А если затвор закрыт и сброс через ГЭС, то рыбы на гидроузле нет. Буквально обрезало. А была рыбалка замечательная. Воронка огорожена колючей проволокой. Первые два года не было принято решение об охране, надо было решение принимать на уровне Совмина. Тут роту дали от батальона охраны при Минскводоканале. Было много объектов питьевого назначения, которые имели стратегическую важность. Не дай бог, кто отравит! Ротой командовал капитан Михаил Николаевич Шарыгин. Потом, где-то в 85-м, порешили

Твердовскому отдать. Посчитали, что целесообразней в оперативном плане. Покуда батальон из Минска, а тут всё на месте. Там же прорабская стояла. И я пришел в 79-м году. Чёрт его знает, что творилось! МВД всё высшее собиралось. Прорабская считалась его принадлежностью, там у него оружие хранилось, и всё. Неофициально строители этот домик передали эксплуатационщикам, думали там бытовки сделать, но пришлось передать охране. И делать нечего, попробуй пожаловаться, потом тебе следствие «с подставами» устроят. А их туда наезжало, кого только там не было под этой маркой, как в Большой театр на 4-е марта. И все они там ночевали, и всё. Как выходные дни — так тут как на милицейском параде, к гидроузлу нам подойти нельзя было. Домик этот внизу стоял, там, где ГЭС сейчас. И тогда, как только мы сделали ГЭС, я говорю: что будем делать с этим домиком? Ну, уже об этом деле и Герасимёнок знал. Мы быстренько его сносить, в течение двух дней, пока не осмотрелись они. Тут сдача объекта, по проекту ничего нет, никакой команды МВД не было. Вот если бы сказали: «Не трогайте». А так это дело было перед выходными, я говорю: «Хлопцы, ваша задача — снести. По два дня отгула даю, чтобы до понедельника его не было». И мгновенно разобрали, даже отгулов не просили, так всем надоели эти милицейские начальники, при них же рыбу наши не могли ловить. Потом, когда объект ГЭС сдали, рабочие ушли, были разборки, но дома уже не было. И всё — прекратились после этого заезды высокопоставленного МВД. Кончилась лафа.

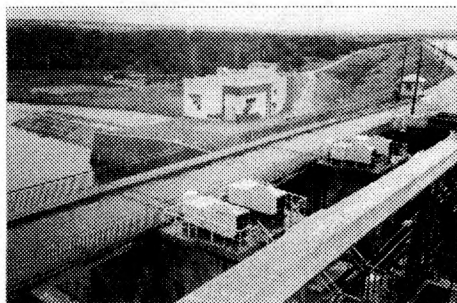
Владимр Игнатьевич Кульбацкий, начальник Вилейского водохранилища в 1974–2012 гг., замначальника цеха гидросооружений), родом из г. Белогорска (Дальний Восток):

... Первым начальником Вилейского цеха гидросооружений был Жабинец Никита Пименович. Он был с Украины. При нём тогда работали Телеш (главным инженером), Пересунько и я, начальник водохранилища. Затем его год замещал Телеш, а потом стал Щитников. На водохранилище я последний из могикан. Начиная

строить Вилейское водохранилище в 1972 г., занимался водопонижением. На второй насосной делал водопонижение. А в 1974 г. перешёл непосредственно на работу на водохранилище. В 74-м перекрыли Вилию, год водохранилище заполнялось водой, в русло Вилии воду пускали через донные галереи. Сейчас на них ГЭС стоят. Чтобы пустить через затвор, нужно было поднять уровень воды на шесть метров. В 75-м официальный пуск водохранилища, в 76-м принята в эксплуатацию и запущена вся Вилейско-Минская водная система. На Вилейском цеху работало тогда человек сорок, сейчас работает около 100–115. Раньше, до перекрытия, летом минимальный расход был 40 кубов в секунду в Вилии. А сейчас шестнадцать.

В первое время перед затвором (*головного гидротехнического сооружения*) хорошо ловилась рыба во время подлёдного лова. Там, где оборудовано выделение, ложе водозаборника. Там любил ловить Лёша Янковский. Окунь хорошо ловились. Сейчас там рыбы вообще нет, рыбаки сидят на льду подальше. Сейчас вода со дна идёт и на ГЭС уходит. Поэтому и рыбы тут мало. Летом холодная вода идёт. А рыбе тёплая надо вода. Пока не определились со штатом спецбатальона охраны, головное сооружение охранял милиционер Петя Дурович. Его девиз «Конкурентов убирать надо». Он был тогда в гражданке, без формы. Затем служил в милиции у Шарыгина и Твердовского, старшиной, затем стал командиром взвода, в отставку вышел старшим лейтенантом. Деньги милиционеры до сих пор получают от Минскводоканала. Затем возглавил рыбный кооператив Косовского. Через его руки прошло много рыбы, но как приходила — так и уходила, он не крохобор, как некоторые, не делал бизнес, дворцов не понастроил. Кроме Щитникова, и я часто возил на водосброс делегации. За них отвечал. Пропускала милиция только тех,

кто имел пропуск. Ну и своих, милиционеров, конечно. Возглавлял Минскводоканал Шикун, а когда пошли свободные выборы, выбрали Герасименка. Он дольше всех проработал, двадцать лет. После него стал какой-то зануда, работавший в троллейбусном парке, при нём все специали-

сты поуходили. Такой специалист Мороз был, по общим вопросам, по строительству, и то вынужден уйти. А когда всех разогнал, и самому не продлили контракт. Понакупил моторов японских, квадроциклов. Только лётал туда-сюда по водохранилищу. Баню сделал на левобережье. Не продлили контракт. Люди начали писать. Обижал многих. Даже уборщиц лишал 50 процентов премии. За что, про что?

Сейчас на водосбросе постоянно рыбнадзор, ловить очень опасно, и рыбы уже нет. Раньше проще было. На водосбросе я как-то жереха на спиннинг поймал на большую жёлтую блесну. На 3 кг. А тут Малижонок покойный как раз был, приехал. Ведро ухи из жереха сварили, ёлки. А два года назад один сошёл, а второй оборвал блесну. Как ударил — ни блесны, ни его. Вертушку по верху пустил, по струе как раз на ГЭСе.

В 2007 году во время сплава по Вилии в составе Международной белорусско-литовской экспедиции «Вилия–Нерис» в честь 150-летия экспедиции графа Константина Тышкевича я с удивлением узнал от моего приятеля из Каунаса Андреаса Василявскаса, что его любимым местом ловли судака и цирты является место у водосбора Каунасского водохранилища и что литовская милиция, охраняющая плотину и водосброс, не прогоняет рыбаков: это дело рыбнадзора. В то же время рыбу на расстоянии 500 м от плотины ловить нельзя, об этом имеются объявления, но ограды из колючей проволоки не существует. Многие рискуют. Рыбнадзор постоянно ловит браконьеров и публикует их фото на специальном сайте. Вилейский рыбнадзор (потом Молодечненская инспекция охраны животного мира при Президенте Республики Беларусь, теперь Мядельская) также ловил и ловит браконьеров-сеточников на Вилейском водохранилище, на Вилии, о чём имеется много публикаций в прессе. Бдит сейчас рыбнадзор и на водосбросе.

Если жители берегов у истоков Вилии считают, что Вилию в 60-х погубила мелиорация, когда часть реки была канализована, то ниже Вилейки крестьяне считают чёрной экологической датой для Вилейского водохранилища 8 сентября 1973 г. и приурочивают её ко времени перекрытия Вилии. Это событие происходило в торжественной обстановке. Мне пришлось участвовать в празднике открытия — отменили занятия, наш класс для обеспечения массовости был отправлен на митинг. Сначала мальчишки тёрлись около «чайки» П. Машерова, стараясь проникнуть на спор в салон, потом нас по просьбе опытного личного

водителя отогнали от автомобиля на положенное место, к девочкам: на дно ложа, перед затвором со стороны водохранилища. Напротив, на высоком левом (восточном) откосе, как на трибуне, стояли Машеров и другие секретари и официальные лица. Помню, как Машерову пионерка преподнесла букет цветов, который он сразу же элегантно передал единственной женщине, Таисии Петровне Тереховой, стоящей в президиуме с другими официальными лицами. Пока говорили длинные речи, экскаваторы засыпали старое русло. Потом помню, как хлынула вода на бетонное дно и все участники митинга, весь народ бросился наутек, взбираясь на правый откос. Так тогда Вилия символически разъединила народ и партию. В январе 1976 г. была разобрана земельная перемычка в районе Заславля, и вилейская вода получила свободный доступ в канал, началась переброска на юг.

Водоохранилище, висящее над небольшим, 30-тысячным райцентром, представляет потенциальную угрозу затопления города Вилейки и ряда деревень в случае разрушения или прорыва дамбы. Согласно сценарию развития чрезвычайной ситуации, по расчётам специалистов МЧС, возможны жертвы, исчисляемые десятками и сотнями среди жителей домов, расположенных по ул. Стахановской, среди рабочих завода «Стройдетали». Количество предполагаемых жертв в сопоставимых цифрах огромно, если сравнить с количеством жертв, постигших крупнейший город США Новый Орлеан в Луизиане, где под водой оказалось около 80 % площади города, на который обрушился ураган «Катрина» и внезапно затопил все улицы, и действия спасателей оценивались очень критично в прессе. В нашем случае, в сценарии аварии дамбы Вилейского водохранилища, ничего не предусмотрено по возобновляемому обеспечению жителей и рабочих Вилейки плавсредствами (лодками, спасательными кругами, надувными спасательными плотами, которые могут быть приведены в рабочее состояние в считанные секунды). С населением не проводятся обучающие семинары по действиям в случае чрезвычайной ситуации. Обучают только спасателей, строителей и транспортников. Хотя столичные спасатели могли бы организовать вилейчанам подарок в виде плавсредств для школ с целью развития водного туризма: те же минчане много лет любят Свислочь, в городском русле которой фактически течет вода из Вилии. Столичные экологи могли бы «отстегнуть» часть средств для полного выполнения водоохраных мероприятий согласно

имеющемуся проекту ВМВС, который так и не реализован за все эти годы в полном объёме. Осуществить чистку дна и ложа существующего водохранилища, чтобы не превратилось оно со временем в большое болото, можно, только не из местного, а из столичного бюджета. Назрели мероприятия по восстановлению цирты — создание искусственных нерестилищ (подсыпка гравия и камней), мелиорация естественных нерестилищ (перемешивание гравийно-галечного субстрата на перекатах для удаления ила и обрастаний), искусственное воспроизводство с последующим зарыблением реки. Не столь большие это деньги, но выбить их пока не может ни один вилейчанин. Не может ни один вилейчанин написать обоснование для выделения солидного гранта из Евросоюза для спасения той же цирты. Ведь приезжали в Вилейку из Каунаса литовцы в 2008 г. с предложением освоить грант с целью широкого использования именно двух водохранилищ для туризма и рекреационных целей. Но возможность освоения гранта Евросоюза, выделяемого для благоустройства Каунасского и Вилейского водохранилища, из-за нерасторопности некоторых чиновников Вилейского райисполкома была упущена. Возможно, гипотетически средства на благо Вилии будут компенсационно когда-то выделены из прибыли Островецкой АЭС.

Будущее Вилейского водохранилища, как и всего рукотворного, в общих чертах известно: согласно проекту, срок эксплуатации бетонной дамбы — 100 лет. Это случится не скоро, в 2073 г., но на такой срок перспективное планирование не ведётся. Возможно, укрепят старую дамбу, фактически отстроив её заново. Возможно, Вилия войдёт в своё естественное русло. Возможно, местами произойдёт заболачивание ложа. Болото на месте водохранилища — это ужасно, но, с другой стороны, возможно, это будет благо: вода очистится от сине-зелёных водорослей.

При мыслях о Вилии и Вилейском водохранилище невольно вспоминаются цитаты из Экклезиаста: «Что пользы человеку от всех трудов его? Род проходит, и род приходит, а земля пребывает вовеки. Что было, то и будет; и что делалось, то и будет делаться, и нет ничего нового под солнцем».

ЛИТЕРАТУРА

1. Без-Корнилович, М.О. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии / М.О. Без-Корнилович. — СПб, 1855.
2. Берг, Л.С. Названия рыб и этнические взаимоотношения славян / Л.С. Берг // Советская этнография. — М. ; Л., 1948.
3. Браім, І.М. Рыбалоўства ў Беларусі / І.М. Браім. — Мінск : Навука і тэхніка, 1976.
4. Бурко, Л.Ф. Характеристика ихтиофауны Вилейского водохранилища и особенности её формирования / Л.Ф. Бурко, В.Б. Петухов, Л.П. Шкляров. — Минск : БГУ, 2000.
5. Власов, Б.П. Научное и технико-экологическое обоснование республиканского ландшафтного заказника «Сорочанские озёра» / Б.П. Власов.
6. Жуков, П.И. Определитель рыб Белорусской ССР / П.И. Жуков. — Минск : Изд-во АН БССР, 1958.
7. Информационные бюллетени «Состояние природной среды Беларуси» / НАН Беларуси, Мин-во природных ресурсов и охраны окружающей среды. — Минск : Изд. центр БГУ, 1985–2006.
8. Каханюўскі, Г.А. Повазь часоў / Г.А. Каханюўскі. — Мінск : Польша, 1985. — С. 80–81.
9. Плужников, В.Н. Вилейско-Минская водная система / В.Н. Плужников, Р.А. Станкевич, М.И. Малижонок, Ж.Ф. Жуков. — Минск : Университетское, 1986.
10. Сабанеев, Л.П. Рыбы России. Жизнь и ловля (уженья) наших пресноводных рыб / Л.П. Сабанеев. — М. : Типография В. Готье, 1875.
11. Терлецкий, П. Жизнь рыб в наших реках и озерах. Рыбное хозяйство и охота / П. Терлецкий ; издание книгопродавца И.Л. Тузова — Изд. 2-е, исправл. и доп. — СПб. : Типография Б.Г. Яснопольского, 1879. (С удочкой по Нёману.)
12. Улащик, Н.Н. Предпосылки крестьянской реформы 1861 г. в Литве и Западной Белоруссии: монография / Н.Н. Улащик. — М. : Наука, 1965.
13. Brzegi Wilii / przez Ignacego Ghodźkę ; wyd. Adama Zawadzkiego. — Wilno, 1843.
14. Tyszkiewicz, K. Wilija i jej brzegi / K. Tyszkiewicz. — Drezno, 1871.
15. Vaitkevičius, V. Neris: 2007 metų ekspedicija / V. Vaitkevičius. — Vilnius : Mintis, 2010.

Зніклі з Вяллі пасля 1857 г.
тры віды тутэйшых (абарыгенных) рыб

Віразуб, выразуб (знік у канцы XIX ст.) Сіг балтыйскі (знік у канцы XIX ст.)

*Бялуга, беларыбіца, рыба з мора,
асётр балтыйскі (знік у 1947 г.)*

З'явіліся на Вяллі пасля 1857 г.
больш за 10 інтрадуцыраваных і інвазіўных відаў рыб

Сіг чудскі

Сазан

Карась срэбраны

Сазан амурскі

Таўсталобік стракаты

Амур белы

Чабачок амурскі

Сомік амерыканскі

Бычок-нясочнік

Галавешка-ратан

А таксама цяпер ловяцца ў нашай Вяллі таўсталобік белы, амур чорны, шчыпоўка залацістая, сомік канальны, колошка дзевяціглая, колошка малая паўднёвая.

*Члены экспедыцыі «Вілія–Нярыс» 2007 г. каля Стэп-каменя,
міфічнага пачатку Вяліі. 03.06.2007*

Гутарка з Уладзімірам Чартовічам (нашчадкам Хвалкі), в. Мель

Турысты з Вілейкі разам з Хвалкам (У. Чартовічам), в. Мель (Уладзюк Чартовіч — прамы нашчадак, які праз пакаленні захаваў мянушку знакамітага Хвалкі, героя кнігі «Вілія і яе берагі», што меў гонар частваць графа К. Тышкевіча ў 1957 г.)

Гутарка з Міхаілам Мамаем і яго жонкай у в. Швяды Вілейскага раёна. 2010 г.

Фотографии 15 видов рыб, описанных в монографии Тышкевича.

«Обыкновенно ловились»: щука, окунь, линь, лещ, плотвичка, налим, сом, белуга, язь, угорь, голавль, вырезуб, лосось, цирта, гонец, балень, жереспень — рыбы, называемые на простонародном языке «неизвестные» и не включённые до сих пор в научную систему.

щука

окунь

линь

лещ

плотвичка

налим

сом

белуга

язь

угорь

голавль

вырезуб

семга

комжа

лосось

цирта

гонец (балень, жереспень)

*Вандроўнікі зайшлі да Станіслава Паслевіча ў в. Маркуні
Астравецкага раёна. 2012 г.*

Вёску Рыбчына вось-вось затопіць. Фота Г. Церахава

СОДЕРЖАНИЕ

Ад аўтара	3
Часть I	
Унікальнасьць Вилии.	
Сырць і жерех, лосось і минога	5
Часть II	
Воспоминания жителей	
о Вилии, о рыбе, о рыбалке.....	18
Часть III	
О традиционных способах ловли рыбы на Вилии	144
Часть IV	
Почём рыбка, рыбачок?	161
Часть V	
О Вилейском водохранилище.....	169
Литература.....	186

Літаратурна-мастацкае выданне
Міхалевіч Міхаіл Міхайлавіч
ПРА ВЯЛЛЮ, РЫБУ І РЫБАЛКУ
Нататкі вандроўніка з Вілейкі

Адказы за выпуск *Г. Вінярскі*
Рэдактар *А. Спрытніч*
Вёрстка *Л. Гарадзецкай*
Карэктар *А. Спрытніч*

Падпісана да друку 05.04.2017. Фармат 60×84 1/16.
Папера афсетная. Рызаграфія.
Ум. друк. арк. 10,97. Ул.-выд. арк. 9,11.
Наклад 99 ас. Зак. 160.

ПУП «Кнігазбор».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 1/377 ад 27.06.2014.
Вул. Я. Лучыны, 38-93, 220112, Мінск.

Тэл./факс (017) 207-62-33, тэл. (029) 772-19-14, 682-83-86.

E-mail: bkniha@tut.by

Надрукавана з арыгінала-макета заказчыка ў ЗАТ «Аргбуд».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў 2/182 ад 15.02.2016.

Вул. Берасцянская, 16, 220034, Мінск.

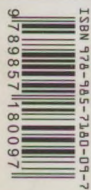
МИХАСЬ МИХАЛЕВИЧ

ПРО ВИЛИЮ
рыбу и рыбалку

Заметки путешественника
из Вилейки

Маршрутом экспедиции
графа Тышкевича
1857 года

MIXACB MIXAJEBИЧ

PAIHO, PBIEMIKY